

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

GÜNÜMÜZ İRAN ZERDÜŞTİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mahmut POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA /2013

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

GÜNÜMÜZ İRAN ZERDÜŞTİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mahmut POLAT

Danışman: Doç. Dr. Münir YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA /2013

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Münir YILDIRIM
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Fatih Yahya AYZ

Üye: Doç. Dr. Süleyman DÖNMEZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALICI

Üye: Yrd. Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

...../...../2013

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

GÜNÜMÜZ İRAN ZERDÜŞTİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mahmut POLAT

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Münir YILDIRIM

Aralık 2013, 170 sayfa

Zerdüşt'ün reformuyla Doğu İran'da doğan, gelişen ve Tek tanrılı dinler arasında yer alan Zerdüştilik 3000 yıllı aşkın geçmişiyle İran, Ortadoğu ve Orta Asya'nın dini, kültürel ve sosyal yapısında etkili olan bir dindir. M.Ö.500-M.S.700'lü yıllar arasında İran'da baskın ve evrensel bir din haline gelen Zerdüştilik Sasanilerin resmi dini haline gelip İran siyasal anlayışını etkiledi.

İnanç, ibadet, ahlak konularında ilahi kökenli dinlere benzeyen Zerdüştilik uzun tarihi süreçte çeşitli biçimlere dönüşerek, monoteist yapısı, düalist anlayışı ve muhafazakâr geleneğiyle varlığını günümüze kadar sürdürdü.

Zerdüştilik eski Aryanlar döneminden kalma çiftçilik, tarım ve göçebelik dönemi geleneklerini taşımakta, kendine özgü, teoloji, eskatoloji, felsefi, ve ahlak anlayışıyla dikkat çekmektedir.

Sasanilerin İslam orduları tarafından yıkılmasından sonra İran'ın İslamlaşması hızlandı. Gerileme sürecine giren Zerdüştilik milli bir dine dönüşerek varlığını İran ve Hindistan'da devam ettirdi.

Günümüz İran'ında Zerdüştilik Müslüman-Şiiler tarafından Ehli Kitap statüsünde kabul edilmekte, resmi dinler arasında yer almaktadır. İran Zerdüştileri İran'ın kadim unsuru ve İranlı kimliğiyle modern yaşam ve reformist din anlayışıyla toplumsal hayatta yerini almaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Zerdüştilik, Zerdüşt, İran, Din, Avesta, Gatha

ABSTRACT**A RESEARCH ON CURRENT IRANIAN ZOROASTRIANISM****Mahmut POLAT****Master Thesis, Department of Philosophy and Religious Studies****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Münir YILDIRIM****December 2013, 170pages**

Arising in the eastern Iran with Zarathushtra's reform, Zoroastrianism which is between the developing and monotheistic religions is effective in the religious, cultural and social life of Iran, Middle East and Central Asian societies for almost 3000 years. Between B.C.500-A.D700 Zoroastrianism which became the dominant and universal religion in Iran became the official religion of Sassanids and influenced the political understanding of Iran.

Zoroastrianism resembling religions based on divine in faith, worship and moral matters transformed into various forms in long terms and has continued its existence until today with its monotheistic structure, dualistic approach and conservative tradition.

Zoroastrianism carries farming of ancient Aryans era, traces of agriculture and nomadic life of the period, its traditions and draws attention with its own morality concept, theology, eschatology and philosophy.

Sassanid Empire was destroyed by the armies of the Islamic and Iran converted to Islam rapidly. Zoroastrianism declined and transformed into national religion and continued its existence in India and Iran.

Today Zoroastrianism is accepted in the status of People of Book by MuslimsShiite and is among the official religions in Iran. Iranian Zoroastrians are the ancient elements of Iranian society and are accepted with Iranian identity and take their places with their modern lives and reformist religion concepts in the social life.

Keywords: Zoroastrianism, Zarathushtra, Iran, Religion, Avesta, Gathas

ÖNSÖZ

Tarihin kadim ve etkin dinlerinden biri olan Zerdüştilik günümüzde mensupları az olmakla beraber varlığını Hindistan, İran, Avrupa ve Kuzey Amerika kıtasında sürdürmektedir. Sasaniler döneminde devletin genişlemesiyle Orta Asya ve Ortadoğuya kadar yayılmıştır. Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet, Sabiilik, Maniheizm ve Hint Dinleriyle de karşılaşan Zerdüştilik, Orta Asya ve Ön Asya toplumları tarafından da benimsenmiştir.

Zerdüştilik hakkında Batıda önemli çalışmalar yapılmakla birlikte ülkemizde bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar az da olsa son yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun birlikte ülkemizde yapılan bazı çalışmalar ise ideolojik yaklaşımlar içermektedir. Zerdüştilik hakkında yapılan bilimsel çalışmaların çoğunluğu geleneksel Zerdüştilik ile Hindistan Zerdüştileri olan Parsiler üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmamızın konusu günümüz İran Zerdüştiliği hakkında özgün çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Günümüz İran Zerdüştiliği konusunu araştırmamı teşvik eden, destek ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Münir YILDIRIM ve Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK'a teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma esnasında mülakatta sorularımı sabırla yanıtlayan ve bana zaman ayıran Tahran Merkez Ateşgedesi danışmanı Mobedyar Mitra MURADPUR'a ve Yezd Eyaleti Mobedlerinden Mobed Ferriborz ŞEHZADİ'ye teşekkürlerimi arz ederim. Yazımda yardımını esirgemeyen Türkçe Öğretmeni H. İbrahim ZEREN ve Bilgisayar Öğretmeni Alper KARAGÖZOĞLU'na da teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ	xiii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Amaç ve Kapsam	2
1.2. Materyal ve Yöntem	2
1.3. Araştırmanın Faydaları	3
1.4. Sınırlılıklar	3
1.5. Tanımlar.....	3

BÖLÜM II

ZERDÜŞTİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

2.1. Pişdadiler Dönemi.....	6
2.2. Keyaniler Dönemi.....	7
2.3. Medler Dönemi (M.Ö.708-550).....	7
2.4. Ahamenişler (M.Ö.550-330) Döneminde Zerdüştilik	8
2.5. İskender (M.Ö. 330-323) Döneminde Zerdüştilik.....	10
2.6. Selevkoslar (M.Ö.312-129) Döneminde Zerdüştilik	10
2.7. Arsaklar (Eşkaniler, Partlar) (M.Ö. 247-M.S.224) Döneminde Zerdüştilik.....	10
2.8. Sasaniler (M.S.226-650) Döneminde Zerdüştilik.....	11
2.8.1. Muğların Zerdüştiliğe Etkileri	14
2.8.2. Zurvanizm'in Zerdüştiliğe Etkisi.....	15
2.9. İslam Egemenliği Döneminde Zerdüştilik.....	16

2.10. Zerdüştilik ve İslam İlişkisi	18
2.11. Zerdüştilik ve Yahudilik İlişkisi	20
2.12. Zerdüştilik ve Hıristiyanlık İlişkisi	22
2.13. Zerdüştilik ve Hinduizm İlişkisi	25
2.14. Zerdüştilik ve Sabiilik İlişkisi.....	25
2.15. Zerdüştilik ve Maniheizm İlişkisi	25
2.16. Zerdüştilik ve Yezidilik İlişkisi	26
2.17. Zerdüştilik ve Ehl-i Hak (Yaresan) İlişkisi.....	27
2.18. Günümüzde Zerdüştilik	27
2.19. Zerdüştilik Hakkında Yapılan Çalışmalar	31

BÖLÜM III

GÜNÜMÜZ İRAN ZERDÜŞTİLİĞİNİN İNANÇ ESASLARI

3.1. Zerdüş Öncesi Eski Aryan (Hint-İran) Tanrıları	34
3.1.1. Eski İran Tanrıları	35
3.2. Zerdüştilikte Tanrı İnancı	36
3.2.1. Ahura Mazda'nın Sıfatları	37
3.2.2. Ahura Mazda'nın İsimleri.....	38
3.2.3. Zerdüştilikte Tanrı Anlayışının Süreçleri.....	41
3.2.4. Günümüz İran Zerdüştilerinin Tanrı Anlayışı	43
3.3. Peygamber İnancı	43
3.3.1. Zerdüş'tün Hayatı.....	44
3.3.2. Zerdüş'tün Peygamber Oluşu	46
3.3.3. Günümüz İran Zerdüştilerinin Peygamberlik Anlayışı.....	47
3.4. Kutsal Kitap İnancı	48
3.4.1. Avesta'nın Bölümleri.....	49
3.4.1.1. Yesna	49
3.4.1.2. Gathalar	50
3.4.1.3. Visperad.....	53
3.4.1.4. Yeşter.....	53
3.4.1.5. Vendidad.....	54

3.4.1.6. Horde Avesta.....	55
3.4.1.7. Avesta'nın Yorumları.....	56
3.5. İslam Egemenliği Döneminde Tedvin Edilen Zerdüştiliğin Temel Eserleri	57
3.6. Günümüz İran Zerdüştilerinin Kutsal Kitap Anlayışı.....	59
3.7. Soyut Varlıklar.....	59
3.7.1. Ameşa Spentalar (Ölümsüz Kutsal Varlıklar)	60
3.7.2. İzedler (Meleğe Benzeyen Soyut Varlıklar)	62
3.7.2.1. Büyük İzedler ve Görevleri.....	63
3.8. Zerdüştilikte Kötü Varlıklar.....	67
3.8.1. Angra Mainyu (Ehrimen).....	67
3.8.2. Kamariganlar	67
3.8.3. Zerdüştilikte İnanılan Divler.....	69
3.9. Ahiret İnancı	70
3.9.1. Cennet-Cehennem;.....	73
3.10. Kurtarıcı ve Yenileyiciler	73
3.11. Zerdüşti Zaman Anlayışı	74
3.12. Soyut Kavramlar	75
3.12.1. İkiz Zıt Kavramlar (Spenta Mainyu ve Angra Mainyu)	75
3.12.2. Aşa Kanunu.....	76
3.12.3. Zerdüştilikte Birbirinin Karşısı ve Düşmanı Olan Zıtlar	77
3.12.4. Khwarenah (Ferre).....	77
3.12.5. Fravaşi (Fereveher).....	77
3.12.6. Kutsal Ateş.....	78
3.13. Kader Anlayışı	79
3.14. Zerdüştilikte Varlık Anlayışı	80
3.15. Zerdüştilikte Yaratılış	81
3.16. İnsanın Yaratılışı ve Çoğalması.....	81
3.17. Zerdüştilikte İnsan Anlayışı.....	82
3.18. Zerdüştilikte Kozmogoni	82
3.19. Ahlak Anlayışı	83
3.20. Zerdüştilikte Semboller.....	84
3.21. Zerdüştilikte Renk Fenomeni.....	86
3.22. Günümüz İran Zerdüştilerinin Temel Esasları.....	86

BÖLÜM IV

ZERDÜŞTİLİKTE İBADET GELENEK VE SOSYAL YAŞAM

4.1. Zerdüştilikte Temizlik Anlayışı	88
4.1.1. Temizlik Çeşitleri	89
4.2. Zerdüştilikte İbadet	90
4.2.1. Günlük İbadet	91
4.2.2. Kurban İbadeti	93
4.3. Zerdüştilikte Din Adamı	94
4.3.1. Hom-Yesna Töreni	95
4.3.2. Vac Yaşt Töreni	96
4.4. Zerdüştilikte İbadethane	96
4.5. Zerdüştilikte Takvim.....	100
4.5.1. Günümüz İran Takvimi	102
4.6. Aylık Bayramlar	103
4.6.1. Ferverdingan	103
4.6.2. Ordibeheştgan	104
4.6.3. Hordadgan.....	104
4.6.4. Tirgan	104
4.6.5. Amordadgan	104
4.6.6. Şehrivergan	105
4.6.7. Mihrigan (Mihrican).....	105
4.6.8. Abangan	105
4.6.9. Azergan.....	106
4.6.10. Deygan	106
4.6.11. Behmengan.....	106
4.6.12. İsfendgan	106
4.7. Yıllık Mevsimsel Bayramlar (Gahanbarlar)	107
4.7.1. Medyozarem/Maidyoizaremaya (Göğün Yaratılışı) Bayramı	107
4.7.2. Medyoşahem/Maidyoişam (Suyun Yaratılışı) Bayramı.....	108
4.7.3. Potişahem/Paitişahya (Yerin Yaratılışı) Bayramı	108

4.7.4. Ayaserem/Ayathrima (Bitkilerin Yaratılışı) Bayramı	108
4.7.5. Medyorem/Maidyairyra (Hayvanların Yaratılışı) Bayramı	108
4.7.6. Hemespetmadem/Hamaspathmedya (İnsanın Yaratılışı) Bayramı.....	109
4.8. Bağımsız Bayramlar ve Önemli Günleri	109
4.8.1. Nevruz Bayramı.....	109
4.8.1.1. Zerdüştilerde Nevruz Bayramı.....	111
4.8.2.Sede Bayramı.....	112
4.8.3. Zerdüş'tün Doğum Yıldönümü.....	113
4.8.4. Zerdüş'tün Ölüm Yıldönümü.....	113
4.8.5. Şebi Çele (Yelda).....	114
4.8.6. Porse Hemegani (Geçmişleri Anma Günü)	114
4.8.7. Nabor (Perhiz) Günleri	115
4.9. Zerdüştilikte Önemli Dualar	115
4.10. İran Zerdüştilerinin Ziyaretgâhları.....	119
4.11. Günümüz İran Zerdüştilerinin Din Anlayışları.....	121
4.11.1. İran Zerdüştilerinin Dinsel Hükümler (Helal-Haram Anlayışı)	121
4.11.2. İran Zerdüştilerinin Hukuk Anlayışı.....	122
4.11.3. İran Zerdüştilerinin Günah ve Tövbe Anlayışı	122
4.11.4. İran Zerdüştilerinin Diğer Din ve Kültürlere Bakışı.....	123
4.11.5. İran Zerdüştilerinin Kâfir (Din Dışı) Anlayışı.....	123
4.12. İran Zerdüştilerinin Kimlik Anlayışı ve Dünya Zerdüştilerine Bakışları	124
4.13. Çocuklara Ad Koyma ve Sünnet Töreni.....	124
4.14. Dini Törenler.....	125
4.14.1. Sidre Giyinme ve Kusti Bağlama Töreni.....	125
4.14.2. Zerdüştilikte Evlilik	126
4.14.2.1. Günümüz İran Zerdüştilerinde Evlilik.....	127
4.14.2.2. Yabancılarla Evlenme ve Boşanma	128
4.14.3. Zerdüştilikte Cenaze ve Anma Töreni	129
4.14.3.1.Günümüz İran Zerdüştilerinin Ölü Gömme ve Anma Törenleri	131
4.15. İran Zerdüştilerinin Dini Ve Sosyal Kurumları	134
4.16. Tahran'da Bulunan Zerdüşti Okulları ve Sosyal Kurumlar.....	135
4.17. Kültürel Kurumlar.....	135

BÖLÜM V

SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	140
EKLER.....	146
ÖZGEÇMİŞ	170

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
B.	: Baskı
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DAD	: Doğu Araştırmaları Dergisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
EÜSBD	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
HBVAD	: Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi
h.ş.	: Hicri Şemsi
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
S.	: Sayfa
Sy.	: Sayı
ŞAD	: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trs	: tarihsiz
Yay.	: Yayınları

EKLER LİSTESİ

EK 1. Dakhme, Yezd Kenti (www.yazdview.com)	146
EK 2. Piriçekçek, Yezd (www.yazdview.com).....	146
EK 3. Tarihi Ateşgede, Urmiye (Kaynak, Mihirdad Kadirdan, s.21)	147
EK 4. Ahameniş Kralları mezarı, (Kaynak, Mihirdad Kadirdan, s.23).....	148
EK 5. Çahartak Ateşgede,(Kaynak, Mihirdad Kadirdan, s.37).....	149
EK 6. Tarihi Kent (Kaynak: Kuruş Niknam)	149
EK 7. Banu Pars Ziyaretgâhı, Yezd (www.yazdview.com).....	150
EK 8. Bayram Töreni (Kaynak: Kuruş Niknam)	151
EK 9. Nikâh töreni (Kaynak: Kuruş Niknam).....	152
EK 10. Nikâh Töreni (Kaynak: Kuruş Niknam)	152
EK 11. Gülsuyu ve Ayna Sunusu (Kaynak: Kuruş Niknam).....	153
EK 12. Bayram Töreni (Kaynak: Kuruş Niknam)	153
EK 13. Fereveher (www.yazdview.com)	154
EK 14. Fereveher, (Kaynak, Mahmut Polat).....	154
EK 15. Geleneksel Tören Kıyafetleri (Kaynak, Mahmut Polat)	155
EK 16. Sudre ve Kusti, (Kaynak, Mahmut Polat).....	156
EK 17. Tahran Ateşgede Kompleksi, (Kaynak, Mahmut Polat).....	157
EK 18. Tahran Ateşgede Kompleksi, (Kaynak, Mahmut Polat).....	158
EK 19. Tahran Ateşgede Kapısı Üstü, (Kaynak, Mahmut Polat).....	159
EK 20. Tahran Ateşgede Kompleksi, (Kaynak, Mahmut Polat).....	159
EK 21. Tahran Ateşgede Kompleksi,(Kaynak, Mahmut Polat).....	160
EK 22. Ateşgede Sütunbaşı	160
EK 23. Tahran Ateşgede Kapısı, (Kaynak, Mahmut Polat).....	161
EK 24. Tahran Ateşgedesi Ateş Odası, (Kaynak, Mahmut Polat).....	162
EK 25. Mobed, (Kaynak, Mahmut Polat)	163
EK 26. Tahran Ateşgedesi, (Kaynak, Mahmut Polat).....	164
EK 27. Yezd Ateşgedesi, (Kaynak, Mahmut Polat).....	165
EK 28. Dua Eden Zerdüşti, (Kaynak, Mahmut Polat).....	165
EK 29. Zerdüşti Gençlik Teşkilatı, Yezd, (Kaynak, Mahmut Polat)	166
EK 30. Sosyal Kompleks Yezd, (Kaynak, Mahmut Polat)	166
EK 31. Zerdüşt (www.yazdview.com).....	167
EK 32. Bayram Töreni	168
EK 33. Yanan Kutsal Ateş, (Kaynak, Mihirdad Kadirdan, s.89).....	168
EK 34. Ateş Hazırlama Aletleri,(Mihirdad Kadirdan, s.31)	169

BÖLÜM I

GİRİŞ

Zerdüştilik; İran coğrafyasında doğan, gelişen, tarihi M.Ö. 1000’li yıllara kadar ulaştığı ifade edilen dindir. Eski Aryan ve İran halklarının inanç, gelenek ve kültürel unsurlarını, tarım ve hayvancılık dönemi izlerini içinde barındırır. İran dinleri içinde monoteist yönüyle öne çıkan ve İran tarih ve kültüründe önemli etkileri olan tarihi büyük dinlerdendir. Ahamenişler (M.Ö. 550-330) döneminde Batı İran’a yayılan Zerdüştilik, Sasaniler (M.S. 226-650) döneminde devlet dini haline gelip Orta Asya, Ortadoğu, Ön Asya Afganistan ve Batı Hindistan’a kadar yayılma imkânı bulmuştur. Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Hint Dinleri, Gnostik akımlarla (Sabilik, Maniheizm) karşılaşmış ve uzun asırlar boyunca onlarla birlikte yaşamıştır. Zerdüştiliğin kendi kültürel bünyesinden çeşitli dinsel akımlar türemiş, çeşitli din ve kültürler üzerinde etkileri olmuş, kendisi de bunlardan etkilenmiş ve tarihi süreçte çeşitli biçimler almış önemli bir dindir.

Sasanilerin yıkılmasıyla devlet desteğini kaybeden Zerdüştilik İslam egemenliği döneminde İranlı toplumların İslamlaşmasıyla gerileme sürecine girmiş ve milli din haline dönüşmüştür. Bununla birlikte bazı Zerdüştilerin Hindistan’a göç edip orayı vatan edindikleri görülmüştür.

Zerdüştilik, günümüzde mensupları az olan dinlerdendir. Dünya Zerdüştilerinin önemli bölümü Hindistan, İran, Pakistan, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avrupa ülkeleri ve Avustralya gibi yerlerde varlıklarını devam ettirmektedirler. İran’da nüfusun çoğunluğu büyük şehirlerde yaşayan yaklaşık 50-100 bin civarında Zerdüşti yaşamakta ve İran parlamentosunda bir milletvekili ile temsil edilmektedirler. Zerdüştilik İran’da anayasal güvenceye sahip resmi dört dinden biridir. İran’ın resmi İslam mezhebi olan İsnâaşeriyye’de Zerdüştiler Ehli Kitap olarak kabul edilmektedir. İran Zerdüştileri İran’ın kadim unsuru ve İranlı (Pers/Fars) kimliğiyle varlıklarını modern din anlayışıyla, cemaat yapılarıyla, gelenekleriyle ve kurumlarıyla devam ettirmekte dünya Zerdüştileriyle işbirliğini sürdürmektedirler.

1.1. Amaç ve Kapsam

Tez konumuz, Dinler Tarihi alanında önemli ve özgün bir yeri olan, tarihin derinliklerinden doğup günümüze kadar gelen, mensupları azalmakla beraber varlığını sürdüren İran Zerdüştiliğidir. Uzun bir geçmişe sahip olan Zerdüştilik çeşitli kültür, toplum ve coğrafyada varlığını sürdürmüş, etkileşimlerde bulunmuştur. Bunlar üzerinde yansımaları olmuş, onlardan etkilenmiş ve çeşitli biçimler almıştır. Zerdüştilik İran'ın sosyal, siyasal, dini anlayışı, kültür ve edebiyatı üzerinde önemli etkileri olmuştur. Kendi kültürel bünyesinden de Zurvanizm ve Mazdekizm gibi dinsel akımların doğmasında önemli etkileri olmuştur. İran'ın Abbasiler döneminde İslamlaşmasından sonra Zerdüştilikte duraklama meydana gelmiştir.

Burada kalan ve günümüzde de varlığını sürdüren Zerdüştilerin, Zerdüştilik anlayışları araştırılacak, geleneksel Zerdüştilik ile İran Zerdüştiliğinin ortak ve farklı yönleriyle, İslam ve diğer kültürlerle yansımaları ve bunların da Zerdüştiliğe etkileri tespit edilecektir.

1.2. Materyal ve Yöntem

Araştırma ve kaynak taraması için İran'a iki kez gidilmiştir. Tahran Merkez Ateşgede danışmanı Mitra Muradpur ile soru-cevap yöntemiyle mülakat yapılmıştır. Diğer taraftan Tahran'da çeşitli gözlemlerde bulunulmuş, Zerdüştilik'le ilgili Farsça ve çeviri kaynakları taranmıştır. Kaynak toplamada ağırlığı Zerdüşti ve İranlı yazarlara verilmiştir. İkinci ziyarette Zerdüştiliğin tarihsel kenti Yezd'de Mobed ailesinden olan Ziraat Mühendisi Mobed Feriborz Şehzadi ile mülakat yapılmış ve Kentte gözlemlerde bulunulmuştur. Bu arada İran tarihi ve mitolojisiyle ilgili kaynaklar edinilmiştir.

Bu çalışma, mülakat, gözlem yöntemi, Dinler Tarihi, İran tarihi ve kültürü, İslam tarih ve kültürü ile ilgili eserlerden yararlanma ve Zerdüştilikle ilgili yapılan Türkçe çalışmalar incelenerek yapıldı. Çalışmamızda araştırma, mülakat ve gözlem için İran'daki Zerdüştiler ve Zerdüşti kurumlar ziyaret edildi. Konumuzla ilgili materyaller için kütüphaneler gezilerek yazılı kaynaklar tarandı. Elde edilen bilgiler bilimsel geçerlilik ve güvenilirlik süzgecinden geçirilerek kayıt altına alındı. Zerdüştiliğin çeşitli kültürlerle ilişkisi ve yansımalarını genel hatlarıyla tespit etmek için çeşitli Türkçe kaynaklardan yararlanıldı.

Birinci bölümde çalışmamızın amacı, kapsamı, sınırlılıkları, kaynakları ve beklenen faydalarına yer verildi. İkinci bölümde Zerdüştiliğin tarihsel sürecine, geçirdiği evrelere ve diğer dinlere yansımalarına değinildi. Üçüncü bölümde Zerdüştiliğin genel inanç esasları araştırılarak Günümüz İran Zerdüştiliğinin inanç esaslarıyla karşılaştırıldı. Dördüncü bölümde Zerdüştilikteki ve Günümüz İran Zerdüştiliğindeki takvim anlayışı, ibadetler, bayramlar, dini törenler, gelenekler, kültürel yapı, sosyal yaşam araştırıldı. İran'daki Zerdüştiliğin dini, kültürel ve sosyal kurumları belirlenip incelendi. Çalışmamızın son bölümünde ise Zerdüştiliğin İran ve çevre kültürlerine, İslam'ın ve diğer din ve kültürlerin de İran Zerdüştiliğine yansımaları ve Zerdüştiliğin karşı karşıya olduğu açmazlar üzerinden değerlendirme yapıldı.

1.3. Araştırmanın Faydaları

Bu çalışmayla Zerdüştiliğin özgünlüğü ile Günümüz İran Zerdüştiliğinin niteliği açığa çıkarılarak, Zerdüştiliğin dinler ve kültürler arasındaki yeri, benzer, paralel ve farklı yönleri belirlendi. Dinin canlı bir organizma olduğu, zaman ve zemine bağlı olarak doğuşu, gelişimi, etkileşimi, benzeşimi, dönüşümü anlaşıldı.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma konumuz olan Günümüz İran Zerdüştiliği tarihin eski, etkin ve büyük dinlerinden oluşu, tarihsel süreçte çeşitli din ve kültürlerle etkileşimde bulunması nedeniyle önemli ve bir o kadar da zor ve girift bir konudur. Ülkemizde Zerdüştilik alanında yapılmış bilimsel araştırmaların azlığı, Türkçe kaynakların sınırlı oluşu, bazı çalışmaların bilimsellikten uzak ve ideolojik kaygılar taşıması konunun zorluğunu artırmaktadır.

Araştırmamızda Hindistan, Pakistan ve diaspora Zerdüştileri kapsam dışında tutuldu, gerekli görülen yerlerde karşılaştırma amacıyla genel hatlarla temasta bulunuldu.

1.5. Tanımlar

Zerdüştilik tarihsel süreçte çeşitli şekillerde adlandırılmıştır; Yunanlı tarihçiler tarafından Zoroastres, batılı yazarlar tarafından tanrı Ahura Mazda'ya inanmalarından

dolayı Mazdayasna, Müslümanlar tarihçiler tarafından da Mecusiler olarak adlandırılmıştır.

Günümüz İran Zerdüştileri Müslüman İranlılar tarafından Geberler, Hindistan Zedüştileri İranlı kimliklerinden dolayı Parsiler, Avrupa ve Amerika kıtası Zerdüştileri Zoroastarian olmak üzere çeşitli şekillerde adlandırılmaktadırlar. Geleneksel Zerdüştilikte Zerdüş kendi takipçilerini Gathalarda Aşavanlar (doğrular), Sasaniler döneminde Mazdayasni (Ahura Mazda'nın Takipçisi), Günümüz İran Zerdüştileri ise dinlerini "Beh Din" (İyi Din) ve kendilerini de Zerdüşti olarak isimlendirmekteler.¹

¹Avesta (Zerdüştilerin Kutsal Kitapları) Çev. Fahriye Adsoy, İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul 2012, s.9, Ketayun Mazdapur, Zertoştıyan Pejuheşhayi Ferheng, Tahran 1390 h.ş., s.7, Mehmet Alıcı, Kadim İranda Din, Monoteizmden Düalizme Mecusi Tanrı Anlayışı, Ayışığı Yayınları, İstanbul 2012, s.3-6

BÖLÜM II

ZERDÜŞTİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

M.Ö. 3000’li yıllarda Karadeniz’in kuzeyindeki Güney Batı Rusya steplerinde yaşayan Aryanların Doğu kolu olan Hint-Ariler güneye Orta Asya ve Kafkaslar bölgesine gruplar halinde göç edip yerleşmişler.² M.Ö.2000-1750 yıllarında Doğu Aryanların Hint kolu güneye yönelip Hindistan’a göç ettiler, buranın yerli halk ve kültürüyle etkileşip karıştılar. Hindistan’da Hinduizm ve Budizm gibi dinler bu kültürel ve coğrafi ortamda doğmuştur.³

Doğu Aryanların İran kolu M.Ö.1000’li yıllarda Güneybatı doğrultusunda göç ederek Hazar Denizi güneyine ve İran’ın iç bölgelerine yerleştiği varsayılmaktadır.⁴ İran’a yerleşen Aryanlar buranın yerli halk ve kültürleriyle karışımın sonucunda İran’ın batısına yerleşenler Medler’i, doğusundakiler Partlar’ı ve güneyindekiler Persler’i oluşturdu.⁵ Bu dönemde İran’ın batı bölgeleri Mezopotamya bölgesinin eski medeniyetleri olan Asur, Babil ve Güney Batı bölgeleri de uzun asırlar buraya hâkim olmuş Elam kültürünün etkisi altındaydı. Doğu İran’da doğan Zerdüştilik Ahemenişler döneminde Batı İran bölgelerine ulaştığında bu eski kültürlerle etkileşime geçmiştir.⁶

M.Ö. 2000’li yıllarda Orta Asya’da bulunan Aryanlar henüz Hint ve İran olarak ayrılmadan önce ortak inanç ve kültüre sahiptiler.⁷ Hint ve İran olarak ayrıldıktan sonra ortak inanılan tanrılar, dinsel anlayışlar ve hayata bakış felsefeleri yeni coğrafyaların, iklimin ve karşılaşılan kültürlerin etkisiyle farklılaştı.⁸

İran kültür ve coğrafyasında doğan Zerdüştilik, Eski Aryan inançlarının Zerdüşt tarafından reforme edilmesi ve yeni yorumlar eklenmesi sonucu doğmuştur. Zerdüştilik avcılık, çiftçilik ve tarım dönemi Aryanlarının inanç ve geleneklerini içinde barındırmaktadır.

² Mahmud Haririyan, Sadık Melek Şahmirzai, Jale Amuzgar, Nadir Mirsaidi, Tarihi İran Bastan, Cilt: 1, Şirketi İntişaratı İlmi ve Ferheng, Tahran 1380 h.ş., s.32,

³ Nimet Yıldırım, ‘Eski İran’da Dinler ve Dinsel İnanışlar 1’, DAD, Sy.5, 2010/1(5-32), s.7-8

⁴ Richard N. Frye, ‘Orta Asyada İslam Öncesi ve Erken İslami Kültür’, Akdeniz’den Hindistan’a Türk-İran Esintileri, Çev. Ömer Avcı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, (53-74), s.57

⁵ Haririyan, s.33

⁶ Haririyan, s.18

⁷ İrach J.S. Taraporewala, Zerdüşt Dini, Çev. Nice Damar, Avesta Yayınları, İstanbul 2002, s.15.

⁸ Asiye Tıgılı, Zerdüşt ve Öğretisi, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s.52

2.1. Pişdadiler Dönemi

İran tarihi hakkındaki bilgiler 20. yüzyılda Batı İran'daki çivi yazıtlarının dillerinin çözülmesi ile Ahamenişler dönemi bir nebze aydınlatılmıştır. Ahamenişler öncesi İran tarihi hakkındaki bilgiler Babil, Asur kaynaklarında dağınık olduğundan bu dönemle ilgili kültürel ve dinsel yapı tam olarak aydınlatılamamıştır.⁹ Eski İran tarihi hakkındaki bilgiler genellikle mitolojiktir. Bu dönemle ilgili bilgileri aktaran önemli kaynaklar Avesta, Firdevsi'nin Şehnamesi ve Pehlevice Zerdüştilik eserlerdir.

Pişdadiler; İran'ın din, tarih, edebiyat ve mitolojisinde önemli yeri olan ilk İran hanedanıdır. Avesta'da yer alan Huşeng, ile İran mitolojisinin önemli figürleri olan Cemşid (Yima) ve Feridun bu hanedanın üyeleridir.¹⁰

Avesta'da adı Paradata olarak geçen ve Zerdüşti geleneğe göre ilk insan prototipi Keyümers'in torunu ve Pişdadi hanedanının kurucusu olan Huşeng'in ateşi bulduğu ve divlerle savaştığı rivayet edilir.¹¹ Zerdüştilikte önemli yeri olan üç ateşgedenin Pişdadilerden Tehumers döneminde insanların göçü esnasında rüzgârın etkisiyle dağılan ateşten oluştuğu ve Ehrimen'in Tehumers tarafından bağlandığı söylenir.¹²

Zerdüş'ten sonra İranlılar nazarında en önemli kişi ve Zerdüş'tün ataları arasında sayılan Feridun da Pişdadiler Hanedanının üyesidir.¹³ Bu hanedanın Batı İran'da yaklaşık 2400 yıl hüküm sürdüğü rivayet edilir.¹⁴ Pişdadiler hanedanı Menuçehr'e kadar Hintlilerle ortak tarihi ve kültürel unsurlara sahiptir.¹⁵ Bu dönemin dini inançları hakkında net bilgiler mevcut olmamakla birlikte genelde mitolojik

⁹ Gener R. Gartwaite, İran Tarihi, Çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2011, s. 6-7

¹⁰ Haririyan, s.95-96, Hasan Pirniya, Asrı Esatiri Tarihi İran, İntişarat Hirmend, Tahran 1388 h.ş. s.48-49, Nimet Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006, s.571

¹¹ Haririyan, s.93, Pirniya, s.44, Avesta/Fragment /88,100

¹² Haririyan, s.94, Pirniya, s.47

¹³ Jale Amuzgar-Ahmet Tafazzoli, Usterei Zendeği Zerdüş, Neşri Çeşme, 8.Baskı, Tahran 1387 h.ş.,s.165,Haririyan, s.99, Avesta/Fragment /100

¹⁴ Pirniya, s.55

¹⁵ Pirniya, s.114

karakterde ve Hintlilerle ortaktır. İnanç ve anlayışlar zamanla Zerdüştiliğin kutsal metinlerine yansımıştır.¹⁶

2.2. Keyaniler Dönemi

İran'da Pişdadilerden sonra Doğu İran'da (Baktery) ortaya çıkan, Zerdüş't'e hamilik eden ve Zerdüş'ti dinini benimseyen hanedandır. Zerdüş'tilik geleneğinde ve İran tarihinde önemli yeri olan Keyaniler hakkındaki bilgiler Pişdadilerden daha az mitolojik tarzda daha İranlı ve İran'a özgüdür.¹⁷ Keyanilerin Zerdüş't öncesi inançları ve Zerdüş'tiliğe etkileri hakkında net bilgiler mevcut değildir. Kutsal metinlerde bu hanedanla ilgili bilgiler yer almaktadır.¹⁸ Bazı uzmanlar bu dönem Zerdüş'tiliğini Gatik Zerdüş'tilik (Gathalara dayalı) olarak tanımlar.¹⁹ Keyhüsrev bu hanedanın önemli yöneticilerindendir. Ahura Mazda'ya inanmış, Çiçast gölü kenarındaki puthaneyi yıkıp Zerdüş'tilikte önemli yeri olan Azerguşnasp ateşgedesini yaptırmıştır.²⁰

2.3. Medler Dönemi (M.Ö.708-550)

Medler; Orta Asya bölgesinden göç edip İran'ın batısına yerleşen, buranın yerli halklarıyla karşılıklı etkileşimlerde bulunan ve İran'da ilk Aryan egemenliğini sağlayan hanedandır.²¹ Medlerle ilgili tarihi bilgiler Asur ve Yunan kaynaklarında yer almaktadır. Medce ile ilgili yazılı eser, belge ve kayıtlar ise mevcut değildir.²² Medler'le ilgili bilgiler geleneksel İran efsanelerinde yer almaz.²³

Ahura Mazda ve Mitra'ya tapınmanın baskın olduğu Medler'de toplumsal yapı altı sınıftan oluşmuştu. Bu sınıflardan biri olan ve uzun asırlardan beri Aryanlar'da din

¹⁶ Nimet Yıldırım, İran Mitolojisi, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012, s.118, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.572

¹⁷ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 463, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.119

¹⁸ Avesta/Yesna 53/ 2,4

¹⁹ Mihirdad Bahar, Edyani Esyayi, Neşri Çeşme, Tahran 1388 h.ş., s.45

²⁰ Haririyan, s.111

²¹ Şirin Beyani, Tarihi İran Bastan 2, (Ez Vurudu Aryayih Ta Payani Hahamenşiyani) Sazmanı Mutalaa ve Tedvini Ulumu İnsani Danişgahha, Tahran 1390 h.ş., s.68

²² Beyani, s.72

²³ Pirniya, s.113

adamı sınıfını oluşturan Muğlar, Zerdüştiliğin Batı İran'a yayılmasıyla bu dini benimseyerek eski fonksiyonlarını Zerdüştilik içinde devam ettirdiler.²⁴ Medler'de ölümler, dağlara, açık alanlara yabancı kuş ve hayvanların yemesi için bırakılır, toprağa gömülmezdi.²⁵

2.4. Ahamenişler (M.Ö.550-330) Döneminde Zerdüştilik

Ahamenişler; Güney İran'ın Fars bölgesinde doğup II. Kuruş (M.Ö. 558-531) döneminde İran'a hâkim olmuştur. Medleri yıkıp Elam ve Babil'i ele geçirmiştir. Batıda Yunanistan ve Mısır, doğuda Hindistan ve Orta Asya'ya kadar geniş topraklara ulaşan imparatorluktur. İçinde çeşitli din, kültür, dil ve ırkları barındıran bu imparatorluk döneminde dinsel ve kültürel özgürlüğe önem verilmiştir.²⁶

Ahamenişler'in ilk yıllarında Zerdüştilik henüz tüm İran coğrafyasına yayılmamıştı. Bu dönemde eski Aryan geleneklerini içinde barındıran Ahamenişler'in geleneksel dinleri vardı.²⁷ I. Darius'un yaptırdığı Bisutun yazıtlarında yüce tanrı olarak Ahura Mazda'nın adı yer alırken Zerdüş'tün adı yazıtlarda yer almamıştır.²⁸ Ahamenişler döneminde İranlılar'ın siyasi geleneğinde hükümlarlığın kaynağı ve yönetimin meşruiyetinin temeli olan hükümdarın tanrı tarafından seçildiği ve tanrının vekili olduğu anlayışı hâkim idi.²⁹ Darius yazıtlarda Ahura Mazda'ya teşekkür ettikten sonra krallığın kendisine onun tarafından verildiğini ve onun yardımını beklediğini belirtir.³⁰ Kral, Ahura Mazda'nın yeryüzündeki temsilcisi konumunda olup krala itaat tanrıya itaat anlamına gelmekteydi.³¹

Ahamenişler'in gelişim döneminde Zerdüştilik İran, Ön Asya ve Irak'a yayılmış, ateşgedeler ve Zerdüşti dini teşkilatları oluşmaya başlamıştır. Din adamları vakfedilen

²⁴ Mary Boyce, Zerdüştiyan (Baverha ve Adabidini Anha) Farça'ya Çev. Askar Behrami, İntişarat Faknus Tahran 1389 h.ş., 11. Baskı, s.75-76, Beyani, s.76

²⁵ Marijan Mole, İran Bastan, Farsça'ya Çev., Jale Amuzgar, İntişaratı Tus, Tahran 1386h.ş.,s.119

²⁶ Gartwaite, s.39, Beyani, s.209, Frye, s.62

²⁷ Bahar, s.49

²⁸ Mazdapur, s. 29

²⁹ Gartwaite, s. 8, Beyani, s.210

³⁰ Robert Charles Zeahner, Tulu u Ğurubu Zerdüştigeri, Farsça'ya Çev. Timur Kadiri, İntişarat Mehtap, Tahran 1387 h.ş., s.230,Mole, s.20

³¹ Mole, s.21

arazilerle geçimlerini sağlar, dini teşkilatlar ise henüz yereldi. Doğu İrandaki din adamları Asurvan (Aturvan), batıdakiler Muğlar olarak adlandırılırdı.³² Muğlar dini törenler, sağlık, kâhinlik, eğitim öğretim gibi işlerle uğraşıyorlardı.³³ Taç takan Şahlar Anahita tapınağındaki törenden sonra Muğlar'ın huzurunda töreni devam ettiriyorlardı.³⁴ Ahamenişlerden Hşayarşa (M.Ö.486-465) döneminde Babillilerin isyanı bastırıldıktan sonra eski tanrılara tapınma yasaklanmış, seleflerinin aksine Babillilerin Marduk dini baskı altına alınmış ve tapınakları yıkılarak Marduk heykelleri eritilmişti.³⁵

Ahamenişler döneminde Ahura Mazda'yla birlikte Mitra ve Anahita'ya da önemli tanrısal güçler olarak tapınılırdı. Bu dönemde bunların da altında olan tanrısal güçlere de inanılırdı. Ahameniş Şahlarından II. Erdeşir'in (Artaxaerxes) (M.Ö.404-357) emriyle önemli şehirlerde Anahita tapınakları inşa edilerek heykelleri yaptırıldı.³⁶ Seleflerinin aksine kitabelerde Ahura Mazda'nın adının yanında Mitra ve Anahita'ya da yer verildi.³⁷ Ahameniş Kralları, yabancı toplumların tanrılarına saygı gösterip tapınaklarına özen göstermiş ve onlara yakarıştta bulunmuştur.³⁸ Bu dönemde komşu Mezopotamya kültüründen etkilenmeler olmakla birlikte Babillilerin İştâr Tanrıçasından etkilenerek Anahita'nın heykelleri yapılmış, tapınakları inşa edilmiştir.³⁹ Ahamenişler döneminde Zerdüştilikte olmayan ölü gömme, Anahita'ya tapınma ve heykellerini yapma, Anahita tapınağında taç giyme törenleri ve ölen Şahların mumyalanıp cesetlerinin kaya mezarlara gömülmesi geleneği ortaya çıkmıştır.⁴⁰

³² Boyce, s.94

³³ Beyani, s.218

³⁴ Beyani, s.177

³⁵ Jacques, Duchense-Guillemine, Dini İnan Bastan, Çev., Rüya Müneccim, Neşri İlm, Tahran 1381h.ş.,s.210

³⁶ Boyce, s.89, Beyani, s. 214

³⁷ Duchesne-Guillemine, s.23, Eshat Ayata, Zerdüş Avesta Bölümler, Kora Yayınları, İstanbul 2011, s.149

³⁸ Artur Cristensen, Mazdaperesti Der İnan Kadim, Çev., Zebihullah Safa, Tahran 1388h.ş., s.65

³⁹ Cristensen, s.69, Boyce, s.88

⁴⁰ Beyani, s.217

2.5. İskender (M.Ö. 330-323) Döneminde Zerdüştilik

Ahameniş imparatorluğunu yıkan Makedonyalı İskender İran'da yedi yıl hüküm sürmüş, bu istila döneminde Zerdüştilik ve Zerdüşti eserlerin, ateşgedelerin, din adamlarının ve kutsal metinlerin büyük zararlar gördüğü ve Avesta'nın bu dönemde yakıldığı belirtilir.⁴¹ İskender sonrası İran'da Yunanlı koloni şehirleri kuruldu. Buralara Yunanlı askerler ve elitler yerleştiler. Bu dönemde Helen kültürü, dili ve inançları İran kültürünü ve Zerdüştiliği etkilemiştir.⁴²

2.6. Selevkoslar (M.Ö.312-129) Döneminde Zerdüştilik

İskender'in ölümü sonrası komutanları arasında taht kavgaları başladı. Bu kavganın sonunda komutanlarından Selevkos'un tahta hâkim olmasıyla İran'da Selevkoslar hanedanı oluşmuş ve genelde Batı İran'a hâkim hale gelmişlerdir. Çok tanrılı inançlara sahip olan Selevkoslar İranlıların dinlerine müdahalede bulunmayarak Helen kültürü, dili, tanrıları elitler arasında yayılma imkânı bulmuştur.⁴³

2.7. Arsaklar (Eşkaniler, Partlar) (M.Ö. 247-M.S.224) Döneminde Zerdüştilik

Doğu İran'da doğan, zamanla Batı İran'a hâkim olan ve Yunan (Helen) etkisini kıran İran hanedanıdır. Yaklaşık 80 yıl Selevkosların egemenliğinde gerileyen ve etkinliğini yitiren Zerdüştilik, bu hanedan döneminde toparlanıp canlanmaya başlamıştır.⁴⁴ Partlar, Zerdüştiliği canlandırma için çeşitli gayretlerde bulunarak PartKrallarından I.Vologeses (Belaş) (M.S. 51-80) döneminde Avesta derleme çalışması yapılmıştır.⁴⁵

Partlar döneminde dini tolerans vardı. Doğu İran'da Budizm, Batı İran'da Hristiyanlık kısmen de Yahudilik yayılınca Zerdüştiliğin etkinliği azaldı.⁴⁶ Bu dönemde

⁴¹ Gartwaite, s. 59

⁴² Boyce, s. 109

⁴³Jamsheed K. Choksy, 'Zoroastrianism', Encyclopedia Of Religion, Vol.14, pp. 9988-1008, s.1002,Gartwaite, s. 68

⁴⁴ İskender Oymak, Zerdüştilik (İnanç, İbadet, Ayinler) Elazığ 2003, s.12,Yıldırım, İran Mitolojisi, s.121

⁴⁵ Gartwaite, s.74

⁴⁶ Richard C.Foltz, İpek Yolu Dinleri, Çev.Aydın Aslan, Medrese Yayınları, Ankara 2006, s.91, Boyce, s.130

Helen kültürü ve Helenleşme de devam etmiş, Zerdüştiliğe yabancı unsurlar dâhil olmuştur.⁴⁷ Romalı askerlerin etkisiyle eski İran dininden etkilenmiş olan Mitraizm, Ön Asya'da yayılma fırsatı bulmuştur.⁴⁸

Doğu İran'da Partlara karşı Bakteria ve Hint bölgesine (Günümüz Afganistanı) hâkim olan Kuşaniler (M.Ö.200-0) Budizm'in hamiliğini yapmıştır. Bu dönemde Doğu İran'da Zerdüştiliğin etkisi kaybolarak Budizm'in yayılması hızlanmıştır.⁴⁹

2.8. Sasaniler (M.S.226-650) Döneminde Zerdüştilik

Güney İran'da doğan ve kendilerini Ahamenişlerin siyasi varisi ve Zerdüştiliğin hamisi olarak gören önemli İran hanedanıdır. Sasanilerin ilk Şahı Erdeşir'in (I.Ardeşir) dedesi Sasan Pars Ateşgedesinin büyük mobedidir.⁵⁰ Siyasi birlikteliği sağlama ve İran'a egemen olma sürecinde Sasani Şahları Zerdüştilik dışındaki dinlere müsamahalı davrandılar. Egemenliklerini sağlayınca Zerdüşti din adamları sosyal ve siyasal alan da etkin olup diğer din ve inanç guruplarına baskılar yaptılar.⁵¹

Sasaniler döneminde İran'da devlet yönetiminde din-devlet birlikteliği sağlanarak Zerdüştilik yeniden resmi din oldu. Devletin gücünün zayıfladığı dönemlerde din adamları siyasal alanda etkin hale geldi. Ahamenişler döneminde tüm İran'a hâkim olamayan Zerdüştilik, İskender istilası ve Selevkoslar döneminde çeşitli zararlar gördü ve etkinliği azaldı. Partlar döneminde de yabancı etkilere açık olan Zerdüştilik asıl etkinliğini Sasaniler döneminde kazandı. Sasaniler milli-dini (Persi-Zerdüşti) hükümet yapısına sahip olarak dini gelenekler yeniden canlanmış, büyük araziler mabedlere vakfedilmiştir.⁵²

Sasaniler döneminde devlet dini haline gelen Zerdüştilik, felsefe, hukuk ve sosyal hayatın her alanına hâkim hale geldi. İran sınırlarını aşıp Orta Asya, Çin, Batı

⁴⁷ Gartwaite, s.75,Mazdapur, s.31

⁴⁸ Zeahner, s.206

⁴⁹ Boyce, s.112,Frye, s.69

⁵⁰ Abdulmuhsin Zerrinkub, Ruzbeh Zerrinkub, Tarihi İran Bastan 4(Tarihi Siyasi Sasani), Tahran 1389h.ş., s.10

⁵¹ Zerrinkub, s.23

⁵² Ali Şeriatî, Dinler Tarihi, Dinleri Anlamak, çev. Erdoğan Vatanserver, Seçkin Kitaplar Yayınları, İstanbul, trs. s.380

Hindistan, Irak, Bahreyn, Umman, Yemen gibi yerlere kadar etkinliğini arttırıp çeşitli toplumlar tarafından benimsenmiştir.⁵³ Sasanilerin ilk şahı olan Erdeşir'in ailesinin din adamı sınıfından oluşu, Zerdüştiliğin devlet dini haline gelmesinde ve din adamlarının siyasi etkinliğinin artmasında etkili olmuştur.⁵⁴

Orta Asya'da Hint dinlerinin etkisinin azaldığı dönemde, Zerdüştilik buraya nüfuz etti.⁵⁵ Horasan, Maveraünnehir ve Hazar kıyılarında hâkim din haline geldi.⁵⁶ Sasaniler döneminde Zerdüştilik açısından önemli kayıp Ermenilerin Sasanilerle siyasi rekabeti sonucu Hristiyanlaşarak Roma'nın yanında yer almalarıydı.⁵⁷ Bu rekabetin temelinde Sasanilerin yıktığı Part hanedanı üyelerinin Ermenistan'ı yönetmeleri ve kendilerine siyasal destek olarak Roma'yı görmeleri idi.⁵⁸

Sasanilerden II. Yezgerd (M.S. 439-457) Hristiyanlığı yasaklar ve herkesin Zerdüşti olmasını şart koşar. Bu duruma isyan eden Ermeniler bastırılır ve katliama maruz kalırlar.⁵⁹ Sasani şahlarından Erdeşir Babekan zamanında Başmobed Tansar, Avesta derlemesi ve Zerdüştilikte yeni düzenleme çalışmaları yaptı. Zerdüşti takvimine beş gün ilave edildi.⁶⁰ Ateşgedelerdeki resimler kapatılıp yerine ateş yerleştirildi.⁶¹ Sasaniler'de Zerdüşti din adamlarının etkinliği arttırılarak, Şahlara taç giydirme konumuna kadar yükseldiler. Adeta Şahların meşruiyet kaynağı haline geldikleri gibi Mobed-i Mobedan (Baş Mobed) oluşturulmuştur.⁶²

Sasani Şahlarından I. Şapur (M.S. 240-272) dinsel hoşgörüyü hâkim kıldı. Bu dönemde Zerdüştiliği tehdit eden Mani dini ortaya çıkmıştır. I.Behram (M.S. 273-276) Zerdüştiliği tehdit eden Maniheizm'e karşı baş mobed Kartir'in etkisiyle cephe alarak

⁵³ Şinasi Gündüz, 'Mecusilik', DİA, Ankara 2003, C.28 (279-283),s.280

⁵⁴ Zerrinkub, s.10,Oymak, s. 13,

⁵⁵ Ünver Günay, Harun Güngör, Türk Din Tarihi, Lâçin Yayınları, Kayseri 1998, s. 161, Osman Turan, Türk Cihan Mefkûresi Tarihi, Ötüken Yayınları, 20.Baskı, Ankara 2003, s.84, Frye, s.71

⁵⁶ Günay, s.162

⁵⁷ Choksy, s.1002

⁵⁸ Mole, s.26

⁵⁹ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Berikan Yayınevi, 3.Baskı Ankara 2009, s.51

⁶⁰ Boyce, s.134

⁶¹ Boyce, s.135

⁶² Gartwaite, s.93

Mani (M.S. 216-277) ve takipçilerini öldürmüştür. Yahudi, Hıristiyan ve Budistler de baskılarla karşılaşmışlar.⁶³ Kartir, resmi Sasani Zerdüştiliğini oluşturmak için baskı ve şiddet yolunu seçmiştir.⁶⁴

Kubad zamanında (M.S.488-531) dış tehditler, açlık ve kıtlıkla karşılaşan Sasaniler Zerdüştiliği tehdit eden Mazdek akımıyla karşılaştı. Zerdüşti din adamlarının elinde büyük araziler vardı. Ateşgedelere önemli hediyeler sunulurdu. Mazdek böyle bir ortamda tepkisel olarak ortaya çıkıp insanlar arası eşitliği savunuyor, dünyevileşmeyi ve savaşı reddediyordu.⁶⁵ Mazdek akımı soylulara, elitlere ve din adamlarına tepki olarak halk arasında yayılmaya başladı. Şah Kubad soyluların ve din adamlarının etkinliğini azaltmak ve devlet yönetiminde kendi konumunu yükseltmek için Mazdek ve taraftarlarını destekledi.⁶⁶ Ortaya çıkan sosyal ve siyasal kargaşalar sonucu iktidarını kaybeden Kubad Ak Hunlara sığındı. Onların yardımıyla tekrar iktidarı elde eden Kubad, Mazdek taraftarlarını etkisizleştirmek için soyluların ve Zerdüşti din adamlarının desteğinden yararlandı.⁶⁷

I. Hüsrev (Anuşirvan) (M.S. 531-579) Zerdüştiliği tehdit eden Mazdek ve taraftarlarını öldürdü. Mazdekizm tehlikesi ortadan kalkarak Zerdüştilik baskın hale gelmiştir. Bu dönemde Avesta'nın son düzenlemesi yapılmıştır.⁶⁸

Sasaniler döneminde dini ayinlerin yapısı ve hazırlanışında değişiklikler ve ilaveler yapıldı. Bu değişiklikler törenlere katılan halkın masraflarının artmasına neden oldu.⁶⁹ Bu dönemde Zerdüştilik geleneğinde önemli yeri olan Keyaniler'den Viştasp'a Sasanilerin aidiyetini sağlandı. Din adamları Sasanilerin Zerdüştiliğin doğru ve sadık bekçileri oldukları imajını oluşturmak amacıyla İran efsanelerini geliştirerek yeni tarih üretip dini ve siyasi meşruiyeti artırma gayretlerini sürdürdüler.⁷⁰

⁶³ Gartwaite, s.90, Zerrinkub, s.32, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.128

⁶⁴ Boyce, s.145, Ekrem Sarıkçıoğlu, Dinler Tarihi, Fakülte Yayınları, Isparta 2008,6.Baskı, s.144

⁶⁵ Boyce, s.161

⁶⁶ Gartwaite, s. 98, Zerrinkub, s.62, İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, TDV Matbaacılık, Ankara 2011, s.11

⁶⁷ Zerrinkub, s.60, İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınları, Ankara 2010, s.86, Turan, s.186

⁶⁸ Mole, s.30, Zerrinkub, s.79, Gartwaite, s.101

⁶⁹ Boyce, s.156

⁷⁰ Boyce, s.158

Zerdüştilik açısından Sasaniler, Zerdüştiliğin ilk ortaya çıktığı Keyaniler dönemi kadar oldukça önemlidir. İskender sonrası, Selevkoslar ve Partlar'da devlet desteğini yitiren ve etkinliği azalan Zerdüştilik, Budizm, Hristiyanlık, Mani gibi dinler karşısında kendi varlığını sürdürmek için gerekli olan devlet desteğine Sasaniler'de kavuşmuş. Rakibi olan dinlere üstün hale gelip, onların etkinliğini kırmıştır.

Sasaniler döneminde Zurvanizm akımı Zerdüştiliği etkisi altına almış, katı düalist anlayış ve eski Muğ kültü dine girmiştir.⁷¹ Diğer milletlerin inançları eski Aryan inançlarıyla karışarak Avesta'ya yansımıştır. Bununla birlikte Ameşa Spentalar, İzedler soyutluktan somuta dönüşerek kişileştirilmiştir.⁷² Böylece Zerdüştilik, durağan ve milli din haline gelmiştir.⁷³

Sasaniler döneminde Zerdüştilik kurumsallaşmış, önemli maddi güce ulaşıncı toplumsal memnuniyetsizliklere neden olmuştur. Toplumsal barışı olumsuz etkilemesi, dini ve sosyal yaşama tepki olarak Mani ve Mazdek dini akımları halkın ve aydınların dikkatini çekmiştir.⁷⁴

Sasaniler döneminde Zerdüştilikte ruhsal saflık düşüncesi gerilemiş, toplumun ruhsal idealleri çürümüştür. Zerdüştilikte ağır bedensel temizlik törenleri ve şekilcilik öne çıkmıştır. Bu durum kardeşlik ruhunu besleyen, sade İslam dininin yayılmasını hızlandırmış ve Zerdüştilik buna karşı koyamamıştır.⁷⁵

2.8.1. Muğların Zerdüştiliğe Etkileri

“Muğ/Moğ” sözcüğü, Arapça mecus, İngilizce mage, Grekçe magi, Latince magus, Pehlevice magopat, movbed, Farsça mobed olarak telaffuz edilir. Zerdüş öncesi Batı İran'daki Medli din adamlarını ifade eden sözcüktür. Ahamenişler döneminde Batı İran'ın Zerdüştiliği benimsemeye başlamasıyla Muğlar Zerdüşti din adamı olarak varlıklarını yeni dinde falcılık, öğretmenlik, hekimlik, danışmanlık ve ateşgede görevlisi olarak sürdürdüler.⁷⁶

⁷¹ Bahar, s.49, Mazdapur, s.37, Mihri Bakiri, Dinhayi İran Bastan, Neşri Katre, Tahran 1387 h.ş.,s.82

⁷² Haşim Razi, Zertoşt Peyamberi İran Bastan, İntişarat Behçet, Tahran 1391 h.ş., 9.Baskı, s.98-99

⁷³ Zeahner, s.22, Ayata, s.37

⁷⁴ Şeriati, s.381

⁷⁵ Boyce, s. 150, Taraporewala, s.38

⁷⁶ Choksy, s.9990

Muğlar gizli bilimlerle uğraşan, halkın dini, sağlık ve sosyal sıkıntılarını gidermeye çalışan, Şamanların işlevine benzer fonksiyonları ve kendilerine has sosyal sınıfları olan din adamlarıydı. Partlar ve Sasaniler dönemi Zerdüştî din adamları da bu adla anılırdı.⁷⁷ Muğlar Aryanlar'ın İran'a göçlerinden önce de din adamlığı görevini yerine getirirlerdi.⁷⁸ Zerdüştilik öncesinde Muğlar güneşe tapınma törenlerini, rüya tabiri gibi işleri yaparlardı.⁷⁹ Ahamenişler döneminde ise Zerdüştilik Batı İran'a yayılınca Muğlar da Zerdüştiliği benimsediler.⁸⁰

Muğlar, Sasaniler dönemindeki Avesta derleme çalışmalarında Avesta'da yer alan coğrafi adları ve Zerdüş'tü Batı İran (Azerbaycan)'la irtibatlandırdı. Avesta'ya bazı eklemelerde bulunup Avesta'nın genişlemesine ve asliyetinden uzaklaşmasına neden oldular. Bunun sonucunda Muğlar aracılığıyla eski Med inanışları Avesta'ya girdi.⁸¹ Zurvanizm Zerdüştiliğe dâhil edilerek dualizm ve sihir dine sokuldu.⁸² Ölülerin gömülmemesi âdetinin oluşturulduğu ve bunun sonucunda da Zerdüştiliğin şeklinin değiştiği, bölge kültürünün etkisiyle senkretik hale geldiği ve heretik akımların oluştuğu ileri sürülmektedir.⁸³

2.8.2. Zurvanizm'in Zerdüştiliğe Etkisi

Eski Aryan zaman tanrısı olan ve sonsuz zaman anlamına gelen Zurvan Akaranah Ahamenişler'in sonlarına doğru Muğlar tarafından Zerdüştiliğe dâhil edilmeye başlamıştır. Sasaniler döneminde Zurvanizm anlayışı, önemli din adamları ve yöneticiler tarafından da benimsenip Zerdüştilik içinde etkinliği artmıştır. Avesta

⁷⁷ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.532

⁷⁸ Beyani, s.66

⁷⁹ Duchesne-Guillemin, s.204

⁸⁰ Mazdapur, s.33

⁸¹ Boyce, s.124, Najibe Niyazi Azizi, Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Çalışma, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s.110, M.Sıraç Bilgin, Zarathustra, Berfin Yayınları, İstanbul 2003, s.241

⁸² Boyce, s. 97, Zeahner, s.18, Choksy, s.9990, Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s.111, Ayata, s.35

⁸³ Zeahner, s.245, Tahir Razavi, Parsiyan Ehlikitabend, İntişarat Fereveher, Tahran 1379 h.ş, s.124, Gündüz, s.280, Oymak, s.16

derlemesi de yapan önemli din adamlarından Azerbad Mahraspand ve Sasani Şahlarından II. Şapur'un Zurvanist olduğu belirtilir.⁸⁴

Avesta'da Zerdüş'tün yardıma çağırması gereken varlıklar arasında sayılan Zurvan, Zerdüştilikte İzedler düzeyine ulaşamamış ve adına Avesta'da Yeşterler düzenlenmemiştir.⁸⁵ Zurvanizm'e göre ebedi yüce tanrı Zurvan'dan neşet eden ikiz kardeşler olan Ahura Mazda iyiliği, Ehrimen ise kötülüğü yaratmakta, iyilik ve kötülük aynı kökten kaynaklanmaktadır.⁸⁶ Zurvanizm'in etkisiyle Zerdüştilikte kaderci anlayış, cebir ve düalizmin geliştiği belirtilir.⁸⁷

2.9. İslam Egemenliği Döneminde Zerdüştilik

İran'ın İslam orduları tarafından fethi sırasında bazı Zerdüşti din adamlarının ve elitlerin öldürüldüğü, kitaplarının yakıldığı, bunun sonucunda da Zerdüşti toplumun bilgisiz kalıp kırsal kesimlere göç ettikleri belirtilir.⁸⁸ İran'ın İslam egemenliğinin ilk dönemlerinde Zerdüştilere dinlerinde, inançlarında, baskı yapılmadığı, din değiştirmeye zorlanmadıkları, kendi din, hukuk ve eğitim alanlarında özgür bırakıldıkları, dini kurumlarının işlediği belirtilir.⁸⁹ Bunun yanında Müslüman yöneticilerin Zerdüştilere karşı tutumlarında zaman zaman inişli çıkışlı dönemler olmuştur. Özellikle Emeviler'de baskıların olduğu, bazı ateşgedelerin tahrip edildiği belirtilir. Emeviler döneminde yönetimden memnun olmayan ve bu nedenle siyasi otoriteye isyan eden topluluklar arasında Zerdüştiler ve Zerdüştilikten esinlenen heretik grupların da olduğundan bahsedilir.⁹⁰ Abbasiler'de ise saraylardaki ilmi tartışmalara Zerdüşti bilgilerin de katıldığı, sosyal yaşamda Zerdüştilere hoşgörülü davranıldığına dikkat çekilmiştir.⁹¹

⁸⁴ Boyce, s.149, Zeahner, s.320, Bakiri, s.79, Gartwaite, s.89

⁸⁵ Avesta/Vendidad, Fergerd 19/ 11-16, Alıcı, s.238

⁸⁶ M.Reza Hamzeh'ee, Yaresan (Ehl-i Hak), Çev. Ergin Öpengin, Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s.143

⁸⁷ Boyce, s.97, Zeahner, s.339, Küçük, Dinler Tarihi, s.112, Ayata, s.37

⁸⁸ Oymak, s.15

⁸⁹ M. Mahfuz Söylemez, 'İlk Dönem İslam Topluluklarında Gayri Müslimlerin Yeri', İÜİFD, 22/2010, (99-124) s.115, Sarıçam, s.73

⁹⁰ Robert L. Canfield, 'Türk-İran Kültüründe Dini Aşırılık ve Sosyal Hareketler', Akdeniz'den Hindistan'a Türk-İran Esintileri, Çev. Ömer Avcı, Kaknüs yayınları, İstanbul 2005, (169-203), s.179-181

⁹¹ Boyce, s.180

İran'ın ilk İslam fetihleri döneminde Deylemliler (Kuzeybatı İran toplumu) dışında toplu din değiştirme olayının meydana gelmemiş, İran halkının çoğunluğu kendi dininde kalmıştır.⁹² Fetihlerden sonra yaklaşık üç asır İran halkının büyük kısmının Zerdüşti dinine mensup olduğu, bu durumun M.S. 9. yüzyıla kadar devam ettiği belirtilir.⁹³ 14. yüzyılda Horasan bölgesinin önemli çoğunluğunu hala Zerdüştilerin oluşturduğu, 16. yüzyıldan itibaren ise Zerdüştilerin İran'ın iç bölgeleri olan Yezd ve Kirman bölgelerine göç edip burada yoğunlaştığı görülmektedir.⁹⁴

İran'ın ilk İslam fetihleri döneminde batı bölgelerindeki Zerdüştiler doğu ve iç bölgelere göç etmiştir. Bazı Sasani elitler ve III. Yezgerd'in oğlu Piruz Çin'e yerleşip ateşgede kurmuş ve M.S. 14.yüzyıla kadar burada varlıklarını sürdürmüş.⁹⁵ Moğol istilası döneminde de İran'ın iç bölgelerindeki Zerdüştiler baskılardan kurtulmak için Hindistan'a göçmüşlerdir.⁹⁶

Klasikİslami literatürde bu dönemde Zerdüştilikte Zürvaniyye, Mesihiiyye, Hurremdiniyye, Bihaferiyye, Mazdekiyye gibi çeşitli mezheplerin varlığından söz edilir. Zürvaniyye ve Mesihiiyye'den cizye alındığı belirtilir.⁹⁷ Bihaferiyye mezhebinin (Zerdüştilik-İslam sentezi) lideri Mahferdin'in Zerdüştilerin şikâyeti sonucu Ebu Müslim tarafından Nişabur'da öldürüldüğü belirtilir.⁹⁸ Safeviler Hanedanı döneminde (M.S.1571-1729) İran Zerdüştilerinin inançsız, boş ve kâfir anlamlarına gelen Geber ve ateşe tapanlar anlamında Ateşperest olarak adlandırıldıkları, çeşitli baskılar ve sıkıntılarla karşılaştıkları belirtilir.⁹⁹

⁹² Söylemez, s.105

⁹³ Philip K. Hitti, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, Çev. Salih Tuğ, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2011, s.492

⁹⁴ Söylemez, s.106

⁹⁵ Choksy, s.1003, Zerrinkub, s.113,Foltz, s.137

⁹⁶ Nimet Yıldırım, 'Zerdüş'tün Kutsal Kitabı Avesta', Şarkiyat Mecmuası 18/2012, (147-170) s.148

⁹⁷ Abdulkadir Bağdadi, Mezhepler Arasındaki Farklar, Çev. Ethem Ruhi Fırlalı, TDV Yayınları, Ankara 2011, s.280-281

⁹⁸ Ebul Feth Muhammed bin Abdulkerim Şehristani, El Milet ve'n Nihal, Tahkik, Muhammed Abdulkadir Fadili, Mektebetul Asriyye, Beyrut 2010, s.202, Canfield, s.177-178

⁹⁹ Choksy, s.1003

2.10. Zerdüştilik ve İslam İlişkisi

Uzun yıllar Arap coğrafyasında siyasi etkinliği olan İranlıların Araplarla kültürel etkileşimleri Sasaniler döneminde Zerdüştilik etkisiyle daha etkin olmuştur. Medineli Araplar İranlıların bayramlarından Nevruz ve Mihrican'ı bayram olarak kutlamışlar. Sasaniler döneminde Temim, Hire, Bahreyn, Yemen gibi bölgelerde Arap Mecusileri (Zerdüştiler) vardı.¹⁰⁰

İslam dininin ortaya çıkışı ve Arap yarımadasına yayılışı ile Zerdüştilerle ilişkiler arttı. Hz. Muhammed döneminde Bahreyn (Hecer), Yemen, Umman Mecusilerine Ehli Kitap gibi davranılmış, onlardan cizye vergisi alınmış ve kendi dinlerinde özgür bırakılmışlar.¹⁰¹ Yahudi ve Hristiyanlardan farklı olarak Mecusilerin kestikleri hayvan etinin yenilmesi ve kadınlarıyla evlenilmesi Müslümanlara yasaklanmıştı.¹⁰² Müslümanlar Zerdüştileri Mecusi olarak tanımladılar. Kur'an'da (22/17) Mecusi kavramı geçmekte ve İranlı Kur'an mütercimleri bu kavramı Zerdüştiler olarak tercüme etmektedirler.¹⁰³

İslam âlimlerinin çoğunluğu Mecusiler'i Ehl-i Kitap (Yahudi, Hristiyan) olarak görmezler. Hz. Ali ve İmam Şafi gibi bazı âlimleri ise Mecusileri Ehli Kitap'tan kabul ederler.¹⁰⁴ Bu nedenle Şiiler, Zerdüştileri Ehl-i Kitap olarak görürler. Şiiler'de (İmamiye), Ehl-i Kitap kadınlarıyla daimi evlilik caiz değildir.¹⁰⁵ Geçici evlilik (Mut'a) ise Yahudi ve Hristiyanlarla yapılması caizdir. Zerdüştilerle her türlü evlilik yasaktır.¹⁰⁶ Müslümanlarla Zerdüştiler arasında karşılıklı teolojik tartışmalar olmuştur. En önemli tartışma konusu düalizm meselesiydi.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Jacques Waarderburg, Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları, Çev. Fuat Aydın, Ensar Yayınları, İstanbul 2006, s.98

¹⁰¹ Osman Güner, Resulullahın Ehli Kitapla Münasebetleri, Fecr Yayınları, Ankara 1997, s.51, Hitti, s.489, Razavi, s.234, Bünyamin Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, TDVY, Ankara 2007, 4.Baskı, s.19, Boyce, s.180

¹⁰² Muhammed Ali Sabuni, Revaiul Beyani, Mektebetül Asriyye, Beyrut 2009, s.269

¹⁰³ Ebulfadl Behrampur, Farça Kur'an Çevirisi, Müessesese Neşriye Şehr, Tahran 1388 h.ş., 22/17

¹⁰⁴ Remzi Kaya, 'Ehli Kitap', DİA, İstanbul 1994, C.10.(516-518), s.517, Güner, s.54, Razavi, s.232

¹⁰⁵ Sabuni, s.268

¹⁰⁶ Mustafa Öztürk, Tefsirde Ehli Sünnet-Şia Polemikleri, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009, s.279

¹⁰⁷ Waarderburg, s.101

M.S. 9. yüzyıl Pehlevice'nin etkinliğinin azalıp yerini yeni Farsça'ya bıraktığı bir dönemdir. Bu dönemde Zerdüştilik ve İran edebiyatı derlendi. Zerdüştilik unsurları ve mitolojik İran kahramanları Firdevsi'nin Şehname'sinde İslami anlayışa uygun olarak aktarıldı.¹⁰⁸ İran'ın İslamlaşmasıyla Zerdüştilik anlayışı İran edebiyatına yansdı.¹⁰⁹

Uzun yıllar beraber yaşayan Zerdüştilik ile İslamiyet arasında kültürel etkileşimlerin meydana geldiği, İslam'ın Şii yorumu üzerinde İran kültürünün etkili olduğu belirtilir.¹¹⁰ Şii geleneğine göre Gadir-i Hum olayı, Nehrevan zaferi, 12. İmam Mehdi'nin dönüşü ve Âdem'in yaratılış günleri Nevruz'la ilişkilendirilmektedir.¹¹¹

Selçuklular döneminde Orta Asya'dan Horsan'a inen Türk toplulukları üzerinde eski İran dinsel unsurlarının etkilerinin olduğu, konargöçer Türkmenler üzerinde Zerdüşti etkilerin görüldüğü ifade edilir.¹¹² Bazı mistik (tasavvufi) ekoller üzerinde Zerdüştiliğin etkilerinin olduğu belirtilir.¹¹³ Bazı araştırmacılara göre Çinvat Köprüsü inancı İslamiyet'e Sırat Köprüsü olarak yansımış, Zerdüştiliğin dualist anlayışı Cebriye Mezhebinin doğuşunda etkili olmuştur.¹¹⁴ İslam Kelam mezheplerinden Mutezile'nin insanın özgürlüğü ve kader anlayışı konularında Zerdüştilikten etkilendiğini belirtmiştir.¹¹⁵

İslam kültüründe ortaya çıkan heterodoks yorumlardan Batınlık'ın Zerdüştilikten kaynaklandığı kaynaklarda yer almaktadır.¹¹⁶ Bu dönemde İran'da ortaya çıkan birçok mezhep ve tarikat oluşumları Zerdüştilikten etkilendiği belirtilir.¹¹⁷ Bazı İslam filozoflarının ve İslam felsefe ekollerinden İshraki Felsefe'nin esinlendiği

¹⁰⁸ Waarderbung, s.438

¹⁰⁹ Hilmi Ziya Ülken, Türk Tefekkürü Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.48-49, 3.Baskı

¹¹⁰ Mustafa Öz, Başlangıçtan Günümüze Şii ve Kolları, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, s.72, Ülken, s.53

¹¹¹ Ferheng Mihr, Felsefeyi Zertoşt, Neşri Cami, Tahran 1388 h.ş., 8. Baskı, s.186

¹¹² Öz, s.368,Kafesoğlu, s.366

¹¹³ Muhammed Emin Riyahi, Osmanlı Topraklarında Fars Dili Ve Edebiyatı, Çev. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s.18,Ülken, s.235

¹¹⁴ Şeriati, s.356

¹¹⁵ Bağdadi, s.284İzmirli, s.50,,

¹¹⁶ Bağdadi, s.221-223

¹¹⁷ Taraporewala, s.212

kaynaklar arasında Zerdüştilik gösterilir.¹¹⁸ Bu kanı günümüz İran Zerdüştileri tarafından da paylaşılmaktadır.¹¹⁹ Zerdüştilikten kaynaklandığı ifade edilen İranlıların teokratik devlet anlayışının Doğu İran'da ortaya çıkan Müslüman Hanedanlar ve Abbasileri de etkilediği belirtilir.¹²⁰

İslam, tek tanrı, ahiret, cennet, cehennem, melek, şeytan inancı, temizlik, abdest, beş vakit ibadet, sadaka, ahlak, dünyanın altı günde yaratılışı gibi konularda Zerdüştiliğe benzerdir. İslam'ın Zerdüştilikteki gibi ağır temizlik kurallarının bulunmaması, din adamları sınıfının olmaması, kadınların adet dönemi kurallarının kolay oluşu ve sadeliği nedeniyle İranlıların İslamlaşmasında etkili olduğu belirtilir.¹²¹

2.11. Zerdüştilik ve Yahudilik İlişkisi

M.Ö. 721 yılında Asur Kralı II. Sargon İsrail Krallığını istila edip Yahudi halkı sürgüne gönderdi. Güneyde varlığını devam ettiren Yahudi Krallığı Babil Kralı Nabukadnezar tarafından M.Ö. 586 da yıkıldı. Kudüs ve Süleyman Mabedi harap edildi. Yahudiler Babil'e sürgün edildi. M.Ö. 538 de Babil devletini yıkan İranlı Ahameniş hükümdarı II. Kuruş'un (M.Ö. 558-530) izni, yardımı ve himayesinde Yahudiler Kudüs'e dönmeye ve Süleyman Mabedi'ni yapmaya başladılar.¹²² I.Erdeşir döneminde (M.Ö.465-425) Ezra ve Nehemya Kudüs'e atandılar.¹²³ Mabedin yapımında Ahamenişler hazineden yardımlarda bulunup, Babillilerin istila esnasında el koydukları altın, gümüş gibi süslemeleri Yahudiler'e iade ettiler.¹²⁴

Tarih sahnesinden adeta silinme ve erime tehlikesiyle karşı karşıya kalan Yahudiler'in Kudüs'e dönmelerine, tekrar toparlanmalarına ve mabedi yapmalarına,

¹¹⁸ İsmail Hakkı İzmirli, İslamda Felsefe Akımları, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s.75, M.Abid Cabiri, Felsefi Mirasımız ve Biz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s.169, İsmail Erdoğan, 'İşrakiliğin İslam Felsefesi İçindeki Yeri ve Kaynakları', FÜİFD, 8/2003, (159-178), s.168,Hitti, s.804

¹¹⁹ Mihirdad Kadirdan, Cayıgahı Nur u Ateş Der Ayini Zertoşt, İntişarat Ufuk Pervaz, Şiraz 1388h.ş., s.116

¹²⁰ Frye, s.73, Oymak, s.20

¹²¹ Boyce, s.180, Oymak, s.17

¹²² Sarıkçoğlu, s.251, Foltz, s.48

¹²³ Dushense-Guillemin, s.23

¹²⁴ İbrahim Purdavud, Gatha Trans. D. J. İrani, Bombay 1927, s.4, Ahmet Güç, Dinlerde Mabed ve İbadet, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s.131

Ahameniş Kralları önemli destekler sağladı.¹²⁵ Bu olayın Yahudi tarihindeki yeri oldukça önemlidir. Yahudi Kutsal Kitabı'nın Ezra ve İşaya bölümlerinde bu olay yer alır. Ahameniş Kralı Kuruş (Kuroş) Mesih olarak tavsif edilir.¹²⁶ İranlı Kur'an mütercimleri, Kur'an'da (18/83) yer alan Zulkarneyn'i tercüme ve tefsirlerinde Kuroş olarak tefsir ederler.¹²⁷ Tek tanrı, ahiret inancı, mesih, temizlik, kurallar ve ahlak gibi konularda Yahudilik ve Zerdüştilik birbirine benzemektedir.¹²⁸

Ahamenişlerin Yahudileri korumasında, Kudüs'e dönmelerine izin vermelerinde, inanç yakınlığı,¹²⁹ Mısır bölgesini koruma, ticareti canlandırma, Mısır'a ve Afrika'ya yapılacak seferlerde güvenli bölgeler sağlama gibi nedenler etkili olmuştur.¹³⁰ Ahamenişlerden Huşayarşa'nın (I.Kserkses) (M.Ö.486-465) eşinin Yahudi oluşu bu dönemde Yahudilerin sosyal ve siyasal etkinliklerinin artmasına neden oldu.¹³¹ Sasaniler döneminde Babildeki Yahudi toplumu resmen tanındı. Liderleri olan Egzilark onların temsilcisi olarak görev yaptı.¹³²

Bazı araştırmacılar Sürgün dönemi Yahudiliğinin ahiret inancı, melek, Mesih gibi konularda Zerdüştilik'ten etkilendiğini ifade ederler.¹³³ Özellikle Yahudi mezheplerinden Ferisiliğin ahiret'e iman konusunda Zerdüştilikten etkilendiği belirtilir.¹³⁴ Kanaatimizce Ferisilerin ahiret'e iman konusunda Zerdüştilere benzemeleri Sadukiler tarafından küçümseme olarak onları tavsif etme amacıyla verilmiş bir sıfat da olabilir. Yahudilikteki Apokaliptik literatürün ortaya çıkışında da Zerdüştiliğin etkili

¹²⁵ Kitabı Mukaddes, Ezra 6/13, Beyani, s.115, Dan –Lavinia Cohnsherbok, Yahudiliğin Kısa Tarihi, Çev. Bilal Baş, İz Yayınları, İstanbul 2010, .s.51

¹²⁶ İşaya 44/28

¹²⁷ Kur'an-ı Kerim, 18/83

¹²⁸ Boyce, s.105

¹²⁹ Salime Leyla Gürkan, Yahudilik, İsam Yayınları, Ankara 2008, s.25

¹³⁰ Beyani, s. 105

¹³¹ Beyani, s. 127

¹³² Cohnsherbok, s.68

¹³³ Boyce, s.79, Duchesne-Guillemin, s.327

¹³⁴ Zeahner, s.19,Razavi, s.108, Sarıkçioğlu, s.257, Gürkan, s. 27

olduğu söylenir.¹³⁵ Sürgün sonrasında Yahudilikte gelişen Şeytan fikrinin Zerdüştiliğin düalizminden kaynaklandığı ve kutsal metinlere yansıdığı belirtilir.¹³⁶

2.12. Zerdüştilik ve Hıristiyanlık İlişkisi

Partlar döneminde dinsel hoşgörünün de etkisiyle Hıristiyanlık İran içlerine ve Orta Asya bölgelerine ulaşma ve teşkilatlanma imkânı buldu.¹³⁷ Roma İmparatorluğunda baskı gören Hıristiyanlar İran'a göç ederek özellikle Doğu İran'da Zerdüştiliğin nüfuzunu tehdit etmeye başladılar. Bu durum Sasaniler döneminde de devam etmiştir.¹³⁸ Sasani Şahları kendi otoritelerine zarar vermedikleri ve Sasanilerden yana oldukları sürece tüm dini guruplara hoşgörülü davranmışlar. Devletin otoritesini tehdit edip, düşmandan yana onlara karşı baskı, zulüm ve katliamlardan kaçınmamışlar.¹³⁹

Hıristiyanlık, Konstantin döneminde (M.S. 313) serbest olduktan sonra Roma-Sasani siyasi rekabetinin aracı haline geldi. Bu dönemde Hıristiyanlara karşı bakış açısı değişti, düşman olarak algılanmaya başlandı.¹⁴⁰ Sasaniler döneminde resmi din Zerdüştilikti. Hıristiyanlığın himaye edilme nedenleri arasında Roma'nın etkisini kırmak ve Sasanilerin Batıda etkinliğini arttırmak amacı da vardı. Devlet ve Zerdüştilik tehdit edildiğinde, baskılar başlamış, aksi durumlarda hoşgörülü davranılmış.

Sasaniler İran Hıristiyanlarını Roma'dan koparmak amacıyla İran Kilisesini kurmaya çalışmışlar. II. Şapur'un (M.S.309-379) ilk döneminde Hıristiyanlara Mezopotamya, Huzistan ve Fars eyaletlerine yerleşmelerine izin verilip himaye edilmiştir. Roma'yla savaş esnasında da onlara baskılar yapılmış.¹⁴¹ I.Yezdgird döneminde Hıristiyanların cenazelerini gömmelerine izin verilmiş.¹⁴² M.S.410'da

¹³⁵ Gürkan, s.106, Duchesne-Guillemin, s.328, Foltz, s.51

¹³⁶ Ahmet Güç, Satanizm, DİBY, Ankara 2002,s.30-31

¹³⁷ Bahar, s. 130

¹³⁸ Leyla Huşengi, Nasturiyan, İntişarat Basiret, Tahran 1389 h.ş., s.115, Nimet Yıldırım, 'Eski İran'da Dinler ve Dinsel İnanışlar 2', Doğu Araştırmaları,6/2010, (5-26) s.21

¹³⁹ Huşengi, s.134

¹⁴⁰ Zerrinkub, s.41, Huşengi, s.115, Yıldırım, 'Eski İran'da Dinler ve Dinsel İnanışlar 2', s.20

¹⁴¹ Huşengi, s.270, Taraporewala, s.208, Gartwaite, s.95

¹⁴² Boyce, s.151

Sasani topraklarında Hıristiyanlar konsil toplamıştır. Selevko Sinodu I.Yezgird tarafından onaylanarak Hıristiyan cemaati resmen tanınarak İran Kilisesi oluşturulmuştur.¹⁴³ Zerdüştî din adamları bu durumdan rahatsızlık duymuşlar.¹⁴⁴

M.S.424'de İran ruhaniler meclisinin oluşmasıyla İran Hıristiyanları Bizans'tan ayrılarak özerk hale geldi. Sasanilerin onlara bakış açısı değişti.¹⁴⁵ M.S.484'te toplanan Ktesifon Konsil sonucu İran Nasturi Kilisesinin ortaya çıkışıyla İran Hıristiyanları Sasanilerin etkisi altına girdi.¹⁴⁶ Nasturiliğin oluşmasıyla Sasanilerin onlara karşı olumsuz tavrı değişmiş, bu nedenle Hıristiyanlar rahatlamışlar.¹⁴⁷ Doğu Patriği Babovi sıfatıyla M.S.498'de tam bağımsız kilise oldu.¹⁴⁸ Bizans'la teolojik ve kültürel çekişme içinde olan Nasturiler İran'da Grek kültüründen ve Bizans baskısından kurtulup doğunun en önemli Hıristiyan kilisesi haline geldi. Buradan Orta Asya içlerine kadar nüfuz alanları genişledi.¹⁴⁹

Uzun asırlar İranlıların yönetimi ve kültürel etkisi altında olan Ermenilerin Hıristiyanlık öncesi dinleri üzerinde Zerdüştilik ve İrani etkiler baskın haldeydi.¹⁵⁰ Ermenilerin Hıristiyanlaşmasında Sasani-Roma çekişmesinin önemli etkileri olduğu görülmektedir. Sasaniler öncesi İran'a egemen olan Part hanedanıyla yakınlıkları olan Ermeni elitleri Sasaniler ile siyasi rekabeti sürdürdüler. Sasanilere karşı kendilerine güçlü koruyucu arayışında olan Ermeniler bu gücü Roma'da buldular ve zamanla Hıristiyanlaştılar. Ermenilerde Hıristiyanlığın güçlenmesi ve Roma'dan yana tavır almaları Sasanilerin onlara karşı baskı uygulamalarına neden oldu.¹⁵¹

Zerdüştilik, Hıristiyanlık ilişkisinde dikkat çeken önemli olaylardan biri de Nasturi Patriklerinden Büyük Mar Aba'dır. Zerdüştilik din eğitimini alıp mobed

¹⁴³ Aziz s. Atiya, Doğu Hıristiyanlığı Tarihi, Çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul2005, s.295, Huşengi, s.129

¹⁴⁴ Zerrinkub, s.50

¹⁴⁵ Zerrinkub, s.53, Duchesne-Guillemin, s.357,Huşengi, s.129, Foltz, s.92

¹⁴⁶ Gartwaite, s.97,Huşengi, s.112

¹⁴⁷ Zerrinkub, s.60, Mole, s.29,Huşengi, s.134

¹⁴⁸ Atiya, s.281

¹⁴⁹ Atiya, s.266

¹⁵⁰ Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.24-25

¹⁵¹ Zerrinkub, s.57, Huşengi, s.117, Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s.50-51

düzeyine ulaşan Mar Aba daha sonra din değiştirmiştir. Nusaybin'e gidip orada Hıristiyan din eğitimi almış ve keşiş olmuştur. M.S.540-552 yıllarında Nasturi Patrikliğini yapmış, Nasturiliği İran'da yaymaya çalışmış ve Nasturi Kilisesinde önemli etkileri olmuştur.¹⁵²

Zerdüştiliğin nüfuzunu Doğu İran'da gerileten İran Hıristiyanlığı, İran'ın İslamlaşmasından sonra da devam ettirdi. Horasan, Herat, Merv ve Semerkant bölgelerinde varlığını Samaniler dönemine kadar etkin olarak sürdürdü.¹⁵³ Hıristiyanlar Zerdüştileri suya, havaya, ateşe, güneşe, aya, izedlere tapınma, kurban sunma, yakınlarla evlenme, Zurvanizm konularında eleştirmişler ve bazı ateşgedeleri yıkmışlar. Bu nedenle Hıristiyanlar zaman zaman şiddetli baskılara maruz kaldılar.¹⁵⁴ Zerdüştiler Hıristiyanları, mesih, tanrı oğlu, bedenle göğe çıkma, iyiliği ve kötülüğü tanrının yaratması, tanrının kadından doğması, gibi konularda eleştirirlerdi.¹⁵⁵

Doğu Kiliselerinde İsa Mesih'in doğuşu, vaftizi ve onu görmek için doğudan gelen müneccimlerin anısına 6 Ocakta Epifani kutlanılır.¹⁵⁶ İsa'yı görmek için Kudüs'e gelen müneccimler Zerdüşti'dir.¹⁵⁷ Din adamlarının evli oluşu, din adamlığının aile içinde verasetle devam etmesi ve ikonlara yer verilmemesi gibi konularda Zerdüştilik etkisi hissedilmektedir.¹⁵⁸ Hıristiyanlık tarihinde İznik konsilindeki tartışmalarda görülen salih, salih olmayan ve adil tanrı anlayışının kaynağının Zerdüştilik olduğu belirtilir. Bu tanrı anlayışının muhtemel kaynağı Zerdüştiliğin Zurvanizm akımının yüce tanrı Zurvan, iyi tanrı Ahura Mazda, kötü tanrı Ehrimen anlayışdır.¹⁵⁹

¹⁵² Huşengi, s.135, Atiya, s.281-282

¹⁵³ Yıldırım, 'Eski İranda Dinler ve Dinsel İnanışlar2', s.21

¹⁵⁴ Boyce, s. 150

¹⁵⁵ Bahar, s.106

¹⁵⁶ Münir Yıldırım, Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005, s.121

¹⁵⁷ İncili Farsi-İngilisi, Published Published by Vom, The Nertherlands 1999, Matta 2/1, Atiya, s.324

¹⁵⁸ Atiya, s.319, 381

¹⁵⁹ Şaban Kuzgun, Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2008, s.122

2.13. Zerdüştilik ve Hinduizm İlişkisi

İran'dan Hindistan'a göç edip yerleşen Hint Zerdüştileri (Parsiler) uzun asırlar baskın ve egemen olan Hint kültürünün etkisi altında kaldılar.¹⁶⁰ Hint Zerdüştilerinin Hintlilerin tepkisi üzerine inek kesimini terk ettikleri, bu anlayışın İran Zerdüştilerine de geçtiği,¹⁶¹ ölüleri yakma ve reankarnasyon inancından etkilendikleri belirtilir.¹⁶² Parsiler özellikle dil, giyim ve evlilik törenlerinde Hint kültüründen etkilenmişler.¹⁶³

2.14. Zerdüştilik ve Sabiilik İlişkisi

İran kültür ve egemenlik havzasında yaşayan Sabiilik'te Zerdüştilik ve İrani unsurlar da yer almaktadır. Sabiilerin ölü ile ilgili törenler, arınma, tören yemekleri, takvim gibi konularda Zerdüştilik'ten etkilendiği belirtilir.¹⁶⁴ Sabiilikteki düalist anlayış, Zerdüştiliğin düalist anlayışına benzemekte, Karanlık Âlemi'nin Kralı Malka d Hşuka'nın yardımcısı olan kötü varlıklar bulunmaktadır. Ruha adlı kötü dişi varlık, Malka d Hşuka'yı kötülüğe sevketmekte. Zerdüştilikte de buna benzer şekilde kötülüğün faili Ehrimen'i ayartan dişi dev (Çek) bulunmaktadır.¹⁶⁵ Sasaniler döneminin önemli din adamı Kartir'in cephe alıp, baskı uyguladığı dinler arasında Hinduizm ve Sabiilik de yer alır.¹⁶⁶

2.15. Zerdüştilik ve Maniheizm İlişkisi

Sasaniler döneminde ortaya çıkan Gnostik kökenli bir dindir.¹⁶⁷ Bu din özellikle Zerdüştilikteki Ehrimen, Zurvan gibi isim ve dini kavramları kullanması nedeniyle

¹⁶⁰ Şehzadi, Kaynak Kişi

¹⁶¹ Boyce, s.247

¹⁶² Hamzeh'ee, s.203

¹⁶³ Taraporewala, s.77

¹⁶⁴ Şinasi Gündüz, Sabiiler, Son Gnostikler, Vadi Yayınları, Ankara 1999, 2. Baskı, s.72

¹⁶⁵ Gündüz, Sabiiler, s.111

¹⁶⁶ Adil Şirali, Sabiilerin Rastin, İntişarat Basiret, Tahran 1389 h.ş.,s.57-58, Gündüz, Sabiiler, s.66

¹⁶⁷ Bakiri, s.97, Sarıkçoğlu, s.146

İran'da yayılma imkânı bulmuştur.¹⁶⁸ Maniheizm uzun süre Zerdüştiliği ve Hıristiyanlığı tehdit etmiştir.¹⁶⁹

I.Şapur (M.S. 240-272) tarafından desteklenen Mani, Zerdüşti din adamları tarafından tehdit edilmiştir. Bunun sonucu olarak I.Behram (M.S. 273-276) döneminde tutuklanıp öldürülmüştür. Maniheizm baskılar sonucu Orta Asya'ya göç etmişler.¹⁷⁰

2.16. Zerdüştilik ve Yezidilik İlişkisi

Ortadoğu Din ve kültürlerinden çeşitli unsurlar içeren senkretik yapıdaki Yezidilik günümüzde İtikadi İslam Mezhepleri arasında sayılmaktadır.¹⁷¹ Yezidiler ülkemizin Güneydoğusunda, Irak'ın Kuzeyinde ve Ermenistan'da bulunmaktadır. Yezidilik modern dönemde Aryan milliyetçiliği nedeniyle bazı çevrelerce, özellikle İslamla bağlantısı göz ardı edilerek Zerdüştilikle ilişkilendirilmektedir.¹⁷²

Yezidilik, tanrı, peygamber, şeytan, melek anlayışı, hulül ve reinkarnasyon inancı, oruç ibadeti, ölü gömme, kurbanın sıklığı, bayramlar, mavi rengi haram kabul etmeleri, dini örgütlenme, haram yiyecekler ve yaradılışın oluşumu gibi konularda Zerdüştilikle birbirine zıt yapıdadır.¹⁷³ Yezidiliğin Zerdüştilikle benzer yönü, dört unsurun, (toprak, hava, su, ateş) kutsallığıdır.¹⁷⁴ Yezidilerin Kutsal metinlerinden Mushaf-ı Reş'de bazı İranlı kralların benimsendiği,¹⁷⁵ fakat aynı zamanda kendilerine düşmanlık edenler arasında İranlıların da bulunduğu yer almaktadır.¹⁷⁶

Yezidiliğin temel ayırt edici özelliği olan Melek Tavus (Tanrı tarafından bağışlanmış şeytan) inancı, Zerdüş'tün karşı çıktığı daeva yasnacıları (Şeytana/divlere

¹⁶⁸ Boyce, s.141-142, Bakır, s.98

¹⁶⁹ Kadir Albayrak, Bogomilizm ve Bosna Kilisesi, Emre Yayınları, İstanbul 2005, s.112

¹⁷⁰ Bahar, s.83, Taraporewala, s.202, Sarıkçıoğlu, 144, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.149, Alıcı, s.201

¹⁷¹ Ethem Ruhi Fırlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, Selçuk Yayınları, Ankara 1995, s.222

¹⁷² John S. Guest, Yezidilerin Tarihi, Çev., İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul 2001, s.66, Mehmet Sait Çakar, Yezidilik, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s.112, Yaşar Kaplan, Günümüz Yezidiliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2011, s.20

¹⁷³ Roger Lescot, Yezidiler, Çev., Ayşe Meral, Avesta Yayınları, İstanbul 2001, s.41-43, 61-62, Guest, s.64-67, 353-354, Çakar, s.152-155, 261-269, Kaplan, s.21, Fırlalı, s.224, Hamzah'ee, s.192

¹⁷⁴ Çakar, s.258,

¹⁷⁵ Guest, s.67, Çakar, s.271-277

¹⁷⁶ Guest, s.355, Çakar, s.276

tapanlar) çağrıştırmaktadır.¹⁷⁷ Fakat Yezidilerde Melek Tavus kötülüğün temsilcisi ve Şeytan olarak görülmemektedir.¹⁷⁸ Yezidilik İslam kültür havzasında doğmuş ve zamanla farklılaşmış, İslam görünümünü baskın dini akımdır.¹⁷⁹ İddia edilenin aksine Yezidilikte Zerdüştilik unsurlarından ziyade eski İran ve çevre kültürlerinin izleri olduğu görülmektedir.

2.17. Zerdüştilik ve Ehl-i Hak (Yaresan) İlişkisi

Eski İran dini kültürel unsurlarını içeren aşırı Şii-mistik görünümlü senkretik yapıdaki dini akımdır. Ehl-i Hak Cemaati İran'ın Batı bölgelerinde ve Kirmanşah eyaletinde yoğun halde bulunmaktadır. Bu cemaatin Irak'taki kolu ise Kakeyi olarak adlandırılır.¹⁸⁰

Ehli Hak'ın ilk insan Meşya Meşyana, kurban ritüeli, ölüm töreni, karapan anlayışı (büyük devler), gibi konularda Zerdüştilikten etkilendiği belirtilmektedir.¹⁸¹ Tahran Encümen-i Zerdüştiyan'ına göre İran'ın Batı bölgesinde geç dönemlerde Müslüman olan toplulukların kültürlerinin Zerdüştilik unsurlar taşıdığı belirtilmektedir.

2.18. Günümüzde Zerdüştilik

Günümüzde Zerdüştilik, Hindistan'da Parsiler, İran'da Zerdüşti, Avrupa ve Amerika'da Zoroastrian olarak varlığını devam ettirmektedirler.

Parsiler

İran'ın Arap-İslam orduları tarafından ele geçirilmesinden sonra Zerdüştilerin büyük bir bölümü zamanla İslam dinini seçti. İslam'ı reddeden ve kendi dinlerinde kalan Zerdüştilerden bazıları Horasan'ın dağlık bölgelerine sığındı. Buraya yerleşmiş olan Zerdüştiler, İran'ın Hürmüz adasına yerleştirildi. Hürmüz adası Zerdüştileri, buradan Hindistan'ın Div adasına, oradan da Güney Gucarat'a gidip yurt edindiler.

¹⁷⁷ Mehmet Aydın, 'Şeytana Tapma Yezidilerin İnanç Esasları', AÜİFD,1980, C.23, (359-366), s.360, Bilgin, s.98, Çakar, s.44

¹⁷⁸ Güç, Satanizm, s.164

¹⁷⁹ Kaplan, s.24-27

¹⁸⁰ İsrail Babacan, 'İran Türkleri Arasında Yaygın Bir İnanç Ehl-i Hak', HBVAD, Bahar 2005, Sy.33, (213-230), s.214, Hamit Algar, 'Ehl-i Hak', DİA, İstanbul 1994, C.10.(513-515), s.513-514

¹⁸¹ Hamzah'ee, s.137, 186, 264-265, 281

Diğer bir Zerdüştî kolu karadan kabilelerle Pencap üzerinden Hindistan'a gelip yerleşti. Bu göçler Moğol istilası döneminde arttı.¹⁸²

Hindistan'a yerleşen Zerdüştiler, burada dini, kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan ilerledi. Parsiler önemli Zerdüşti eserlerini İran'dan Hindistan'a getirip bunları Gucaratça'ya çevirdi. Günümüz Parsiler'inin önemli nüfus yoğunluğu Bombay kentinde yaşamaktadır.¹⁸³ Hindistan'ın İslam idarecileri döneminde cizyeye tabi tutulan Parsiler'den bu vergi Ekber Şah döneminde kaldırıldı. Onlara araziler verildi. Ekber Şah, 1597'de Safevi şahı, Şah Abbas'tan Zerdüşti bilginler istedi.¹⁸⁴

18.yüzyıla kadar Parsiler İran Zerdüştileri ile ilişkilerini sürdürdü. Kendi aralarında çıkan dini tartışma ve problemlere fetva ve çözüm için İran'daki Mobed-i Mobedan'a (başmobed) elçiler gönderip, oradan kitap ve hocalar getirdiler. İran'dan gelen hocalardan Pehlevice ve Farsça dini metinleri öğrenip, dini eğitim aldılar.¹⁸⁵ 1820'de Hindistan'da İngiliz okullarının açılmasıyla Zerdüştiler arasında okumuş aydın sınıf oluşmaya başladı. Batılı fikirlerin etkisi, modern kent yaşamı, diğer din ve kültürlerle ilişkilerin artması, misyonerlerin eleştirisi gibi nedenlerle Parsiler arasında 1851'de reformcu düşünce ve hareketler doğdu. 1854'te Bombay'da dini okul açıldı.¹⁸⁶ 1900'lü yıllarda Parsi din adamlarının tekeline olan Zerdüştilik metinlerinin Gucaratça'ya çevrilmesi din adamlarının Parsi toplumundaki etkinliğinin azalmasına ve sivil teşkilatların kurulmasının hızlanmasına neden oldu.¹⁸⁷

Modern hayat ve gelişen bilimsel anlayışa uyum sağlamakta zorlanan ve bu nedenle eleştirilen Zerdüştilik, Martin Haug'un Gathalar'ın Zerdüş'te aidiyetini açığa çıkarmasıyla Parsiler arasında reform çalışmaları önemli ivme kazandı. Gathalar'a dayalı din anlayışı oluşmaya başladı.¹⁸⁸ Karaçi'de başmobed Dhalla'nın çabalarıyla reform çalışmaları devam ettirildi. Zerdüştilik modern anlayışa ve hayata uyarlandı.¹⁸⁹

¹⁸² Mazdapur, s.61

¹⁸³ Taraporewala, s.100

¹⁸⁴ Boyce, s.123

¹⁸⁵ Boyce, s.225, Mole, s.30, Mazdapur, s.62

¹⁸⁶ Boyce, s.235

¹⁸⁷ Boyce, s. 242

¹⁸⁸ Boyce, s.238

¹⁸⁹ Boyce, s. 149

Parsiler 1850'li yıllara kadar kendilerinden olmayanları aralarına almaz, onların yemeklerini yemez, onlarla ilişkilerde bulunmazlardı.¹⁹⁰ Parsiler'de geleneklere uymayan, ahlaksızlık yapan, suç işleyen kişi cemaatten atılır, dini törenlere alınmaz, cenazesinin Dakhme'ye konulmasına izin verilmez, kimi zamanda zehirlenme gibi yöntemlerle öldürülürdü.¹⁹¹

İran Zerdüştileri

İran'da "Babi-Bahai" dinsel akımının doğuşuyla İran Zerdüştilerinin bu akıma Saoşyant (Kurtarıcı) beklentisi, İranlılık ve İslam karşıtlığı gibi nedenlerden dolayı yöneldiği belirtilmektedir.¹⁹² 1800'lü yıllarda Parsiler İran'daki dindaş ve soydaşlarına ilgileri arttı. Karşılıklı ziyaretler, ticari ilişkiler, kültürel ve eğitim faaliyetleri ve evlilikler meydana geldi. Bu karşılıklı işbirliği sonucunda İran Zerdüştilerinde uyanış ve bilinçleşme süreci başladı.¹⁹³ İranlı yöneticilerden Kerim Han Zend (1759-1779) döneminde Parsiler'den Molla Kavus'un yardımıyla İran Zerdüştileri üzerindeki baskılar azalarak durumlarında iyileşme meydana geldi.¹⁹⁴ 1854'te Parsiler'in desteğiyle İran Zerdüştileri için çeşitli teşkilatlar ve yardım sandığı kurularak İran'a Zerdüşti hocalar gönderildi. Bunlardan biri olan Manekci Limci Hateria önderliğinde İran Zerdüştileri dini, sosyal ve kültürel teşkilatlanmaya başladı. Manekci öncülüğünde dini ritüeller eğitimi verilerek eski ibadethaneler yenilendi, atölyeler inşa edildi. Yardım sandıkları ve okullama faaliyetleri başlatıldı. Yezd ve Kirman'da encümen teşkilatları kuruldu.¹⁹⁵

Kaçar Hanedanından Nasuriddin Şah (1848-1896) döneminde Manekci Limci Hateria aracılığıyla 1882'de Zerdüştilerden Cizye vergisi kaldırıldı. Bununla Zerdüşti toplumun gelişmesi ve modernleşmesi hızlandı. Manekci Şii din adamlarıyla da görüşerek Zerdüştilere yönelik bakış açısının değişmesinde önemli katkılar sağladı. Parsiler'in maddi ve manevi destekleri ve öncülüğü sonucu İran Zerdüştilerinde dini ve milli bilinç gelişti. Zerdüşti toplumunda sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelere,

¹⁹⁰ Boyce, s.228

¹⁹¹ Boyce, s. 221

¹⁹² Boyce, s.248

¹⁹³ Mazdapur, s.76, Choksy, s.1004

¹⁹⁴ Boyce, s.226, Razavi, s.269

¹⁹⁵ Mazdapur, s.77

kurumlaşmalar ve modern okullaşma sürecine geçildi.¹⁹⁶ İran'da 1900'lü yıllarda ortaya çıkan Meşrutiyet'e yönelik gösterileri finanse edenler arasında Hindistan Zerdüştileri de yer aldılar.¹⁹⁷

1900'lerde İran Zerdüştileri'nin nüfus yoğunluğu Yezd ve Kirman bölgeleriydi. Tarıma dayalı yaşamlarını, geleneksel inanç ve adetlerini sürdürür, eski ateşgede ve ziyaretgâhlarını onarırlardı. Bu dönemdeki tahmini nüfusları 10.000 civarında idi.¹⁹⁸

İran'da Şarkiyatçı İbrahim Purdavud'un (1885-1968) Zerdüştilik ve Avesta araştırmaları ve Farsça'ya çevirileri İranlı Müslümanların Zerdüştilere bakışında, Zerdüştilerin de Gathalar'a ve reforma yönelmelerinde önemli bir yeri vardır. İranlı Müslümanlar tarafından düalizm, ateşe tapınma gibi konularda eleştirilen Zerdüştiler bu çalışmalar ve çeviriler sonucunda rahatladı. İranlıların onlara geleneksel bakışları değişti. Zerdüş'tün İranlı monoteist peygamber olduğu, Zerdüştiliğin de İran dini olduğu anlayışı yayıldı.¹⁹⁹

1960'larda İran Zerdüştileri ülkenin kuzeyinde bulunan başkent Tahran'ın özgür ve güvenli ortamı, ekonomik gelişmişliği, ticaret merkezi oluşu ve Yezd bölgesinde kuraklığa maruz kalınması gibi nedenlerle Tahran'a yerleşmeye başladılar. Tahran'a yerleşen Zerdüştiler kültürel özgürlük ve ekonomik ilerlemeler elde etti. Din adamları da yeni mesleklere yöneldi.²⁰⁰

Tahran'da Zerdüştiler arasında modern eğitimin ve yaşam tarzının ve diğer toplum ve inançlarla karşılaşmanın etkisiyle reformcu hareket ortaya çıktı. Akılcılığı ve Gathalar'ı merkeze alan bu akım birçok geleneği, örf ve âdeti terk etti. Reformcu akım düşüncelerini Zerdüştiler arasında yaymak için Yezd ve Kirman'a kitaplar, temsilciler göndererek yaz kampları düzenledi.²⁰¹ Pehlevi Hanedanı (1925-1979) dönemindeki seküler ve Batıcı anlayış ortamında İran Zerdüştilerinin kültürel ve ekonomik olarak geliştikleri, 1979 devriminde bazı Zerdüştilerin Batıya göç ettiği belirtilir.²⁰²

¹⁹⁶ Mazdapur, s.96, Choksy, s.1003

¹⁹⁷ Gartwaite, s.195

¹⁹⁸ Boyce, s.253

¹⁹⁹ Boyce, s.256

²⁰⁰ Mazdapur, s.88-90

²⁰¹ Boyce, s.258

²⁰² Choksy, s.1004

Günümüzde Zerdüştilik İran Anayasasında yer alan dört resmi dinden biridir. Şahsi hukuk ve din işlerinde özgürdür. İran Paramentosunda bir milletvekili ile temsil edilmektedir.²⁰³ İran Zerdüştlilerinin nüfus sayımı yapılmadığından toplam nüfusu bilinmemektedir. Nüfuslarının 30.000-50.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Önemli nüfus yoğunluğu Tahran, Yezd, Kirman, Şiraz, İsfahan ve Ahvaz'da bulunmaktadır. İran Zerdüştileri çoğunluk olarak Fars asıllıdır. Dilleri Farsça'nın Deri/Behdinin/Gavruni lehçesidir.²⁰⁴ Tarihi Zerdüşti bölgeleri olan Yezd kentinde günümüzde 3-4 bin, Kirman kentinde de 1-2 bin civarında Zerdüşti toplum yaşamaktadır.²⁰⁵

2.19. Zerdüştilik Hakkında Yapılan Çalışmalar

Avrupa'da 1700'lerde Tomas Hyde'nin "De Vetere Religion Persorum" adlı eski İran dinlerini anlatan çalışması Zerdüştiliğe dikkatleri çekmeye başlamıştır. Fransız Anquetil Duperron 1745'te Hindistan'a gidip Parsiler arasında 13 yıl kaldı. 1771'de Fransa'ya dönüşünde Pehlevice Avesta tefsirini yanında götürüp, tercüme ederek yayınladı. Avrupalı bilim camiasının Zerdüştiliğe ilgisi artmaya başlamış ve birçok önemli çalışma yapılmıştır.²⁰⁶ Bu çalışmalardan bazıları;

'Essays on the Sacred Language Writing and Religion of Parsis: M. Haung'un bu eseri Avesta'nın dil özelliğini tanıtmaya açısından önemlidir.

Zend Avesta: James Darmesteter'in bu çevirisi Zerdüştilik ve çalışmalarında dikkate alınmaktadır. Bu eser Fahriye ADSAY ve İbrahim BİNGÖL tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Avesta Yayınları tarafından 2012'de yayımlanmıştır.

Altiranischer Wörterbuch: Cristian Bartholomae'nin bu eseri 'Zerdüştilikle ilgili bilgiler içermektedir.

Sacred Book of East: Max Müller'in bu eserinin içinde Zerdüştiliğin kutsal metinleri yer almaktadır.

²⁰³ Mazdapur, s.107

²⁰⁴ Mazdapur, s.92

²⁰⁵ Şehzadi, Kaynak Kişi

²⁰⁶ Tıgılı, s.16, Avesta, s.24-25

Early Zoroastrianism, The teaching of Zarathustra: H.Moulton'un bu eserleri Zerdüştilik açısından önemlidir.²⁰⁷

Religion of Ancient Iran: Jacques Duchesne-Guillemin bu eseri 2003'te Rüya MÜNECCİM tarafından 'Dini İran Bastan' adıyla Farsça'ya çevrilmiştir. Eski İran dinleri ve Zerdüştilik hakkında bilgiler içermektedir.

The Dawn and Twilight of Zoroastrianism: Robert Charles ZEAHNER'in bu eseri 2006'ta Dr. Timur KADİRİ tarafından 'Tulu' u Ğurub Zerdüştigeri' adıyla Farsça'ya çevrilmiştir. Zerdüştilik ve Zurvanizm hakkında bilgiler içermektedir.

Zoroastrians Their Religious Beliefs and Practies: Mary BOYCE'nin bu eseri 2003'te Asker BAHRAMİ tarafından 'Zerdüştiyan (Baverha ve Adabıdini Anha)' adıyla Farsça'ya çevrilmiştir. Bu eserde Eski İran dinleri, Zerdüştilik ve İran Zerdüştileri hakkında temel bilgiler yer almaktadır.

Ülkemizde Yapılan Çalışmalar

Zerdüştilik (İnanç, İbadet, Ayinler): Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi İskender OYMAK tarafından yapılan bu çalışma ülkemizde Zerdüştilik hakkında ilk derli toplu bilimsel çalışmadır. Bu çalışma 2003'te sınırlı sayıda yayımlanmıştır. Piyasada bulunmamaktadır.

Zerdüş ve Öğretisi: Selçuk Üniversitesi'nde 2003'te yapılan bu yüksek lisans çalışması Zerdüştilik ile İran Zerdüştilerinin din anlayışı hakkında bilgiler içermektedir. Beyan Yayınları tarafından 2004'te kitap olarak yayımlanmıştır.

Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma: Prof. Dr. Mustafa ERDEM danışmanlığında Najibe Niyazi Azizi tarafından 2009'da yapılan bu doktora çalışması Avesta'nın tanıtımı ve Zerdüştilikle ilgili temel bilgiler içermektedir.

Kadim İran'da Din (Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı): İstanbul Üniversitesinde Mehmet ALICI tarafından yapılan bu doktora çalışması Zerdüştilik ve İran Zerdüştileri ve Avesta hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışma 2012'de Ayışığı Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Fars Mitolojisi Sözlüğü, (Kabalıcı Yayınları 2006), İran Mitolojisi (Pinhan Yayınları 2012): İstanbul Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi Prof. Dr. Nimet YILDIRIM tarafından yazılan bu kitaplar İran kültür, tarih, edebiyatı yanında İran dinleri, Zerdüştilik ve Avesta hakkında önemli bilgiler içermektedir.

²⁰⁷ Tıĝlı, s.38-39, Avesta, s. 26-28

Makaleler

‘Zerdüşçülük, Zerdüş ve Hukuk (Avesta)’: Cahit CAN, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (273-288),(1968)

‘Zerdüştilik’de Kozmogoni ve Yaratılış’: Huzeyfe SAYIM, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı16, 1, (91-101), (2004)

Prf. Dr.Nimet Yıldırım’a ait ‘Eski İran’da Dinler ve Dinsel İnanışlar 1’ DAD, S.5, 1(5-32), (2010 a), **‘Eski İran’da Dinler ve Dinsel İnanışlar 2’**,DAD, S.6, 2(5-26), (2010 b) ve **‘Zerdüş’ün Kutsal Kitabı Avesta’**, Şarkiyat Mecmuası S. 18/ (147-170), (2012) isimli makaleler bulunmaktadır.

İran’da Yapılan Çalışmalar

İran’da Üniversitelerin Eski İran Edebiyatı Bölümlerinde Avestaca dili, Avesta Kitabı ve Zerdüştilik konuları işlenmektedir. Zerdüştilik ve Avesta hakkında Batıda yapılan çalışmalar Farsça’ya çevrilmektedir.

İran’da Zerdüştilik hakkında yapılan çalışmalar genelde tarihçiler, edebiyatçılar ve Zerdüşti aydınlar tarafından yapılmaktadır. Dinler Tarihi Bilimi açısından çalışmalar ise henüz gelişim aşamasında olup İran’ın Kum kentindeki Dinler ve Mezhepler Üniversitesinde Zerdüştilik bölümü bulunmaktadır.

BÖLÜM III

GÜNÜMÜZ İRAN ZERDÜŞTİLİĞİNİN İNANÇ ESASLARI

Uzun asırlar birlikte ve ortak alanlarda yanyana yaşamış olan İranlılarla Hintlilerin inanç ve kültürlerinde birçok ortak ve benzer unsurlar bulunmaktadır. Farklı coğrafya, iklim ve kültürlerle temasa geçen bu iki topluluğun dini ve kültürel ortak unsurlarında, kavramlarında anlam daralmaları, genişlemeleri, zıtlıkları oluşmuş ve yeni biçimlere dönüşmüştür. Bu durum özellikle İranlılarla Hintlilerin Tanrı anlayışı ve dünya algılarında oldukça belirgindir.²⁰⁸

Eski Hintlilerde Tanrılar Asurlar (Egemen Tanrılar), Daevalar (savaşçı tanrılar), tabiat kuvvetlerini yansıtan tanrılar olmak üzere üç sınıfa ayrılırlardı. İran'da ise Zerdüşst sonrası Avestik Zerdüştilikte (Avesta Merkezli) Asura sınıfından olan tanrılar İzedlere, Daevalar sınıfından olan tanrılarda divlere dönüşmüştür. Tabiat kuvvetlerinden yararlı görünenleri İzedlere, zararlı görünenleri ve kötülükler de divlere dönüşmüştür.²⁰⁹

3.1. Zerdüşst Öncesi Eski Aryan (Hint-İran) Tanrıları

Mitra: Savaş, aşk ve yemin tanrısı, İzed Mihr'e dönüşmüştür.²¹⁰ Mitra İran sınırlarını aşip çeşitli kültür ve coğrafyalara etki etmiş, yayıldığı yerlerde şafak, gündüz ışığı, doğruluk, adalet, dostluk ve muhabbet tanrısı gibi sıfatlarla anılmıştır.²¹¹ İran savaşları vasıtasıyla Mitra kültü Batıya taşınıp, Hıristiyanlığa yansımıştır.²¹² İran'ın Zerdüşti ve Mitra kültürünün izleri Anadolu'ya da geçmiştir.²¹³

Ardvisura Anahita (Sarasvati): Bereket tanrıçası, suların tanrısı, İzed Nahid'e dönüşmüştür.²¹⁴

²⁰⁸ Duchesne-Guillemin, s.245, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.91

²⁰⁹ Kürşat Demirci, Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar, İşaret Yayınları, İstanbul 1991, s.50, Haririyan s.61, Pirniya,165-166, Bahar, s.47

²¹⁰ Duchesne-Guillemin, s.226-227, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.520, Alıcı, s.138-140

²¹¹ Fuzuli Bayat, Mitolojiye Giriş, Ötüken Yayınları, Ankara 2007, s.64, Korhan Kaya, Hint Mitolojisi Sözlüğü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, 2.Baskı, s.128

²¹² Riyahi, s.17, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.164

²¹³ Münir Yıldırım, 'Tarsus'un Dini Tarihine Tarihsel Bir Yaklaşım', ÇÜİFD,6(2),2006, (101-122), s.108

²¹⁴ Duchesne-Guillemin, s.236, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.539, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.456, Alıcı, s.157-158, Hamzeh'ee, s.174

Apam Napat: Su tanrıçası, İzed'e dönüşmüştür.²¹⁵

Soma (Homa) : Şifa ve bereket tanrısı, İzed Hom'a dönüşmüştür.²¹⁶

Agni: Ateş tanrısı, İzed Azer'e dönüşmüştür.²¹⁷

İndra: Savaş tanrısı, Ordibeheşt'in karşıtı olan İndra Divi'ne dönüşmüştür.²¹⁸

Aryaman: Şifa, sağlık, esenlik tanrısı, İzed Aryaman'a dönüşmüştür.²¹⁹

Uşas: Seher vakti tanrısı, İzed Uşahin'e dönüşmüştür.²²⁰

Saurva: Zulüm ve kargaşatanrısı, Kşatra Vairya'nın karşıtı diye dönüşmüştür.²²¹

3.1.1. Eski İnan Tanrıları

Raşnu: Yemin ve antlaşma tanrısı, İzed Raşnu'ya dönüşmüştür.²²²

Tştriya, (Tişter) : Yağmur tanrısı, İzed Tir'e dönüşmüştür.²²³

Verethraghna (Veresrağna) : Zafer tanrısı, İzed Behram'a dönüşmüştür.²²⁴

Geuş Urvan (Giyuş): Hayvanların koruyucu tanrısı, İzed Gav'a dönüşmüştür.

Asman: Gök tanrısı, İzed Asman'a dönüşmüştür.²²⁵

Vayu: Rüzgâr tanrısı, İzed Ram'a dönüşmüştür.²²⁶

Apaşa (Epuş) : Kuraklık tanrısı, Epuş Divi'ne dönüşmüştür.²²⁷

Rapitwin (Rapitven): Yaz ayları tanrısı, öğle vakti izedine dönüşmüştür.²²⁸

²¹⁵ Taraporewala, s.75, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.62, Kaya, s.3, Tıgılı, s.62-63

²¹⁶ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.387, Alıcı, s.179-180, Kaya, s.176-177, Demirci, s.59

²¹⁷ Metin Dost, s.18 Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.91, Alıcı, s.164-165, Kaya, s.33-34

²¹⁸ Zeahner, s.47, Metin Dost, s.17, Alıcı, s.130, Yıldırım, İnan Mitolojisi, s.87, Kaya, s.94

²¹⁹ Haririyan, s. 60, Taraporewala, s.21, Kaya, s.44

²²⁰ Haririyan, s. 61, Taraporewala, s.74, Kaya, s.194

²²¹ Razi, s.111, Zeahner, s.47

²²² Taraporewala, s.172, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.582

²²³ Taraporewala, s.75, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.686, Yıldırım, İnan Mitolojisi, s.454

²²⁴ Duchesne-Guillemin, s.232, Taraporewala, s.74, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.146, Yıldırım, İnan Mitolojisi, s.559, Alıcı, s.183-184

²²⁵ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 87

²²⁶ Duchesne-Guillemin, s.239, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.709, Yıldırım, İnan Mitolojisi, s.452, Alıcı, s.106, Kaya, s.202, Tıgılı,70

²²⁷ Yıldırım, İnan Mitolojisi, s.455

²²⁸ Yıldırım, İnan Mitolojisi, s.460

Navanghaisya (Navonghaisya): Spenta Armaiti'nin karşıtı asilik ve isyan divine dönüşmüştür.²²⁹

Zurvan: Ebedi zaman tanrısı, Sasaniler döneminde Zurvanizm akımıyla en yüce varlık ve Ahura Mazda (Hürmüz) ile Angra Mainyu (Ehrimen)'nun babası, neşet kaynağı durumuna geldi.²³⁰

Güneş: Eski İranlılarda faydalı tabiat unsurları tapınma objeleri idi, güneşin doğuş ve batışınma tapınma töreni yapılırdı. Güneş İzed Hurşid'e dönüşmüştür.

Ay: Eski İranlılarda tapınma objesi olan ay İzed Mah'a dönüşmüştür.²³¹

Ahura Mazda, Aşa Kanunu ve Kutsal Ateş, Zerdüşt öncesi tüm İranlıların ortak inançları arasındaydı.²³² Ameşa Spentalar, Eski İranlılarda mevcut olmayıp, bunlar muhtemelen Zerdüştiliğe ait özgün inançlardır.²³³

3.2. Zerdüştilikte Tanrı İnancı

Zerdüştilikte yaratıcı yüce varlığın adı Ahura Mazda'dır. Avesta'da Ahura Mazda, Pehlevi metinlerde Ohrmazd, Ormezd, Ahuray, Mazd, İran edebiyatında ve Farsça'da Hürmüz, Urmuz, Hormuz, Hurmas gibi isimlerle ifade edilir.²³⁴ Eski İranlılar tarafından Zerdüşt öncesi dönemlerde inanılan ve Hintlilerin Gök tanrısı Varuna'nın İrlandaki yansıması olduğu, Zerdüşt'ün reformuyla naturalist özelliklerden arındırıldığı belirtilen tanrı Ahura Mazda'nın adı kaynaklarda çeşitli anlamlara gelir.²³⁵ Ahura Mazda: Yaratıcı büyük bilgin, akıl,²³⁶ önder, bağışlayan, her iyiliğin başı ve rab'dir.²³⁷ Ahura Mazda'nın açılımı şöyledir:

Ahura: Yaratıcı Varlık, Efendi,

²²⁹ Razi, s.111

²³⁰ Taraporewala, s.75, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.742,

²³¹ Razi, s.129, Taraporewala, s.74

²³² Bahar, s.48

²³³ Bahar, s.49

²³⁴ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.59

²³⁵ Mircea Eliade, Dinler Tarihi, (İnançlar ve İbadetler Morfolojisi),Çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005, s.104

²³⁶ Manučeher, Manučeherpur, Bedanim ve Serbolend Başım, İntişarat Fereveher, Tahran 1386 h.ş., s.38.

²³⁷ Bakıri, s.43.

Maz: Büyük, yüce

Da: Bilge, akıl, önder, bağışlayan.

3.2.1. Ahura Mazda'nın Sıfatları

Ahura Mazda'nın çeşitli sıfatları vardır, bu sıfatlar İslam'ın tanrısı Allah'ın sıfatlarına benzemektedir. Ahura Mazda'nın sıfatlar şunlardır: Tek, ortağı olmayan, bilen, bilgin, doğrunun kaynağı, yararlı, tapılmaya layık, iyiliği, temiz aklı var eden, aydınlık düşünciyi veren, gizli ve açığı bilen, yaratıcı güçtür. Yapabilen, değişmez, evvel, ahir, yargıç, öğretici, en iyiyi, olgunluğu ve kemali, ebediliği var edendir. Bağışlayan, affedici, dost,²³⁸ dostlarına yardım eden, kötülük vermez. Akıl, doğrunun destekçisi, yalanın düşmanı,²³⁹ gözcü, gören, ulu, koruyan, güven veren, çare olan, adil, aldatmaz, aldatılmaz, en akıllı, temiz hükümdardır. Başarı, hükümdarlık bahşeden, sığımlan,²⁴⁰ nur, hazır, nazır, gizli, aşikâr, cömert, haberdar, kutsallığın kaynağı, inayeti sonsuz, en büyük, en yücedir. Dua, yardım vetemizliğin kaynağıdır. En bilgin, rezzak,²⁴¹ her şeye gücü yeten, bilginin kaynağı, yenilmez, şifa veren, saygıdeğer, en kuvvetli, zarar verilemezdir.²⁴² Eşi, benzeri ve çocuğu yoktur. Öfkelenmez, yorulmaz, pişman olmaz, intikam almaz, cezalandırıcı ve kinci değildir. Aydınlığı var eden, yaşam, mutluluk ve neşe bahşedendir.²⁴³ Uyumaz, aldatmaz, yanılmaz, uyuşturucu ona etki etmez.²⁴⁴ Zerdüştilikte tanrı Ahura Mazda'nın resim ve heykeli yapılamaz.²⁴⁵

²³⁸ Purdavud, s.25, Manuçeherpur, s. 40-41

²³⁹ Bahar, s. 42

²⁴⁰ Azizi, s.74-75

²⁴¹ Razavi, s.162-165

²⁴² Tığlı, s.131.

²⁴³ Purdavud, s.7, Mihr, s.14

²⁴⁴ Eliade, Dinler Tarihi, s.105

²⁴⁵ Mitra Muradpur, Kaynak Kişi

3.2.2. Ahura Mazda'nın İsimleri

Zerdüştilikte, İslam dininde bulunan Esmâ'ul Hüsna'ya (Allah'ın 99 güzel ismi) benzer şekilde tanrı Ahura Mazda'nın 101 ismi bulunur. Bu adları okuyana Angra Mainyu'nun ve onun takipçilerinin zarar veremeyeceği ifade edilmektedir.²⁴⁶

Bu isimler şunlardır:

1. İzed: Övülmeye, tapılmaya lâyık.
2. Hervesptevan: Güçlü, kuvvetli.
3. Hervespagah: Her şeyi bilen.
4. Hervesphuda: Her şeyin sahibi.
5. Ebede: Ezeli, başlangıcı olmayan.
6. Abiencam: Ebedi, sonu olmayan.
7. Bunist: Her şeyin aslı, kaynağı.
8. Ferahtente: Çok derin.
9. Cemağ: Öncü, ilerleyen.
10. Ferajtere: En yüce.
11. Tumavij: En temiz, en saf.
12. Aberavant: Her yaratışta mevcut.
13. Pervenda: Her şeyi kuşatan.
14. Anayapa: Nadir, gizli.
15. Hemayapa: Aşikâr, her şey ona aşikâr.
16. Aderu: Doğru.
17. Gira: Yardımcı.
18. Açem: Kendinden var olan.
19. Çemna: Her şeyi yaratan.
20. Sıpena: Kutsal, temiz.
21. Efza: Arttıran.
22. Naşa: Yeşerten, canlandıran.
23. Pervera: Besleyen.
24. Pana: Koruyan.
25. Ayinayine: Her yerde ve her şeyde tezahür eden.
26. Anayine: Şekilsiz, görünmeyen.

²⁴⁶ Avesta/Hürmüz Yeşt, 18-19

27. Haraşidtum: Köklü, yok olmaz.
28. Miynevtum: En manevi, ruhanî.
29. Vasna: Her yerde hazır, her şeyde mevcut.
30. Hervisptum: Her şeyi var eden.
31. Husıpas: Şükre en layık.
32. Umid: Ümit, arzu.
33. Hernikfere: İyiliklerin kaynağı, mutlak büyük.
34. Bişterna: Sıkıntı ve acı veren.
35. Terubiş: En büyük acıyı ve sıkıntıyı veren.
36. Anuşek: Ölümsüz, ebedi.
37. Fereşek: Yücelten.
38. Pejuhıde: Daima aranan, araştırılan.
39. Haver: Sabırlı.
40. Avehşeya: Bağışlayan.
41. Ebereza: Büyük lâyıık.
42. Asutuh: Yorulmaz, aciz olmaz.
43. Rehva: İhtiyaç duymayan.
44. Verun: Kötülüğü, bozukluğu uzaklaştıran.
45. Aferifte: Aldatılamaz.
46. Biferifte: Aldatmaz.
47. Aduyi: Tek, eşi ve ortağı olmayan.
48. Kamred: Seçebilen, irade sahibi.
49. Fermankam: İsteyen.
50. Aikten: Tek, yegâne, bir kişi.
51. Aferamuş: Unutmayan.
52. Amarna: Kulların amellerini hesaplayan.
53. Şenaya: İşiten.
54. Aters: Korkusuz.
55. Abiş: İncitmeyen.
56. Afreztum: En büyük, en yüce.
57. Hemçun: Her zaman aynı olan, değişmeyen.
58. Miynevsitiger: Manevi âlemiyaratan.
59. Amiynevger: Maddi âlemiyaratan.

60. Miynevnehoft: Manevi âlemdegizli.
61. Azerbadger: Ateşi havaya çeviren, havadan ateşi meydana getiren.
62. Azernimger: Sudan ateşi meydana getiren.
63. Badazerger: Ateşten havayı meydana getiren.
64. Badnimger: Sudan havayı meydana getiren.
65. Badgilger: Topraktan havayı meydana getiren.
66. Badgertum: Sıcak havayı meydana getiren.
67. Azerkibrüttum: Kükürttten ateşi meydana getiren.
68. Badgercayi: Her yerde havayı meydana getiren.
69. Abtum: Suların kaynağı, sahibi.
70. Gilazerger: Ateşten toprağı meydana getiren.
71. Gilbadger: Havadan toprağı meydana getiren.
72. Gilnemger: Sudan toprağı meydana getiren.
73. Gerger: Her şeyi meydana getiren, var eden.
74. Gerager: Olmayı yapan, var eden.
75. Geragerger: Yapıcı şeyi yapan.
76. Agerager: Yok olanları yok eden.
77. Ageragerger: Yok olanların görünümünü yok eden.
78. Agoman: Şeksiz, şüphesiz.
79. Azeman: Zamansız, ebedi.
80. Ahub: Uyumayan.
81. Amisthuşyar: Uyanık, bilinçli.
82. Peştutena: Gözleyen, koruyan.
83. Pedemani: Mutedil, yemini gözetleyen.
84. Çir: Galip, muzaffer.
85. Firuzger: Fatih.
86. Urmuzd: Yaratıcı büyük bilgin.
87. Hudavend: Sahip, malik.
88. Eberingihantevan: Yukarı göğün, semanın gücü.
89. Eberinnutevan: Yukarı göğü yenileyen güç.
90. Vispan: Her şeyi koruyan.
91. Vispar: Her şeyin yaratıcısı.
92. Ahu: Cihanın hükümdarı.

93. Evaḥşidar: Bağışlayan.
94. Dadar: Yaratan, bahşeden.
95. Rayumend: Nurlu, aydın.
96. Haruhemend: Azametli.
97. Kerfeger: İyiliksever, iyilik yapan.
98. Daver: Hâkim, yargıç.
99. Buhtar: Kurtaran, kurtarıcı.
100. Fereşevger: İlerleten, olgunlaştıran.
101. Hedehead: Kendi kendine var, varlığı kendinden.²⁴⁷

3.2.3. Zerdüştilikte Tanrı Anlayışının Süreçleri

İran dinleri içerisinde tek tanrı inancına yer veren en önemli ve etkin din Zerdüştiliktir.²⁴⁸ Zerdüş'tün reformu/peygamberliği sonrası İran'a hâkim olan Ahamenişler (M.Ö550–331) döneminde Zerdüş'tün reddettiği eski Aryan tanrıları Zerdüştiliğe dâhil oldu.²⁴⁹ İskender istilası sonrası İran'a hâkim olan Partlar (M.Ö. 2.yy-M.S.3.yy) egemenliğinde Zurvanizm, Helen kültürü ve Zerdüş'tün reddettiği kanlı kurban geleneği Zerdüştiliğe geçti.²⁵⁰ Part Hanedanları Yunan tanrılarını sikkelerine işlediler.²⁵¹ Geleneksel Zerdüştilik Sasaniler (M.S.226–651) zamanında düalist anlayışın hâkim olduğu son şekline bürünerek devlet dini haline geldi.

Zerdüş öncesi Aryanların inançlarında yer alan tanrılar arasında yüce tanrı olan Ahura Mazda, Zerdüş'tün reformuyla yüce, yaratıcı ve hâkim tek tanrı olarak benimsenince, diğer tanrılar reddedildi. Zerdüş'ten sonra eski Aryan tanrıları ve bazı tabiat varlıkları eski tanrısal konum ve güçlerini kaybedip izedleşip (meleşimsi, manevi

²⁴⁷ Manuçehrpur, s.123–125, Oymak, s.117-119

²⁴⁸ Küçük, Dinler Tarihi, s. 107

²⁴⁹ Küçük, Dinler Tarihi, s.111, Gustav Mensching, Dini Sosyoloji,Çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2004, 2.Baskı s.152, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.94

²⁵⁰ Mircea Eliada, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Çev. Ali Berktaş, Kaknus Yayınları, İstanbul 2009, cilt II, s.354

²⁵¹ Mazdapur, s.31

varlıklar) Zerdüştiliğe dâhil edilerek Ahura Mazda'nın yardımcıları konumuna getirildi.²⁵²

Gatha döneminde (Gatha merkezli Zerdüştilik) Angra Mainyu'ya (Ehrimen) kötülüğün tezahürü olarak inanılırdı. Avesta döneminde (Avesta merkezli Zerdüştilik) Angra Mainyu manevi kötülüklerin yaratıcısı konumuna yükseldi. Gathalar'da; monoteist tanrı anlayışı görülmekte, Ahura Mazda yaratıcı, yüce ve her şeye egemen tek tanrıdır. Avesta'da; politeist tanrı anlayışı görülmekte, Ahura Mazda Angra Mainyu'ya karşı izedlerden yardım isteyen tanrı konumundadır.²⁵³ Ahura Mazda'ya oğul, kızlar ve eşler atfedilmiştir.²⁵⁴

Ahamenişler döneminde Ahura Mazda'nın yanında Mitra ve Anahita önemli tanrısal varlık konumunu sürdürmüşler. Sasaniler döneminde ise Ehrimen tüm kötülüklerin yaratıcı konumuna yükselmiştir.²⁵⁵

Eski Aryan tanrılarında olan Zurvan, Sasaniler döneminde Zurvanizm'in etkisiyle yüce ebedi varlık konumuna yükselmiş, Zerdüştiliği etkilemiş ve katı düalizm anlayışını meydana getirmiştir. Zurvan'dan, Hürmüz (A. Mazda) ve Ehrimen (A. Mainyu) adlı ikiz kardeş neşet etmiş, Hürmüz iyiliğin, Ehrimen ise kötülüğün yaratıcısı konumuna gelmiştir.²⁵⁶

Sasaniler döneminde Zedüştilikteki düalist anlayışa göre Ehrimen, Hürmüz gibi kudretli ve ebedi tanrı değildir. Hürmüz evreni ve insanı yaratmış, Ehrimen ise insanın zıddını yaratamadığından kötülükle karşılık vermiştir. Ehrimen Hürmüz'e karşı savaşmıştır. Sonunda Hürmüz galip gelecek, Ehrimen ise yok olacaktır.²⁵⁷

İran'ın İslam orduları tarafından fethinden sonra Hindistan'a göç eden Zerdüştilerde (Parsiler) monoteist tanrı anlayışı yer almaktadır. Ahura Mazda'nın teklifi öne çıkartılmakta, Ehrimen'e Zerdüş dönemindeki gibi soyut zihinsel varlık olarak inanılmaktadır.²⁵⁸

²⁵² Ali Ekber Caferi, Dini Behi, Neşri Cami, Tahran 1385 h.ş., s. 16

²⁵³ Alıcı, s.106

²⁵⁴ Alıcı, s.101

²⁵⁵ Christensen, s.67

²⁵⁶ Bilgin, s.97

²⁵⁷ Mihr, s.163

²⁵⁸ Küçük, Dinler Tarihi, s.113

Zerdüştilikte tüm kötülük, afet, zarar ve olumsuzluklar Ehrimen'e ve onun yaratıkları olan divlere ve zararlı varlıklara atfedilir. Ehrimen'in ve yardımcılarının zarar ve kötülüğüne karşı Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, İzedler ve Fravaşilerden yardım istenilir. İyi insanlar Ahura Mazda ile Ehrimen arasındaki mücadelede Ahura Mazda'nın safında yer alıp Zerdüş't'e uymalıdır.²⁵⁹

3.2.4. Günümüz İran Zerdüştilerinin Tanrı Anlayışı

Günümüz İran Zerdüştiliğinde, Ahura Mazda'nın ad ve sıfatlarında da görüldüğü gibi kuvvetli monoteist tanrı anlayışı hâkimdir. Ahura Mazda'nın eşi, benzeri, ortağı ve çocuğu yoktur. Bu yönüyle İslam'ın tanrı anlayışına benzemektedir. Ahura Mazda adeta sevgi tanrısı gibi kabul edilmektedir. Kötülüklerin varlığı Ahura Mazda'ya atfedilmez.²⁶⁰

3.3. Peygamber İnanç

Geleneksel Zerdüştilikte peygamberin adı Gathalar'da Zarathushtra, Yunanca kaynaklarda Zoroastres, Farsça'da Zertoşt olarak kullanılmaktadır. Bu ad kaynaklarda altın ışık, ateşli develerin sahibi, sarı develerin sahibi, güzel develerin sahibi,²⁶¹ yıldız tapan, muhteşem altın, altın krallık gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir.²⁶² Kimi araştırmacılara göre de Zerdüş't ismi tıpkı Buda da olduğu gibi sıfattır, Zarat; yaşlı, pir, sarı, Uştra ise parlama, deve anlamına gelmekte ve Zerdüş'tün adı Spitema olarak tercih edilmektedir.²⁶³

Günümüz İran Zerdüştileri ise peygamberlerinin adını Eşu Zertoşt (Aşa kanununun takipçisi, doğru, dürüst) şeklinde söylemekte ve Zerdüş't adının karşılığı olarak da altın ışık tanımlamasını tercih etmektedir.²⁶⁴

²⁵⁹ Avesta, s.12

²⁶⁰ Mihr, s.14-15

²⁶¹ Tığlı, s.93.

²⁶² Azizi, s.16.

²⁶³ Caferi, s.74, Taraporewala, s.28

²⁶⁴ Ahmet Metin Dost, Baverhayi Aryaiyan, İntişarat Çaharbağ, İsfahan 1386 h.ş., s.25

3.3.1. Zerdüş'tün Hayatı

Zerdüş'tün yaşadığı dönem hakkında iki farklı anlayış mevcuttur. Bu konuda tarihi ve geleneksel kaynaklar ile dilbilimsel çalışmalar iki farklı dönemi belirtmekte (M.Ö.) 18. yüzyıl ile (M.Ö.) 6. yüzyıl arasında çeşitli tarihlendirmeler yapılmaktadır.²⁶⁵ Zerdüş'tün doğum tarihi hakkında görüş farklılıkları vardır. Bazı Eski Yunan kaynaklarında M.Ö.6000'li yıllara kadar ulaştığı belirtilen Zerdüş'tün doğum tarihi, tarihçiler tarafından yaklaşık olarak M.Ö.1100-600 yılları arası olduğu rivayet edilmektedir.²⁶⁶ Geleneksel Zerdüş'ti ve İslam kaynaklarında ise M.Ö.7.-6. yüzyıl arasında yaşadığı söylenmektedir.²⁶⁷

Zerdüş'tün doğum tarihi hakkında Avesta'da net bilgiler mevcut olmadığından modern dönem araştırmacıları Gathalar'ın dilinin Avesta'nın diğer bölümlerine göre daha eski ve Hintlilerin kutsal kitabı Rig Veda'nın diline yakın oluşu ve içeriğinden hareketle Zerdüş'tün doğum tarihini yaklaşık olarak M.Ö.1200-1000 yılları olarak verilmektedir.²⁶⁸

Zerdüş'tün aile bireylerinin adları hayvan sürüleriyle ilişkilidir. Babası Pouruşaspa'nın ismi beyaz at sahibi, annesi Duğdova'nın ismi süt sağan, Zerdüş'tün ismin sarı develerin sahibi gibi anlamlara gelmektedir. Bu durum hayvancılık dönemini çağrıştırmaktadır.²⁶⁹ Zerdüş'tün kendi yurdundan Keyaniler'e (Bakterya) göçünden önce hayvancılıkla uğraştığı, sürü sahibi olduğu, sürülerinin azlığından yakındığı Gathalar'da yer alır.²⁷⁰ Günümüz İran Zerdüş'tileri Zerdüş'tün doğum gününü M.Ö. 6 Fervertin (26 Mart 1768) olarak belirtirler.²⁷¹

Zerdüş'tün doğum yeri hakkında da görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu konuda tarihçiler arasında iki görüş öne çıkmaktadır. Birinci görüşe göre Yunan, Zerdüş'ti ve İslam kaynaklarından hareketle Azerbaycan (Batı İran), ikinci görüşe göre de Gathalar'ın dilinin eski doğu İran dili oluşu, Medce ve Eski Farsça sözcüklerin

²⁶⁵ Amuzgar, s.15

²⁶⁶ Amuzgar, s.18, Mihr, s.117, Tığlı, s.19

²⁶⁷ Purdavud, s.28-29

²⁶⁸ Amuzgar, s.22, Christensen, s.29

²⁶⁹ Beyani, s.74

²⁷⁰ Avesta/Yesna 46/2, Purdavud, s.87, Razi, s.64

²⁷¹ Hurşidyan, s.15, Manuçehrpur, s.28, Muradpur, Kaynak Kişi

Gatalar'da yer almamasından hareketle Doğu İran'da (Harezmi-Bakteria) doğduğu rivayet edilir.²⁷²

Geleneksel Zerdüşti kaynaklar ise Zerdüş'tün doğum yerinin Azerbaycan olduğunu belirtirler. Zerdüş'tün peygamber olunca kendi yurdundan Doğu İran'a (Viştaspa'nın ülkesine) göç ettiğini ifade ederler.²⁷³ İranlı İbrahim Purdavud, Haşim Razi gibi, önemli Zerdüştilik ve Avesta araştırmacıları Zerdüş'tün Doğu İran'da doğduğunu, Avestaca'nında Doğu İran dili olduğu görüşünü benimserler.²⁷⁴

Günümüz İran Zerdüştlere, Zerdüş'tün doğum yeri, Avesta kaynaklı olarak mitolojik Droci nehri ve Çiçast gölü yakınındaki Rage (İranVic) bölgesi olduğunu ifade ederek Zerdüş'tün nerede doğduğu konusunda net bir coğrafi yer belirtmezler.²⁷⁵ Genel kanıları, Batı İran (Azerbaycan)'ın Urmıye Gölü civarındadır.²⁷⁶

Zerdüş'tün Ailesi

İran'ın saygın ailelerinden Spitema'ya mensup olan ve Zerdüştilik kaynaklarına göre babası Azerbaycanlı, annesi Raghali (Tahran) olduğu belirtilen²⁷⁷ Zerdüş'tün aile bireyleri şunlardır:

Babası; Pouruşaspa, annesi; Duğdova, oğulları; İsadvaster, Urvatadner, Hurşidçehr, kızları; Tiriti, Ferini, Pouruçista'dır.²⁷⁸ Zerdüş'tün küçük kızı Pouruçista Viştaspa'nın Veziri Camasp ile Zerdüş'te Camasp'ın kardeşi Fraşaoştra'nın kızı Hvovi ile evlenmiştir.²⁷⁹

Geleneğe göre Zerdüş'tün üç oğlu Zerdüş dönemindeki toplumsal yapıyı yansıtmaktadır. İsatvaster, Mobedlerin başı olarak kabul edilir, mobedler soy olarak ona dayandırılır. Urvatadner, çiftçilerin, hayvancılardan başı olarak kabul edilir. Hurşidçehr, askerlerin başı olarak kabul edilir.²⁸⁰

²⁷² Beyani, s.75, Amuzgar, s.22, Tığlı, s.99.

²⁷³ Manuçehrpur, s.25, Beyani s.77

²⁷⁴ Razi, s.38

²⁷⁵ Muradpur, Kaynak Kişi

²⁷⁶ Erdeşir Hurşidyan, Pasuh Be Porsişhayi Dini Zertoştıyan, İntişaratı Fereveher, Tahran 1387 h.ş., s.15

²⁷⁷ Caferi, s.103, Şehristani, s.200

²⁷⁸ Razi, s.42, Caferi, s.226, Manuçehrpur, s.27

²⁷⁹ Razi, s.40

²⁸⁰ Razi, s.156

Zerdüştî kaynaklarda Zerdüşt'ün üç evlilik yaptığı belirtilmektedir.²⁸¹ Günümüz İran Zerdüştileri ise Zerdüşt'ün tek evlilik yaptığına inanırlar.²⁸²

3.3.2. Zerdüşt'ün Peygamber Oluşu

Rivayetlere göre Zerdüşt'ün doğumunda olağanüstü olaylar vuku bulmuş, doğum döneminde ev ve çevresi nurla dolmuş, tabiattaki varlıklar sevinçle haykırmış, tabiata neşe hâkim olmuş.²⁸³ Kendisine zarar vermek isteyen büyücülerin, Karapanlar'ın (DaevaYasnacılar) tuzaklarından zarar görmeden kurtulmuştur.²⁸⁴ Geleneksel dini eğitimini ailesinin yanında tamamlayan Zerdüşt,²⁸⁵ kavminin bazı inanç ve geleneklerinden rahatsızlık duymuştur.²⁸⁶ Yirmi yaşında Sabalan dağında uzlete çekilerek on yıl tabiatı gözleyip tanrıya ulaşmıştır.²⁸⁷ Otuz yaşında iken Daiti nehrinde Hom içkisi için su getirirken yıkanıp uyukladığında vizyon geçirip Vohumen'in ve Ameşa Spentalar'ın aracılığıyla miraca çıkmış. Ahura Mazda'ya çeşitli sorular sorduğu ve Ahura Mazda tarafından peygamber olarak görevlendirildiği belirtilmektedir.²⁸⁸

Zerdüşt Aryanların kanlı kurban törenlerine, büyüye ve din adamları olan Karapanlara ve yönetici Kaviler'e karşı cephe almış, onlarla mücadele etmiştir.²⁸⁹ Zerdüşt'ün yeni öğretilerini, ailesi ve halkı kabul etmemiş ve kendisini dışlamışlar.²⁹⁰ Eski Aryan inanç ve tanrılarını, homa içkisini, kanlı kurban törenlerini reddeden Zerdüşt'e ailesinden amcası Arasti'nin oğlu Maidyomah tabi olmuştur.²⁹¹

²⁸¹ Boyce, s.56, Amuzgar, s.26

²⁸² Muradpur, Kaynak Kişi

²⁸³ Oymak, s.56

²⁸⁴ Albert De Jong, 'Zarathustra', Encyclopedia of Religion, 9933-9936, s.9933, Şehristani, s.205

²⁸⁵ Boyce, s.42

²⁸⁶ Amuzgar, s.25, Razi, s.31

²⁸⁷ Pedram Suruşpur, Peyk Encümeni Mobedani Tehran, Neşriye Dahili, Sayı 3, Tahran 1386 h.ş., s.20

²⁸⁸ Ali Nihad Tarlan, Zerdüşt'ün Gataları, Sühület Matbaası, İstanbul 1935, s.xı-xıı, Amuzgar, s.137, Boyce, s.43

²⁸⁹ Avesta/Yesna 32/12-15, Purdavud, s.39, Amuzgar, s.26, Şeriati, s.385,

²⁹⁰ Avesta/Yesna 46/1, Purdavud, s. 87, Oymak, s.63

²⁹¹ Avesta/Yensa 51/19, Purdavud, s.135, Taraporewala, s.31, Amuzgar, 82-84

Bu nedenle Zerdüşt öğretilerini yaymak için az sayıdaki takipçileriyle Doğu İran'a Viştasp'ın (Key Guştasp) ülkesine göç edip, dinini orada şekillendirip yaymaya çalışmış.²⁹² Önceleri Viştaspa tarafından reddedilen daha sonra da gösterdiği mucizeler nedeniyle Viştaspa ve ailesi tarafından benimsenen, karşılıklı evlilikler yoluyla akrabalık kuran²⁹³ ve böylece güçlü koruyucu ve destek bulan Zerdüşt, Viştaspa'nın Arcataspa ile yaptığı savaş esnasında 77 yaşında iken öldürüldüğü ifade edilmektedir.²⁹⁴

Günümüz İranlı Zerdüştî yazarlarından Ferheng Mihr Afganistan'ın Mezarı Şerif kentinde bulunan ve Hz.Ali'ye atfedilen mezarın Zerdüşt'e ait olabileceğini ifade etmektedir. Ona göre yöre halkı İslam fetihleri döneminde mezarın tahrip edilmesini önlemek için bu yola başvurmuşlar.²⁹⁵ Günümüz İran Zerdüştîleri de bu görüşü benimsemektedir.²⁹⁶

3.3.3. Günümüz İran Zerdüştîlerinin Peygamberlik Anlayışı

Zerdüşt, inanılması ve uyulması gereken yegâne peygamberdir. Diğer dinlerde bulunan peygamberlik kurumunun varlığını kabul etmekle birlikte, o dinlerde bulunan peygamberlere inanmadıkları gibi, onların öğretilerine uymaz ve kutsal metinlerini de okumazlar. İran Zerdüştîleri ateşgede, ev, okul ve kurumlarında Zerdüşt'ün resmini bulundururlar, yüksek yerlere asarlar.²⁹⁷

Geleneksel Zerdüştîlikte Zerdüşt'ün Khwarenah/Ferre (Tanrısal nur), Fravaşi /fereveher (ruh) ve tenden yaratıldığına,²⁹⁸ çeşitli mucizelerinden, Vohumen aracılığıyla semaya yükselip sorularına cevaplar bulduğuna,²⁹⁹ Viştaspa'nın sarayında mucizeler gösterdiğine, çeşitli tehlikelerden kurtulduğuna inanılır.³⁰⁰ Zerdüştîlik Batıya doğru

²⁹² Azizi, s.29, Choksy, s.9989

²⁹³ Şehristani, s.202, Beyani, s.78, Tarlan, s.xiii

²⁹⁴ Metin Dost, s.37, Sarıkçıoğlu, s.121

²⁹⁵ Mihr, s.129

²⁹⁶ Hurşıdyan, s.27

²⁹⁷ De Jong, s.9935, Muradpur, Kaynak Kişi

²⁹⁸ Razi, s.28, Amuzgar, s.60-67

²⁹⁹ Choksy, s.9989, Oymak, s.67

³⁰⁰ De Jong, s. 9934, Amuzgar, s.35-43

yayılp ilahi dinlerle karşılaştınca onların peygamberleri hakkında anlatılan mucizelerden esinlenerek Zerdüştnameler oluşturulup Zerdüş't'e mucizeler atfedilmiştir.³⁰¹

Günümüz Zerdüştileri, Geleneksel Zerdüştiliğin aksine Zerdüş'tün ilahi dinlerdeki peygamberler gibi mucizeler gösterdiğine, miraca çıktığına, tanrının onda tecelli ettiğine ve kurtarıcı olduğunu kabul etmezler. Zerdüş'tün akıl, düşünce ve vicdanla Ahura Mazda'ya ulaştığına ve Ahura Mazda tarafından peygamberlikle görevlendirildiğine inanmaktadır.³⁰² Günümüz İran Zerdüştileri, Zerdüş'tü kendi döneminin bilgini, filozofu ve doktoru olarak da görürler.³⁰³

3.4. Kutsal Kitap İnancı

Zerdüştiliğin Kutsal Kitap koleksiyonunun adı Avesta'dır. Avesta marifet, bilme, temel, esas, doktrin anlamlarına gelmekte ve Doğu İran dillerinden Avestaca ile yazılı mevcut tek eserdir.³⁰⁴ Eski İran dillerinden olan Avestaca, Sanskritçe'ye benzer ve yakın bir dildir. Sasaniler dönemi din adamları Avestaca dilini ibadetlerde kullanırlardı.³⁰⁵ Avestaca dili günümüzde ölü dil olup genelde din dili olarak kullanılmıştır. Ahamenişler dönemi yazıtlarında Eski Farsça, Elamca ve Babilce yer almakta Avestaca dili kullanılmamıştır.³⁰⁶

İranlıların din, kültür, tarih, mitoloji ve edebiyatının en önemli eserlerinden olan Avesta'nın ortaya çıkışı ve yazıya aktarılması konusunda net bilgiler mevcut değildir.³⁰⁷ Geleneksel rivayetlere göre 21 bölümden oluşan 12000 hayvan derisi üzerine yazıldığı ifade edilen Avesta, Keyanilerden Viştaspa'nın emri üzerine iki nüsha halinde düzenlenmiştir. Nüşhalardan biri Persopolis'te (Tahtı Cemşit-Orta İran), diğeri Sapkan'da korunmuştur. Makedonyalı İskender'in (M.Ö.330) İran istilası esnasında Persepolis nüshası yanmış, Sapkan nüshası da Yunanlıların eline geçmiştir.³⁰⁸

³⁰¹ Choksy, s.9989, Amuzgar, s.165

³⁰² Mihr, s.3, Tıgılı, s.104

³⁰³ Hurşidyan, s.58

³⁰⁴ Suzan Gaviri, Zeban ve Hattı Avestayı, İntişarat Behçet, Tahran 1388 h.ş., s.5, Purdavud, s.49

³⁰⁵ Mazdapur, s.27, Mole, s.38

³⁰⁶ Purdavud, s.49

³⁰⁷ Yıldırım, Zerdüş'tün Kutsal Kitabı Avesta, s.155

³⁰⁸ Purdavud, 51, Mihr, s.132, Tıgılı, s.17

Sözlü olarak nakledilen Avesta kitabı, Arsaklardan Vologeses'in (Belaş) (M.S.51-77) emri ile derlenmiş. Sasanilerin ilk şahı Erdeşir Babekan'ın (M.S. 224-239) emriyle büyük mobed Tansar Avesta üzerinde çalışmıştır. II. Şapur (M.S.309-379) zamanında Azerbend Mehraspand tarafından Avesta'nın son resmi derlemesi yapılmıştır.³⁰⁹ Avesta Kitabı Mobedler tarafından Aramice ve Pehlevice alfabeden yararlanarak oluşturdukları Avesta Alfabeti (Dini Debire) ile yazıya aktarılmıştır. Bu alfabe 34'ü sessiz 14'ü sesli toplam 48 harften meydana gelmekte ve sağdan sola doğru yazılmaktadır.³¹⁰

Sasaniler döneminde derlenen Avesta'nın Eski Avesta'dan kısa olduğu, günümüz Avesta'sının ise bunun dörtte biri kadar olduğu belirtilir.³¹¹ Avesta'da iki diyalektik bulunmaktadır. Yesna bölümü Eski Avesta diğer bölümler ise Yeni Avesta olarak tanımlanmaktadır.³¹² Avesta'nın Sasaniler zamanında yazıya aktarılmasında Zerdüştiliği tehdit eden Budizm, Mani, Hristiyanlık gibi din mensuplarının ellerinde kendi kutsal kitapların oluşunun etkili olduğu ifade edilir.³¹³

Günümüz İran Zerdüşti din adamları ibadetlerinde Avesta Kitabı'nın Farsça çevirisini kullanmaktadır.³¹⁴

3.4.1. Avesta'nın Bölümleri

Avesta kitabı beş bölümden oluşmaktadır: Yesna, Visperad, Yeşt, Vendidad ve Horde Avesta.

3.4.1.1. Yesna

Övgü, hamd, dua, yakarış, tapınma, adama, kurban, şenlik, bayram, kutlama, ibadet anlamına gelen ve 72 ha'dan (bölüm) oluşan, içinde Zerdüş't'e atfedilen

³⁰⁹ Purdavud, s.51, Mihr, s.132, Taraporewala, s.88, Tıghlı, s.18, Avesta, s.20

³¹⁰ Gaviri, s.52, Razi, s.180, Duchense-Guillemine, s.63, Yıldırım, 'Zerdüş't'ün Kutsal Kitabı Avesta', s.151

³¹¹ Hariryan, s.57

³¹² Alıcı, s.93

³¹³ Muhammed Taki Raşid Mohassel, Avesta, Pejuheşhayi Ferhengi, Tahran 1387 h.ş., s.42

³¹⁴ Şehzadi, Kaynak Kişi

Gathalar'ın da yer aldığı Avesta'nın ilk ve en önemli bölümüdür.³¹⁵ Yesna'nın içinde dini esaslar, ahlaki öğütler, yaratılış, aşu kanunu, homa sunusu, adak ve kurban törenleri, önemli dualar, fravaşilere dualar ve efsaneler yer alır. Yesna dini törenlerde okunur. Yesna Ahura Mazda'nın öğütlerini içermektedir. Yesnanın İçeriği:

- Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, Suruş, İzedler ve iyilerin fravaşilerine dualar, övgüler.³¹⁶
- İneğin ruhuna, sulara, ateşe, tabiat güçlerine övgüler, dualar, sunular, yardım ve bereket talepleri.³¹⁷
- Homa'ya övgü, sunu öncesi dua, Homa'nın şifa vericiliği, efor ve ölümsüzlük verişi.³¹⁸
- İnek eti, süt ve nardalı sunusu, Kusti bağlama, Zaotar'a (tören yöneten mobed) övgü.³¹⁹
- Mevsimsel bayramlar (Gahanbarlar).³²⁰
- Suruş'un divlere karşı savaşı, iyilere yardımı yer alır.³²¹

Avesta'nın diğer bölümleri Yesna bölümünün içeriği ve dualarının tekrarı ve genişletilmiş biçimi gibidir.³²²

3.4.1.2. Gathalar

Yesna'nın en eski ve şiir tarzında yazılmış bölümüdür. Gâh ve gas şeklinde de ifade edilen Gatha, şiir, şarkı anlamına gelmektedir. Gathalar'ın dil olarak Avesta'nın diğer bölümlerinden daha eski ve Zerdüş'te ait olduğu ileri sürmüştür. Bu görüş Avesta ve Zerdüştilik araştırmacılarınca genel kabul görmektedir.³²³

³¹⁵ Purdavud, s.56

³¹⁶ Avesta/Yesna 26

³¹⁷ Avesta/Yesna 17/11, 12

³¹⁸ Avesta/Yesna 9

³¹⁹ Avesta/Yesna 6/8

³²⁰ Avesta/Yesna 8

³²¹ Gaviri, s.57-60, Mohassel, s.24-27

³²² Mohassel, s.27

³²³ Avesta, s.26, De Jong s. 9935, Tıgılı, s.37

Gathalar dil, uslub ve içerik bakımından Avesta'nın diğer bölümlerinden farklıdır. Daha geniş ve nesir tarzında yazıldığı rivayet edilen Gathalar'ın şiir tarzına çevrilmesi nedeniyle bazı bölümlerinde eksiklikler ve konular arasında kopukluklar bulunmaktadır.³²⁴ Gathalar, dilinin çok eski ve girift oluşu ve metinlerin kısalığı nedeniyle Avesta'nın çevirisi zor ve farklı olan bölümüdür.³²⁵ Gathalar'ın oluşumu ve yazıya aktarılış zamanı hakkındaki bilgiler net değildir.³²⁶ Dilbilimsel olarak Gathalar'ın Avesta'dan oldukça eski olduğu ileri sürülmektedir.³²⁷ Gathalar aynı zamanda eldeki en eski İran edebi eseri olarak da kabul edilmektedir.³²⁸ Gatha dışındaki kitapların Zerdüş'tün takipçileri tarafından oluşturulduğuna inanılmaktadır.³²⁹ Gatha Avesta'nın diğer bölümlerinin aksine kuvvetli monoteist yapısıyla dikkat çeken bölümdür.³³⁰

Günümüz İran Zedüştileri, Zerdüş'tün Gathalar'ı Vohumen'in aracılığıyla Ahura Mazda'dan aldığına inanırlar. Zerdüş'tün Gathalar'ı, Avesta içinde inanılması ve uyulması gereken en önemli bölümdür.³³¹

Gathalar beş bölümden oluşmaktadır;

1. Ahunavad (Ahunavaiti)	Yesna (28 - 34)	7 Ha
2. Uştavad (Uştavaiti)	Yesna (43 - 46)	4 Ha
3. Spentmad (Spentamainyu)	Yesna (47 - 50)	4 Ha
4.Vohuşter (Vhokşatra)	Yesna 51	1 Ha
5.Vehiştevaşt (Vahiştöiştö)	Yesna 53	1 Ha

Gathalar'da Zerdüş'tün Ahura Mazda'ya, Ameşa Spentalar'a övgüleri, duaları, istekleri, soruları, cevapları ve sıkıntılarına yardım talepleri yer almaktadır. Zerdüş'tün Gathalar'da hakikati arayan bilge kişi konumundadır. Gathaların içeriği:

- Öküzün kötülerden şikayeti ve kurtarıcı isteği.³³²

³²⁴ Purdavud, s.62

³²⁵ Mazdapur, s.27

³²⁶ Yıldırım, 'Zerdüş'tün Kutsal Kitabı Avesta', s.155

³²⁷ Mohassel, s.15

³²⁸ Gaviri, s. 56

³²⁹ Mihr, s.134

³³⁰ Zeahner, s.64, Alıcı, s.44

³³¹ Muradpur, Kaynak Kişi

³³² Avesta/Yesna 29/1

- İyi ve kötü ruhun işlevi, bunları seçenlerin sonunun ne olacağı.³³³
- Kötünün ve kötülüğün cezasının ne olacağı sorusunun cevabı.³³⁴
- Yalancı ve kötülerin karşılaşacakları durumlar.³³⁵
- Zerdüş'tün Ahura Mazda'dan doğru yolu gösterme ve yardım talebi.³³⁶
- Tabiattaki varlıkların yaratıcısının kim olduğu sorusu ve cevabı.³³⁷
- Doğruların ve kötülerin karşılaşacakları durumlar, ödüller, cezalar.³³⁸
- Çinvat Köprüsü'nden geçecekler ve ebedi karanlığa düşecek kişiler.³³⁹
- Zerdüş'tlükteki önemli isimler, (Viştaspa, Fraşaostra, Jamaspa, Maidyomah,³⁴⁰ Pouruçistra.³⁴¹
- Vivangha'nın oğlu Yima (Cem/Cemşid) boğa kurban ettiğinden günahkârlardan sayılır.³⁴²
- Atar (Azer), Aşi (Ard) ve Sraoşa(Suruş) İzedlerin adları yer almaktadır.³⁴³

Heft Ha (Yesna Heftenhaiti)

Avesta'da, Zerdüş'tün Gathalar'ından sonra en eski sayılan Yesna'nın 35-42 bölümleridir. Bunlar konu ve içerik olarak Gathalar'a benzediğinden Gathalar'dan olmamasına rağmen Gathalar'dan sayılır. Heft Ha nesir tarzında yazılmıştır.³⁴⁴

³³³ Avesta/Yesna 30/4

³³⁴ Avesta/Yesna 31/15

³³⁵ Avesta/Yesna 32/13

³³⁶ Avesta/Yesna 33/7

³³⁷ Avesta/Yesna 44/3-5

³³⁸ Avesta/Yesna 45/7

³³⁹ Avesta/Yesna 46/10, 11

³⁴⁰ Avesta/Yesna 51/16-19

³⁴¹ Avesta/Yesna 53/3, 4

³⁴² Avesta/Yesna 32/8

³⁴³ Mihr, s.21

³⁴⁴ Mehraban Hudavendi, Şinasayi Zertoşt, İntişarat Fereveher, Tahran 1379h.ş, s.24, Zeahner, s.83, Azizi, s.149

3.4.1.3. Visperad

Visperad; önderler, ileri gelenler, anlamına gelmektedir. Kerde adı verilen 23 bölümden oluşmaktadır. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, İzedler, iyiler ve büyüklere övgüler yer almaktadır. Visperad Gahanbarlar'da (dini bayramlarda) ve dini törenlerde okunan duaları içerir.³⁴⁵ Visperad Yesna'nın tekrarı ve tamamlayıcısı durumundadır.³⁴⁶

3.4.1.4. Yeştler

Yeşt, ibadet, dua, niyaz, övme anlamlarına gelmektedir. Ahura Mazda, Ameşa Spenta ve izedlere has övgülerin ve onlardan yardım talebinin yer aldığı, şiir tarzında yazılmış ve 21 bölümden oluşmuş kitaptır. Yeştler'de eski Aryan inanç ve adetleri ile Fars mitolojisi hakkında zengin bilgiler yer almaktadır. Her yeşt özel kişi ve varlıklara atfedilir.³⁴⁷ Yeştler'e Zerdüşt sonrası Aryan inanç ve kültürü ile yabancı milletlerin inançları ve felsefi anlayışları da yansımıştır.³⁴⁸ Yeştler içerik olarak politeist görünümündedir. Eski Aryan tanrıları Yeştler'de izedleşerek Zerdüştilik içinde yerini almış, Ahura Mazda'ya yardımcı konumuna gelmişlerdir.³⁴⁹ Yeştlerin Bölümleri:

1-Hürmüz Yeşt,	Ahura Mazda'ya övgüler,
2-Heftan Yeşt,	Ameşa Spentalar'a övgüler,
3-Ordibeheşt Yeşt,	Aşa Vahišta'ya övgüler,
4-Hordad Yeşt,	Zerdüşt'ün diyalogu,
5-Aban Yeşt,	Ardvi Sura Anahita'ya övgüler,
6-Hurşid Yeşt,	Hurşid izedine övgüler,
7-Mah Yeşt,	Mah izedine övgüler,
8-Tir Yeşt,	Tişter izedine övgüler,
9-Koş (Guş)Yeşt,	Giyuş izedine övgüler,
10-Mihr Yeşt,	Mihr izedine övgüler,
11-Suruş (Sraoşa) Yeşt,	Suruş izedine övgüler,

³⁴⁵ Gaviri, s.62, Nimet Yıldırım, 'Zerdüşt'ün Kutsal Kitabı Avesta', s. 166

³⁴⁶ Mohassel, s.27

³⁴⁷ Gaviri, s.60-61, Yıldırım, 'Zerdüşt'ün Kutsal Kitabı Avesta', s.160

³⁴⁸ Razi, s.65

³⁴⁹ Alıcı, s.97, Tıgılı, s.23

12-Reşen (Raşnu) Yeşt,	Raşnu izedine övgüler,
13-Ferverdin Yeşt,	Fereveherlere övgüler,
14-Behram Yeşt,	Behram izedine övgüler,
15-Ram Yeşt,	Ram izedine övgüler,
16-Din Yeşt,	Çista izedine övgüler,
17-Ard Yeşt,	Ard izedine övgüler,
18-Eştat (Uştad) Yeşt,	Uştad izedine övgüler,
19-Zamyad Yeşt,	Zam izedine övgüler,
20-Hom (Haoma) Yeşt,	Hom izedine övgüler,
21-Vanant Yeşt	Vanant yıldızına övgüler yer alır. ³⁵⁰

3.4.1.5. Vendidad

Vendidad divlerin aleyhine, divlerden kaçınma yolları ve kanun gibi anlamlara gelmekte, Fergerd adı verilen 22 bölümden oluşmaktadır. Vendidad kitabı Sasaniler döneminde divlerin, büyülerin aleyhine derlenmiştir. Vendidad kitabı dini törenlerde okunmaz, konu ve içerik olarak Zerdüştiliğe ve modern anlayışına aykırı oluşu nedeniyle Günümüz İran Zerdüştileri tarafından önemsenmez.³⁵¹

Vendidad kitabı Sasaniler dönemi Avesta'sından günümüze tam gelen bölümüdür. Bu kitabın oluşmasında Muğlar'ın katkılarının olduğu, Zerdüş öncesi bazı uygulamaların bu yolla dine dâhil olduğu belirtilir.³⁵² Vendidad Fıkıh Kitaplarının (İlmihaller) içeriğine benzemektedir. Vendidad'ın konuları:

- Ahura Mazda'nın yarattığı 16 ülke, buna karşılık Angra Mainyu'nun yarattığı 16 kötülük.³⁵³
- Yima, (Cem/Cemşid) Eski İran mitolojisinde Nuh Tufanı'na benzer felaketle karşılaşan Yima, Ahura Mazda'dan aldığı emirle şiddetli kıştan korunmak amacıyla yeraltına sığınak yaparak, insan, hayvan ve bitki tohumlarını burada saklar ve felaket sonrası buradan çıkar.³⁵⁴

³⁵⁰ Purdavud, s.58, Gaviri, s. 61-62, Mohassel, s.30-36

³⁵¹ Hudavendi, s.26

³⁵² Mohassel, s.27

³⁵³ Avesta/Vendidad, Fergerd 1

³⁵⁴ Avesta/Vendidad, Fergerd 2, Zeahner, s.193-197, Yıldırım, Fars Mitoloji Sözlüğü, s.206

- Toprağı işlemenin, sürü sahibi ve geniş aileye sahip olmanın önemi.³⁵⁵
- Sözleşme türleri ve sözleşmeye uymayanlara verilecek cezalar.³⁵⁶
- Temizlik kuralları, cenazeye karşı uyulması gereken kurallar, bu kurallara uymayanlara verilecek cezalar. Cesetle temas eden toprak, su, elbise, kap ve bitkilerin temizlenme kuralları, hekimlik usulleri ve ücretleri.³⁵⁷
- Tutulması gereken yas süreleri.³⁵⁸
- Köpekle ilgili kurallar ve bu kurallara uymayanlara verilecek cezalar.³⁵⁹
- Günahkârların yükümlülükleri ve keffaretler.³⁶⁰
- Kadınların temizlenme kuralları, saç ve tırnakla ilgili kurallar.³⁶¹
- Horozun sabah ötüşü, insanları uyandırması, ibadete çağırışı.³⁶²
- Divlerin yaptığı işler, divlere karşı okunacak dualar, temizlik duaları.³⁶³

3.4.1.6. Horde Avesta

Küçük Avesta anlamına gelen Horde Avesta Sasaniler döneminde büyük mobed Azerbed Mihraspend tarafından çeşitli gün, ay ve yıllık ibadet ile dini törenlerde okunan Yesna, Yeşt ve Vendidad dualarının derlenmesiyle oluşturulmuş, Zerdüştiliğin dua kitabıdır.³⁶⁴ Horde Avesta; Aşem Vohu, Kuşti, Suruj Baj, Uş Bam, Penc Gah (5 vakit), Siruz (30 gün), Gahanbar, Afringan, Hurşid (Güneş), Mah (Ay), Ateş, Aban (Su), Mihr (Mitra) dualarını içermektedir.³⁶⁵ Bu dualarda tabiat varlıklarından yardım talep edilmektedir. Horde Avesta'nın az bir bölümünün dili Avestaca, büyük bölümü ise

³⁵⁵ Avesta/Vendidad, Fergerd 3, Razi, s.70

³⁵⁶ Avesta/Vendidad, Fergerd 4

³⁵⁷ Avesta/Vendidad, Fergerd 5, 6, 7

³⁵⁸ Avesta/Vendidad, Fergerd 12

³⁵⁹ Avesta/Vendidad, Fergerd 8, 13, 14

³⁶⁰ Avesta/Vendidad, Fergerd 15

³⁶¹ Avesta/Vendidad, Fergerd 16,17

³⁶² Avesta/Vendidad, Fergerd 18/26

³⁶³ Avesta/Vendidad, Fergerd 19

³⁶⁴ Mohassel, s.29

³⁶⁵ Azizi, s.61

Farsça'dır.³⁶⁶ Horde Avesta genel olarak Yeştlar'deki duaların derlenmesinden meydana getirilmiştir.³⁶⁷

3.4.1.7. Avesta'nın Yorumları

Avesta Kitabı Avestaca yazılı mevcut tek eser ve dilinin ölü oluşu nedeniyle anlamı bilinmeyen bazı sözcük ve kavramlara anlam verilirken tahmini ve dilsel yorumlar yapılmaktadır. Bu durum çeviri ve yorum farklılıklarına neden olmaktadır.³⁶⁸

Zend Avesta (Azainti)

Zend; Pehlevi'de yorum, tefsir anlamına gelmektedir. Zend Avesta, Avesta'nın Sasaniler döneminde çevrilmiş ve yorumlar eklenmiş, açıklanmış halidir.³⁶⁹

Pazend (Paiti Zainti)

Pazend, Zend Avesta'nın yorumuna verilen addır.³⁷⁰ Hindistan Zerdüştileri olan Parsiler'in Pazendleri İran Zerdüştlarinin Pazend'inden daha uzundur.³⁷¹ Zerdüşti gelenekte din adamlarının tekelinde olan Avesta'nın yorumlanmasında oluşan heretik yorum, akım ve din adamlarını tanımlamada yanlış yorum anlamına gelen Zendik kavramı kullanılmıştır.³⁷² Zerdüştiler, Mani, Mazdek ve Zurvanist akımları zındık olarak tanımlamışlar.³⁷³ Zındık kavramı İran'ın İslamlaşmasından sonra Mutezile gibi heretik İslam akımlarını tanımlamak için Müslümanlar tarafından da kullanılmış ve günümüze kadar da bu kavram ulaşmıştır.³⁷⁴

³⁶⁶ Purdavud, s.58, Mihr, s.141

³⁶⁷ Purdavud, s.59

³⁶⁸ Zeahner, s.29

³⁶⁹ Manuçehrpur, s.65, Alıcı, s.196, Tarlan, s.viii, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.21

³⁷⁰ Purdavud, s.47, Gaviri, s.42, Mihr, s.141, Razi, s.176, Manuçehrpur, s.68

³⁷¹ Razi, s.130

³⁷² Alıcı, s.198

³⁷³ Mole, s.69, Zeahner, s.333

³⁷⁴ Bağdadi, s.284

3.5. İslam Egemenliği Döneminde Tedvin Edilen Zerdüştiliğin Temel Eserleri

Zerdüştiliğin Avesta'dan sonra gelen en önemli kaynakları Sasaniler döneminde oluşan ve İslam egemenliği döneminde yazıya aktarılan Pehlevice eserlerdir. Bu eserler Zerdüştiliğin dini, felsefi, teolojik, tarihi, hukuki, edebi yönleri hakkında bilgiler içermektedir.³⁷⁵

Dinkart: Dinbilgini ve filozof Azerferenbağ Ferohzad'ın 9. asırda yazdığı bu eser Mobed Azerbad tarafından tamamlanmıştır. Dini, felsefi, kanuni, ahlaki, coğrafi ve tıpla ilgili konuları içermektedir. Rivayete göre 9 kitaptan oluşan Dinkart'tan 6 kitap günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eseri 1847' de Sanjana, 1911' de Medan İngilizce'ye çevirmiş, Jale Amuzgar ve Ahmet Tefazzoli tarafından Ustere-i Zendegiye Zertoşt adıyla Farsça'ya çevrilmiştir.³⁷⁶

Bundahişn: Farnbağ Dadeği tarafından derlenmiştir. Yaradılışın başlangıcından, ölümden sonrası ödül ve cezadan bahseden eserdir. İran ve Hind nüshaları 1819'da Cemşid Cey Camasp'ın vesilesiyle Gucaratça'ya çevrilmiştir. 1863'te Zerdüş'tün Mütalaları adıyla Windıscman Almanca'ya çevirmiştir. Dr.West de Mukaddes Doğu Metinleri serisinin 5.cildi olarak İngilizce'ye çevirmiştir.³⁷⁷

Dadistan-ı Dinik (Dini Fetvalar): Mobed Monuçehr Geşn Çemen tarafından 882 yılında yazılmıştır. 92 dini soruya verilen cevaptan oluşan, dini tören ve gelenekleri içeren eserdir. 1882 yılında Dr.West, Mukaddes Doğu Metinleri kitabının 18. cildi olarak İngilizce'ye çevirmiştir. 1926 yılında Hirbed Tehmures Anklesaria ve Hirbed Şehriyari Behruca Gucaratça'ya çevirmiştir.³⁷⁸

Gozidehayi Zadspram (Zadsprem'in Seçmeleri): Menuçehr'in kardeşi Mobed Zadsperm tarafından M.S. 9. asırda yazılmıştır. Mazdayasni (Zerdüşti anlayış) dünyanın oluşumundaki üç temel devreyi, yaradılışı, kötü güçlerin saldırısını, ölümden sonraki hayatı, dini ilham, kader ve mahşeri anlatır. Muhammed Taki Raşid Mohassel tarafından Farsça'ya çevrilmiştir.³⁷⁹

³⁷⁵ Choksy, s.9993, Tığlı, s.28

³⁷⁶ Mihr, s.143, Amuzgar, s.49-50, Tığlı, s.28, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.21

³⁷⁷ Mihr, s.143, Oymak, s.22, Tığlı, s.29

³⁷⁸ Mihr, s.144, Oymak, s.23, Tığlı, s.30

³⁷⁹ Mihr, s.145, Gaviri, s.42, Oymak, s. 23, Tığlı, s. 30

Matyekan (Madyan) Hezar Dadistan: Sasaniler dönemindeki şahsi hukuk, mal, evlilik, miras ve yargılama düzeni hakkındaki bilgi ve görüşleri içeren kitaptır.³⁸⁰

Şekend Gomanik Vizar: Filozof Hürmüzdad (Merdan Farrokh) tarafından 9. yüzyılda yazılmıştır. İslam, Yahudi, Hıristiyan ve Manilerin tanrı hakkındaki bazı inançlarını, yaradılış, Ehrimen'in başlangıcı, Zerdüştilik, Zurvanilik ve Mani dinleri hakkında bilgiler içerir. Zerdüştiliğin tek geçerli din olduğunu savunur.³⁸¹

Minu Hired: Soru cevap şeklinde düzenmiş olan Zerdüşti ahlak anlayışını ve bazı efsaneleri içeren kitaptır. Ahmet Tefazzuli tarafından Farsça'ya çevrilmiştir.³⁸²

Şayest Naşayest: Temizlik ve dini kurallar hakkında bilgiler içeren eserdir.³⁸³

Ardavirafname: Sasaniler dönemi büyük mobedlerinden Ardaviraf'ın hayali cennet cehenneme seyahatini anlatan kitaptır.³⁸⁴

Behmen Yeşt: Zafer ve yenilgilerle Arap ve Müslümanlardan gördükleri sıkıntıları anlatır.³⁸⁵

Karnameyi Erdeşir Papekan: Sasaniler'in kurucusu ve oğlu hakkında tarihi bilgiler veren eserdir.³⁸⁶

Enderznamek: Zerdüştilik bilginlerinin yazdıkları öğüt ve nasihat kitaplarıdır.

Enderzi Azerbad Maraspand, Enderzi Hüsrev Pur Ğabad, Gonc Şayegan-Bozorgmihr.³⁸⁷

Nirengistan: Dini sorumluluk ve adetleri içerir.³⁸⁸

Zerdüştiliğin din, felsefe, düşünce, kültür, hukuk, tarih, gelenek ve dünya anlayışını içeren bu eserler Farsça'ya çevrilmiştir.³⁸⁹ Günümüzde Zerdüştilik hakkında

³⁸⁰ Mihr, s.144,Gaviri, s.43

³⁸¹ Boyce, s. 187, Razavi, s.66, Mihr, s.144

³⁸² Mihr, s.144

³⁸³ Mihr, s. 145

³⁸⁴ Mole, s.46, Mihr, 145, Gaviri, s.43

³⁸⁵ Gaviri, s.43, Mihr, s.145

³⁸⁶ Gaviri, s.44, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.24

³⁸⁷ Mihr, s.145, Gaviri, s.44

³⁸⁸ Razavi, s.65

³⁸⁹ Mihr, s.145

mevcut olan eserlerin İslam egemenliği döneminde derlenmesi dikkat çekicidir. Bu eserlerin Zerdüşti inanç ve gelenekleri koruma amacıyla oluşturulduğu belirtilir.³⁹⁰

3.6. Günümüz İran Zerdüştilerinin Kutsal Kitap Anlayışı

Günümüz İran Zerdüştileri Zerdüş'te atfedilen Gathalar'ın Zerdüş'tün en büyük mucizesi ve şiirsel yapıda olduğuna, eksikliğinin bulunmadığına ve tahrif olmadığına inanırlar.³⁹¹ Gathalar'ı Semavi (ilahi) kitap, Avesta'yı da ayinsel (sünnet) kitap olarak tavsif ederler. Avesta'nın kendi döneminin ürünü ve saygıya layık olduğunu belirterek Encümeni Mobed tarafından Usul-u Dine aykırı olmamak şartıyla tefsir ve değişikliklerinin yapılabileceğini savunurlar.³⁹²

Günümüz İran Zerdüştileri Gathalar'ı, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an gibi ilahi kaynaklı, Avesta'yı da Hz. Ali'ye atfedilen Nehc'ül Belağa kitabı gibi geleneğin taşıyıcısı konumunda temel kaynak olarak görürler.³⁹³ Avesta olmadan Gathalar'ın anlaşılamayacağını belirtirler.³⁹⁴ İran'da Farça birkaç Avesta ve Gatha çevirisi bulunmaktadır. İran Zerdüştileri mevcut çevirilerden İbrahim Purdavud'un Avesta çevirisini, Mobed Azer Goşesp'in Gatha çevirisini tercih etmektedir.³⁹⁵

3.7. Soyut Varlıklar

Zerdüştilikte âlemin işleyişi, iyilikle kötülüğün mücadelesi olarak inanıldığından soyut varlıklarda iyilikten yana ve kötülükten yana olanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Zerdüştilikte ilahi dinlerdeki meleklerin işlevine benzer fonksiyonları ve görevleri yerine getiren, günümüzde de Ahura Mazda'nın sıfatları ve tezahürleri olarak inanılan meleğe benzeyen soyut varlık inancı bulunmaktadır. Bu varlıkların Ahura Mazda'nın en önemli yardımcıları olduğuna inanılır. Dindar Zerdüştileri Ehrimen'in kötülüklerine

³⁹⁰ Gaviri, s.41

³⁹¹ Hurşıdyan, s.70

³⁹² Suruşpur, s.9

³⁹³ Hurşıdyan, s.31

³⁹⁴ Hurşıdyan, s.85

³⁹⁵Şehzadi, Kaynak Kişi

karşı koruyan, onlara rehberlik eden hem manevi hem de maddi âlemle ilgili görevleri olan varlıklardır.³⁹⁶

3.7.1. Ameşa Spentalar (Ölümsüz Kutsal Varlıklar)

Vohu Manah (Vohu Men- Behmen): İyilik, iyi düşünce, iyi akıl, hikmet, bilgelik.

Manevi Yönü: İyileri yüce makamlara çıkarır, onlara rehberlik eder, aydınlatır.

Maddi Yönü: İnsan ve hayvanları korur. Ay, beyaz horoz ve beyaz yasemin ile temsil edilir.³⁹⁷ Vohu Men, Zerdüştilik geleneğinde ilahi dinlerdeki vahiy meleği Cebrail'in fonksiyonuna benzer işlevi olan ve Zerdüş'tün vizyonunda ona görünen ve onu semaya çıkardığına inanılan en önemli Ameşa Spenta'dır.³⁹⁸

Aşa Vahišta (Ordibehešt): Doğruluk, temizlik, kutsal yasa, saflık.

Manevi Yönü: Doğruluğun ve doğruların temsilcisi, koruyucusu.

Maddi Yönü: Ateşin koruyucusu. Ateş ve sıçankulağı otuyla temsil edilir.

Kşatra Vairya (Şehriver): Egemenlik, ülkü.

Manevi Yönü: Ahura Mazda'nın egemenliğini temsil eder, iyileri korur.

Maddi Yönü: Madenlerin koruyucusu. Reyhan çiçeğiyle temsil edilir.³⁹⁹

Spenta Armaiti (Spendermaz): Alçakgönüllülük, dindarlık, sevgi, sadakat.

Manevi Yönü: Ahura Mazda'nın sabrıdır.

Maddi Yönü: Yerin, çiftçilerin ve çobanların koruyucusu. Toprakla temsil edilir.⁴⁰⁰

Haurvatat (Hordad): Olgunluk, kâmillik, sağlık.

Manevi Yönü: İyilerin ruhlarına iyilik, sevinç ve mutluluk verir.

Maddi Yönü: Suların koruyucusu. Su ile temsil edilir.

Ameretat (Amordad): Ebedilik, ölümsüzlük.

Manevi Yönü: Sağlamlık, ebedilik.

Maddi Yönü: Bitkilerin ve otlakların koruyucusu. Nilüfer ile temsil edilir.⁴⁰¹

³⁹⁶ Purdavud, 82-83, Mihr, s.22,Gaviri, s.184

³⁹⁷ Hudavendi, s.29, Metin Dost, s.40, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.487, Alıcı, s.75-76

³⁹⁸ Amuzgar, s.82-84, Razi, s.106, Taraporewala, s.63, Oymak, s.103

³⁹⁹ Hudavendi, s.48, Razi, s.108, Ebu Reyhan Muhammed Ahmed Biruni, Asarul Bakiye anil Kurunil Haliye, Tahkik, Halil İmran Mansur, Darul Kutubul İlmiyye, Beyrut 2000, s.189-191, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.490, Alıcı, s.79-80

⁴⁰⁰ Manuçehrpur, s.41, Razi, s.109, Biruni, s.199, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.490, Alıcı, s.79

⁴⁰¹ Hudavendi, s.52, Razi, s.109 Biruni, s.191, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.490, Alıcı, s.78

Ameşa Spentalar'ın İnsanlarla ilişkileri

- **Vohu Manah (Behmen):** İnsan düşüncesinin, fikrinin, zihnin koruyucusu.
- **Aşa Vahišta (Ordibehešt):** İnsan bedeninin ve sağlığının koruyucusu.
- **Kşatra Vairya (Şehriver):** İnsan varlığının, sermayesinin koruyucusu.
- **Spenta Armaiti (Spendarmaz):** İnsan kalbinin ve duygularının koruyucusu.
- **Haurvatat (Hordad):** İnsan vicdanının koruyucusu.
- **Ameretat (Amordad):** İnsanın ebediliğinin, ebedi yaşamının koruyucusu.⁴⁰²

Ameşa Spentalar'ın Özellikleri:

- Ahura Mazda'nın sıfatlarının tezahürleridir.
- Ahura Mazda'nın iradesi ve egemenliği altında görevlerini yerine getirir.
- Ahura Mazda'dan kaynaklanırlar, onun kudretini açığa çıkaran güçlerdir.
- Âlemin işleyişinde ve insan yaşamında, Spenta Mainyu ile birlikte hareket ederek Ahura Mazda'ya yardımcı olurlar.
- Ahura Mazda, Ameşa Spentalar'ın sıfatlarını iyi işler yapanlara verir.⁴⁰³
- İyilere yardım, devlere karşı mücadele ederler.⁴⁰⁴
- Ahura Mazda tarafından yaratılmışlar.⁴⁰⁵

Zerdüştî takviminde ayın dört günü Ahura Mazda'nın, altı günü Ameşa Spentaların, yirmi günü de izedlerin adını taşırlar.⁴⁰⁶ Ameşa Spentalar Gathalar'da soyut görünümde iken Avesta'nın diğer bölümlerinde somuta dönüşürler.⁴⁰⁷

Zerdüştî İrfanına Göre Ameşa Spentalar

- **Vohu Manah (Vohumen-Behmen):** İlahi nur.
- **Aşa Vahišta (Ordibehešt):** Tanrısal marifet.
- **Kşatriya Vairya (Şehriver):** Mutlu ülke, arzu edilen yer.
- **Spenta Armaiti (Spendermaz):** Dindarlık, kutsallık.
- **Haurvatat (Hordad):** Kamillik, su gibi saflık.

⁴⁰² Mihr, s.138

⁴⁰³ Bakıri, s.45

⁴⁰⁴ Oymak, s.147

⁴⁰⁵ Alıcı, s.114

⁴⁰⁶ Mihr, s.26

⁴⁰⁷ Razi, s.105

- **Ameretat (Amordad):** Ebedilik, bitki gibi canlılık.⁴⁰⁸

Günümüz İran Zerdüştileri Ameşa Spentalar'a, Ahura Mazda'nın en önemli sıfatları olarak inanmanın yanı sıra Spentaman (İnsan-ı kâmil olma) yolunda her Zerdüştinin kat etmesi gereken İrfani basamaklar olarak da görürler. Ameşa Spentalar'ı ve izedleri melekler gibi tanımlamazlar, onları Ahura Mazda'nın sıfatları ve tezahürleri olarak kabul ederler. İran Zerdüştileri dua, yakarış, sunu ve ibadetlerinde Ahura Mazda'nın yanında onlara da yakarıшта bulunurlar.⁴⁰⁹

3.7.2. İzedler (Meleğe Benzeyen Soyut Varlıklar)

Zerdüştilikte Ahura Mazda'nın ikinci derecedeki sıfatları ve tezahürleri olduğuna inanılan ve çeşitli görevleri yerine getiren meleğe benzer soyut varlıklar bulunmaktadır. Bunlara Avestaca dilinde Yazata; Pehlevice Yazd; Farça İzed denilmektedir.⁴¹⁰

Eski Aryan tanrıları olan izedler, Zerdüş tarafından reddedilmiştir. Zerdüş'ten sonra eski Aryan tanrılarının tanrısal güçleri zayıflayarak ve izedleşerek Ahura Mazda'nın egemenliğini, işlevini paylaşan ve ona yardımcı olan varlıklar olarak kutsal metinlere girdiler. Avesta'da onlar adına Yeştler düzenlendi.⁴¹¹ Ahura Mazda'nın emri altında çalışan, maddi ve manevi âlemin koruyucusu olan izedler insanlar ve tabiat üzerinde etkili olduğuna inanılır. İzedlerin en önemli görevleri Ehrimen'in yardımcıları olan divlerin saldırı ve zararlarına karşı mücadele etmek ve iyileri korumaktır.⁴¹² Kendi özel görevleri yanında ayın günlerinden sorumlu olan izedler de vardır.⁴¹³

Zerdüştilikte izedler tanrı Ahura Mazda'nın tezahürleri olarak da görüldüğünden resim ve heykelleri yapılmaz.⁴¹⁴ İbadet ve dualarda izedlere övgü, yakarış ve yardım

⁴⁰⁸ Razi, s.117

⁴⁰⁹ Muradpur, Kaynak Kişi

⁴¹⁰ Metin Dost, s.41-42, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.219, Alıcı, s.132

⁴¹¹ Caferi, s.74, Avesta, s.13

⁴¹² Oymak, 147-148, Alıcı, s.135

⁴¹³ Manuçehrpur, s.122

⁴¹⁴ Mazdapur, s.39

talebinde bulunulur. İzedler büyük, küçük, maddi ve manevi olarak bölüklere ayrılmaktadır.⁴¹⁵

3.7.2.1. Büyük İzedler ve Görevleri

Zerdüştilikte çok sayıda ve çeşitli görevleri bulunan izedler bulunmaktadır. Kaynaklardan ulaştığımız önemli izedler ve görevleri:

Mithra (Mihr): Yemin, antlaşma, dostluk, kardeşlik, savaş, cesaret ve kötülüklerden koruyucu izeddir. Yemin ve antlaşmaları bozanlar, yalancılar, kötüler onun tarafından cezalandırılır. Maddi olarak nurun ve tarlaların koruyucusu olan Mihr, Zerdüştiler nezdinde çok önemli bir izeddir. Dualarda ona yer verilir, ondan yardım ve koruma istenir. Çinvat Köprüsü'nde görev yapar. Avesta'da adına Mihr Yeşt bölümü yer almaktadır.⁴¹⁶ Mihr savaşlarda Suruş ve Raşnu ile iyilere yardıma gelirler.⁴¹⁷ Sembolü menekşedir.⁴¹⁸

Mihr'in egemenlik yönü de bulunmaktadır, padişahlara taç giydirir, bu nedenle ileri gelenler arasında önemli bir yeri vardır. Tıpkı Hurşid Niyayiş gibi günde üç kez Mihr Niyayiş duası okunur.⁴¹⁹

Sraoşa (Suruş): Egemenlik ve itaatla ilgili izeddir. Gathalar'da Ameşa Spentalar'dan sonra gelir, Çinvat Köprüsü'nde görev yapacağına inanılır. Her iki âlemde de insanın koruyucusu ve insana dinsel öğütler veren, onu eğiten ve iyilerin kulağı olan İzed Suruş Ahura Mazda'nın mesajını insanlara, iyi insanların mesajını da Ahura Mazda'ya iletir.⁴²⁰ Suruş geceleri divlere saldırır, iyileri korur, savaşlarda iyilere yardım eder.⁴²¹

Zerdüştilik geleneğinde İzed Suruş, Behmen ile birlikte Zerdüş'tü çocukluğunda tehlikeli anlarda korumuş.⁴²² Sonraları Vahiy Meleği konumuna gelen Suruş'a, Mihr'e atfedilen özellikler atfedilmiştir.⁴²³

⁴¹⁵ Mihr, s.21.

⁴¹⁶ Zeahner, s.165, Manuçehrpur, s.120, Hariryan, s.68

⁴¹⁷ Avesta/Mihr Yeşt/100

⁴¹⁸ Metin Dost, s.77

⁴¹⁹ Razi, s.141

⁴²⁰ Mihr, s. 136, Hariryan, s.75, Zeahner, s.131-132

⁴²¹ Avesta/Yesna 57/53, Biruni, s.189,Taraporewala, s.69

⁴²² Amuzgar, s.76

Raşnu: Farsça'da doğruluk anlamına gelen yargı ve adaletten sorumlu izeddir. Zerdüştilik geleneğinde Kıyamette Mihr ve Suruş ile birlikte yargıçlık yapacak ve iyilere Çinvat Köprüsü'nde yardım edeceğine inanılan izeddir.⁴²⁴

Ard (Aşi): Servet, bereket, nimet, mutluluk ve bitkilerin koruyucusu dişi izeddir.⁴²⁵

Guş (Drvaspa): Hayvanların, develerin, pehlivanların, cesurların, iyilerin koruyucu izedidir.⁴²⁶ Geleneğe göre Huşeng, Feridun, İzed Hom, Viştaspa ve Zerdüş'tün yardım taleplerine karşılık vermiştir.⁴²⁷

Azer: Farça ateş anlamına gelmektedir. Ateşin koruyucusu ve duaları göğe ulaştıran izeddir.⁴²⁸

Tir (Tişter): Yağmurun koruyucusu ve onu getiren izeddir.⁴²⁹ Yazkuraklığına neden olan Apuş divine karşı savaşarak onu yener ve sonbahar yağmurlarını getirir.⁴³⁰

Ardvisura Anahita (Nahid): Suların, verimliliğin ve nesillerin koruyucusu, pisliğin düşmanı olan, erkeklerin menisini, kadınların rahmini temizleyen izeddir. Doğumda kadınlara yardım eder, doğum sancılarını azaltır, temiz ve bilgece yaşayanlara servet bahşeder, savaşçıları zafere ulaştırır. Adına Avesta'da Aban Yeşt bölümü vardır.⁴³¹ Kendisine kurbanlar sunulan izeddir.⁴³² İzed Nahid, geleneğe göre Zerdüş'tün doğumunda Aşi (Ard) ve Din (Çistay) izedleriyle birlikte hazır bulunup doğuma yardım etmiştir.⁴³³

Verehram (Behram): Kötülere karşı zaferin izedidir. Misafirlerin, mazlumların ve dertlilerin koruyucusudur.⁴³⁴

⁴²³ Razi, s.147, Yıldırım İran Mitolojisi, s.492-493

⁴²⁴ Manuçehrpur, s.120, Mihr, s.25, Hariryan, s.75, Razi, s. 147

⁴²⁵ Manuçehrpur, s.121

⁴²⁶ Avesta/Drvasp Yeşt/1, Manuçehrpur, s.121, Hariryan, s.78,

⁴²⁷ Razi, s.139

⁴²⁸ Biruni, s.195, Manuçehrpur, s.121, Bakiri, s.47, Razi, s.143

⁴²⁹ Manuçehrpur, s.122

⁴³⁰ Avesta/Tişter Yeşt/29, Razi, s.138

⁴³¹ Manuçehrpur, s.122, Hariryan, s.69, Razi, s.125

⁴³² Metin Dost, s.75

⁴³³ Amuzgar, s. 115

⁴³⁴ Bakiri, s.47, Razi, s.148

Uştad: Adalet, yardım ve işbirliğin izedidir. Dürüstleri korur, bereket sağlar, cesur erkek çocukları verir.

Asman: Göğün koruyucu izedidir. Farsça gök anlamına gelmektedir.

Maraspand: Temizlik ve doğru söz izedidir.

Zamyad: Yerin, toprağın koruyucu izedidir.

Anaram (Anağram) : Işık ve sonsuz aydınlık izedidir.

Ferverdin: Fereveherlerin (varlıkların tanrısal özü) koruyucu izedidir.

Ram: Yaratıkların neşe ve huzur izedidir.⁴³⁵

Hurşid: Farça güneş anlamına gelmektedir. İnsanların yaptıklarını gözetleyen izeddin, Ahura Mazda'nın gözü olarak görülür.⁴³⁶ Sabah, öğle ve güneş batarken olmak üzere günde üç kez Hurşid Niyayiş duası okunur.⁴³⁷

Homa (Hom): Bereket, güç ve şifa verir, kötülüğü uzaklaştırır.⁴³⁸ Zerdüştilikte Hom hem ized hem de ölümsüzlük ve efor verdiği inanan ve Zerdüştiliğin ayrılmaz unsuru olan içecektir.⁴³⁹

Mah: Farsça ay anlamına gelmektedir. Bitkilerin yeşermesini sağlayan, hayvanların koruyucusu, insanlara sağlık bahşeden, bereket ve güzelliğin kaynağı izeddin.⁴⁴⁰ Ay hilal olarak görüldüğünde, dolunay olduğunda ve tekrar hilale dönüştüğünde olmak üzere ayda üç kez Mah Niyayiş duası okunur.⁴⁴¹

Din (Çistay): İnsanlara çölde, ormanda yolu bulmalarına yardımcı olan dişi izeddin.⁴⁴²

Ayiryeman (Aryaman): Hastalıklara şifa veren ized.⁴⁴³

Neryuseng (Niruseng): Öğüt getiren insanların özünü, tohumunu koruyan ized.

Dehman Aferin: Yeni doğan çocukları koruyan İzed.

Drvaspa: Atların koruyucu izedi.

⁴³⁵ Bakiri, s. 47, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.576

⁴³⁶ Bakiri s.48

⁴³⁷ Razi, s.130

⁴³⁸ Azizi, s.173

⁴³⁹ Yıldırım, İran Mitolojisi, s.464

⁴⁴⁰ Razi, s.136, Azizi, s. 150

⁴⁴¹ Razi, s.159

⁴⁴² Azizi, s.170

⁴⁴³ Oymak, s.149

Bağ: Mutluluk ve talih bahşeden ized.⁴⁴⁴

Parend: Talih, bolluk, bereket, servet izedi.⁴⁴⁵

Vayu: Havanın ve rüzgârın koruyucu izedi.⁴⁴⁶

Havan: Sabah erken, şafak vaktinin koruyucu izedi.

Rapitun (Rapisvin): Öğle vaktinin yönetici ve koruyucu izedi.

Uziran: İkinci vaktinin koruyucu izedi.

Ayviseruterm: Akşam vaktinin koruyucu izedi.

Uşahen: Gece yarısının koruyucu izedidir.⁴⁴⁷

İzedlerin Yapısı:

- Ahura Mazda'nın kişileştirilmiş nitelikleri olan izedler.
- Hint-İran (Aryan) tanrılarının dönüşmüş hali olan izedler.
- Tabiat varlıklarını ve güçlerini temsil eden izedler.⁴⁴⁸
- Dini törenlerdeki figürlerin kişileştirilmesi olan izedler.
- Ahlaki sıfatların kişileştirilmesi olan izedler.⁴⁴⁹

Ameşa Spentalar'ın Yardımcı İzedleri;

Behmen (Vohu Men)

Mah, Guş, Ram

İnsanların ve hayvanların koruyucusu

Aşa Vahišta (Ordibehest)

Azer, Suruş, Verehram

Ateşin koruyucusudur.

Spenta Armaiti (Spendermaz)

Aban, Din, Ard, Maraspand

Toprağın ve yerin koruyucusudur.

Haurvatat (Hordad)

Tir, Bad, Ferwerdin

Suların koruyucusudur.

Ameretat (Amordad)

Raşnu, Uştad, Zamyad.⁴⁵⁰

Bitkilerin koruyucusudur.

⁴⁴⁴ Haririyan, s.79

⁴⁴⁵ Razi, s.140

⁴⁴⁶ Mihr, s.25

⁴⁴⁷ Manuçehrpuhr, s.48

⁴⁴⁸ Taraporewala, s.68

⁴⁴⁹ Haririyan, s.66

⁴⁵⁰ Manuçehrpur, s.111, Razi, s.112, Metin Dost, s.43

3.8. Zerdüştilikte Kötü Varlıklar

Zerdüştilikte ilahi dinlerdeki şeytan figürüne benzeyen ve tabiatı gereği kötülüğü kendisine görev bilen ve evrendeki tüm kötülüklerin yaratıcısı olan, Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, İzedler, iyi insanlar ve iyiliklerin düşmanı olduğuna inanılan kötü varlıklar bulunmaktadır.

3.8.1. Angra Mainyu (Ehrimen)

Zerdüştilikte evrendeki tüm kötülüklerin kaynağı, yaratıcısı olduğuna inanılan varlıktır. Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, İzedler, iyilere ve iyiliklere düşmanlık eder. Zerdüştilik'te kötülüğün kaynağı olarak kabul edilen Angra Mainyu'nun yaratıkları ve yardımcıları olduğuna inanılan div adı verilen birçok şeytanımsı soyut varlıklar bulunmaktadır.⁴⁵¹

3.8.2. Kamariganlar

Ehrimen'in (Angra Mainyu) kötülüklerine yardım eden ve Ameşa Spentalar'ın düşmanı olan büyük divlerdir. Her izedin de karşıtı olan bir dev vardır: ölüm, karanlık, uyku, mutsuzluk divleri gibi. Divler, Sasaniler dönemindeki düalist anlayışın sonucu olarak Zerdüştilikte önemli yer tutmuş ve onların kötülüğünü engellemek amacıyla yazılan duaların yer aldığı Vendidad Kitabı derlenmiştir.⁴⁵²

Akuman (Akamanah): Ehrimen'in öğütlerini getiren, kötü düşüncüyü temsil eden, barışı sevmeyen ve Behmen'in düşmanı olan divdir.

İndar (İndra): İnsanları iyilikten men eden, düzenin karşıtı, Kusti Kemerini bağlamaya karşı çıkan ve Ordibeheşt'in düşmanı olan divdir.

Savul (Saurva): Zulüm ve kötülüğün temsilcisi ve Şehriver'in düşmanı olan divdir.

Nahiye (Naoghaisya): İnsanları kanaatten, iknadan engelleyen, hoşnutsuzluğa sevk eden ve Spendermaz'ın düşmanı olan divdir.

Teyriz (Taurvi): Bitkileri ve insanları zehirleyen ve Hordad'ın düşmanı olan divdir.

Zeyriz (Zairik): Zehir salgılayan ve Amordad'ın düşmanı olan divdir.⁴⁵³

⁴⁵¹ Gaviri, s.185, Oymak, s.34

⁴⁵² Hudavendi, s.28, Metin Dost, s.43

⁴⁵³ Haririyan, s.81, Bakırı, s.45, Metin Dost, s.44

Kamariganların Özellikleri:

- Ehrimen'in sıfatlarının açığa çıkması, oluşmasıdır.
- Ehrimen'in kötülüğünün açığa çıkması sonucu oluşan büyük divlerdir
- Ehrimen'in iradesi ve egemenliği altında faaliyette bulunurlar.
- Ahura Mazda'nın yarattığı düzeni bozmak ve iyiliği engellemek amacıyla Ehrimen'in yarattığı kötü varlıklar.
- Eski Aryanlarda inanılan şer güçler.⁴⁵⁴

Günümüz İran Zerdüştiliğinde divlere karşı korunmak amacıyla hazırlanmış olan Avesta'nın Vendidad kitabı önemini yitirmiştir. Günümüz İran Zerdüştiliği Ehrimen'i ve kötülüğü insan zihninin seçimi ve davranışlarının ürünü olarak görürler, Ehrimen'in yaratıcılığını, somut varlığını kabul etmezler.⁴⁵⁵

Ameşa Spentalar ve Karşıtları Kamariganlar

• Vohu Manah (Behmen)
(İyi düşünce, iyilik, iyi akıl)	• Akuman (Akamana)
(Kötü düşünce, kötülük)
• Aşa Vahišta (Ordibehešt)
(Doğruluk, temizlik)	• İndar(İndra)
(Aldatıcı, yoldan çıkarıcı)
• Kşatriya Vairya (Şehriver)
(Düzen, egemenlik)	• Savul (Saurva)
(Kışkırtıcı, düzensizlik, tembellik)
• Spenta Armaiti (Spendermaz)
(Sevgi, alçakgönüllülük, dindarlık)	• Nahiye (Naoghaisya)
(azgınlık, zulüm, bencillik)
• Haurvatat (Hordad)
(Olgunluk, kâmillik)	• Teyriz (Taurvi)
(Fesat, bozgunculuk, açlık, susuzluk)
• Ameretat (Amordad)
(Ebedilik, ölümsüzlük)	• Zeyriz (Zairik)
(İhtiyarlık, çürüme, bozulma, ölüm)
• İzed Suruş
(Adalet, itaat)	• Haşm (Aeşma)
(Öfke, gazap). ⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Bakiri, s.46,Bilgin, s.98

⁴⁵⁵ Muradpur, Kaynak Kişi

⁴⁵⁶ Metin Dost, s.44, Mole, s.73, Manuçehrpur, s.114, Razi, s.111

3.8.3. Zerdüştilikte İnanılan Divler

Çeh (çek): Kadınlarda kötü ahlakın temsilcisi ve Ehrimen'i ayartan dişi div.

Astavidad: Kemikleri kıran, ayıran ölüm divi.

Vayubed: Canı bedenden ayıran div.⁴⁵⁷

Vizeriş: Kötülerin ruhuyla mezarda üç gün mücadele eden ve onları dördüncü günün sabahı Çinvat Köprüsü'nde cehenneme çeken div.⁴⁵⁸

Nasu (Nesnas): Vücudu bozan ve ölüme neden olan div.⁴⁵⁹

Buşasb: Aşırı uyku ve tembellik divi.

Az: Doyma bitmeyen hırs ve açgözlülük divi.

Sic(siz): Aldatan bela ve dert divi.

Hiz (hiçe): Kıtlık, kuraklık ve azlık divi.

Apuş: Kuralık, karanlık, bahtsızlık divi.⁴⁶⁰

Aspencuruş: Apuş devinin işbirlikçisi div.

Sipezgdıv: Gıybet ve kötü söz divi.

Veran: Şehvet divi.

Çeşmak: Afet, deprem, toz, toprak divi.

Zarman: İnsanların nefesini bozan, ihtiyarlık divi.

Buti (bud): Putperestlik divi.⁴⁶¹

Melkus: Soğuk ve karakış getiren div.

Mituht: Yalan ve kötü zan divi.

Akataş: İyi şeyleri inkâr ettiren div.

Aşmuğ: Bidatlar oluşturan div.

Udag: Dahhak ve büyük divleri var eden ayartıcı dişi div.

Tarumat: Kibir, küstahlık ve gurur divi.

Perimti: Kibire yönelten dişi div.

Pini (peni): Pintilik ve cimrilik divi.

Reşk: Kin, hased ve kemgöz divi.

⁴⁵⁷ Haririyan, s. 82

⁴⁵⁸ Zeahner, s.501

⁴⁵⁹ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.183

⁴⁶⁰ Bakıri, s.48.

⁴⁶¹ Haririyan, s.83

Anast: Çürüme ve bozulma divi.

Agaş: Nazar divi.

Kund: Sarhoşluk divi.

Druğ: Yalan divi.

Rapine: Kanlı mızrak sahibi div.

Pairika: Hilekârlık divi.

Daivi: Yalan divi.⁴⁶²

Dahak (Azi-Dahhak): Zerdüştilikte kötülüğü temsil eden zulüm dividir. İran mitolojisinde Pişdadilerden Cemşid'i yenen ve İranlılara zulmeden sami kökenli kraldır.⁴⁶³ Geleneksel Zerdüştilikte Ameşa Spentalar ve İzedler'in ebedi olduğuna, Ehrimen ve Divler'in sonlu olduğuna inanılırdı.⁴⁶⁴

Günümüz İran Zerdüştileri salgın hastalıklar ve kötülükler karşısında aciz kalan eski çağ insanların bunları divlere atfettiklerini, divlerin şerrinden korktuklarını, günümüzde ise tıp ve bilimin ilerlemesi sonucu divlere inacın işlevini yitirdiğini belirtirler.⁴⁶⁵ Günümüz İran Zerdüştileri şeytanın varlığına inanmazlar, cinler hakkında konuşmazlar ve onlarla da ilgilenmezler. Ölümün fizyolojik olduğunu söyleyip Azrail'in varlığını da kabul etmezler.⁴⁶⁶

3.9. Ahiret İnancı

Zerdüştilikte; ilahî dinlerdeki benzer şekilde ruhun ölümsüzlüğüne, kıyamet gününe, ahiret hayatına, hesaba çekilmeye, Çinvad Köprüsü'ne, Araf'a, cennet ve cehenneme inanış vardır. Ölüm Ehrimen'e ve divlere atfedilir.⁴⁶⁷

İnsan ve Ölüm

Zerdüştilikte insanın ölüm sonrası geçireceğine inanılan çeşitli evreler vardır:

Ceset: Ölümle yok olur ve tabiata karışır.

Can: Cesedin kuvveti ve yaşam gücü olan can, kişi ölünce rüzgâra karışır.

⁴⁶² Haririyan, s.84

⁴⁶³ Pirniya, s.96-97, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.497-498

⁴⁶⁴ Razi, s.97

⁴⁶⁵ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁴⁶⁶ Muradpur, Kaynak Kişi

⁴⁶⁷ Yıldırım, İran Mitolojisi, s.508

Ruh: Kişinin temyiz gücü ve sorumlu yönü olan ruhu iyi ise cennete, kötü ise cehenneme gider.

Daena: Kişinin vicdanı olan daena, Çinvat Köprüsü'nde kişinin ruhuna eşlik eder, iyilere genç ve güzel kız, kötülere ise çirkin kocakarı şeklinde görünür.⁴⁶⁸

Fravaşi (Freveher): Kişinin ezeli, ebedi, göksel ve tanrısal özü olan Fereveher, cenin beş aylıkken onunla birleşir ve kişi ölünce de temiz ve saf olarak Ahura Mazda'nın katına döner.⁴⁶⁹ Cennetliklerin ruhları Freveherleri ile yoldaşırlar, bu nedenle Zerdüştiler dualarında onlara övgüler sunarlar. Ölenlerin Fereveherleri Nevruz Bayramı'ndan 10 gün önce çocuklarını, yakınlarını ve yaşadıkları yerleri ziyaret için dünyaya gelirler.⁴⁷⁰ Nevruz sabahı tekrar tanrısal âleme dönerler. Bu nedenle Zerdüştiler Fereveherlerini iyi karşılamak ve onları memnun etmek için Nevruz'dan önce ev temizliğine ve bayram hazırlığına önem verirler. Geleneksel yemek ve tatlılar hazırlarlar. Onların ertesi yıl tekrar kendilerini ziyaret etmeleri için bayram sabahı evlerinin damlarında ve yüksek yerlerde Nevruz ateşi yakarak, sevinç içinde onları uğurlar, onlara dua ve övgülerde bulunur, yardımlarını umarlar.⁴⁷¹ Bazı İranlı Zerdüştilik ve Avesta araştırmacıları Eflatun'un Zerdüştilik'ten etkilendiğini felsefesindeki İdeler düşüncesinin de Zerdüştilikteki Fereveher anlayışından kaynaklandığını ileri sürerler.⁴⁷²

Ölüm ve Sonrası

Ölüm: Ölümle kişinin ruhu bedenden ayrılır ve üç gün üç gece mezarının yanında bekler. Bu esnada İzedler'den Suruş, Vayunik ve Verehram ile divlerden Vizareş, Vayubed ve Astavidat mücadele ederler. Dördüncü günün sabahı ruh mezarın yanından ayrılır, Çinvat'a doğru gider. Bu yolculukta kişinin daena'sı kendisine eşlik eder, iyilere 15 yaşındaki genç kız, kötülere kocakarı şeklinde görünür.⁴⁷³

Ferdi Hesap: Ölümün dördüncü günü ferdi hesap Çinvat Köprüsü'nde yapılır.

⁴⁶⁸ Avesta/Vendidad, Fergerd 19/30

⁴⁶⁹ Metin Dost, s.47-48

⁴⁷⁰ Avesta/Ferverdin Yeşt, 49

⁴⁷¹ Kuruş Niknam, Ez Nevruz Ta Nevruz, Neşri Fereveher, Tahran 1387 h.ş., s.23

⁴⁷² Razi, s.153

⁴⁷³ Mole, s.130, Duchesne-Guillemin, s.501, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.511, Tıgılı, s.186

Çinvat'tan Geçiş: Çinvat erimiş madenler üzerine kurulu köprüdür. İzed Raşnu ölenlerin günah ve sevaplarını terazi ile tartar, Mihr ve Suruş ona eşlik eder. Sevabı ağır basanlara köprü genişler üç adımda cennete girerler. Günahı ağır basanlara köprü keskin kılıç gibi olur ve günahkârlar baş aşağı erimiş madene düşerler. Çinvat'ta iyilerin ruhlarına koruyucu köpekler de yardım ederek onları cennete ulaştırırlar.⁴⁷⁴

Kıyamet: Saoşyant'ın zuhuruyla kıyamet oluşur, ölenlerin ruhları yeni bedenlerine döner.

Son Yargı; Genel yargıdan sonra iyiler cennete, kötüler de cehenneme gider. Cismani azap üç gün sürer, günahkârlar günahlarından arınıp Fravaşileşip (Fereşekerd) cennete girer.⁴⁷⁵

Zerdüştilik geleneğinde ferdi hesap sonrası ödül ve cezalar ruhsal, kıyamet sonrası son yargı sonucu ödül ve cezalar ruhsal ve bedenseldir.⁴⁷⁶ Zerdüştilikte günahı ve sevabı eşit olanlar kıyamete kadar ilahi dinlerdeki cennetle cehennem arasında olduğuna inanılan Araf'ın işlevine benzer olan Hamistagan'da (Misvana) kalıp soğuk ve sıcak azabı çekecektir.⁴⁷⁷

Zerdüştilik geleneğinde Zerdüş'tün Çinvat Köprüsü'nde iyilerin ruhlarına rehberlik edip onları Vohumen'in mekânına (cennete) ulaştıracağına inanılır.⁴⁷⁸ Ölenlerden iyilerin ruhlarının Çinvat sonrası önce yıldızlara, oradan aya, sonra güneşe yol aldığı oradan da Ahura Mazda'nın sonsuz ışık diyarına (cennete) gireceğine inanılır.⁴⁷⁹

Hindistan Zerdüştileri (Parsiler) tüm önemli kutlama ve mevsimsel törenlerinde (Gahanbar) Fravaşilerinin adlarını anarlar. Eski İran kahramanlarının ve faydası dokunmuş kişilerin Fravaşilerine dua ederler. Kendilerine ait genel ve yerel Fravaşi listeleri vardır.⁴⁸⁰

⁴⁷⁴ Avesta/Vendidad, Fergerd 19/30

⁴⁷⁵ Bakiri, s.53, Razi, s.80-82, Sarıkcıoğlu, s.125, Küçük, Dinler Tarihi, s.109

⁴⁷⁶ Avesta/ Yesna 46/11, Purdavud, s.91, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.521

⁴⁷⁷ Caferi, s.118

⁴⁷⁸ Avesta/Yesna 46/10, Purdavud, s.75, Zeahner, s.72

⁴⁷⁹ Eliade, Dinler Tarihi, s.208

⁴⁸⁰ Taraporewala, s.86

Ölüm manevi yaşamın başlangıcı olduğundan ölen için kara matem tutmaz, matem tutmayı günah sayarlar.⁴⁸¹

3.9.1. Cennet-Cehennem;

Geleneksel Zerdüştilikte cennetin, iyi düşünce, iyi söz, iyi eylem, sonsuz ışık olarak dört bölümden, cehennemin de kötü düşünce, kötü söz, kötü eylem ve sonsuz karanlık olarak dört bölümden oluştuğuna inanılır.⁴⁸² Cennet ve Çinvat Köprüsü'nün yükseklerin zirvesi olan Hara dağında olduğuna inanılır. Cennetin en üst katı olan sonsuz aydınlıkta Ahura Mazda, Ameşa Spentalar, İzedler ve iyilerin ruhları yer alır.⁴⁸³

Angra Mainyu tarafından yaratıldığına ve yönetildiğine inanılan cehennemin de, kötü kokuların, kötü yiyeceklerin bulunduğu dehşet verici ve karanlık mekân olarak yeraltında olduğuna inanılır.⁴⁸⁴

Günümüz İran Zerdüştilerinde bedensel diriliş, şefaet ve ebedi cehennem inancı yoktur. Kötülerin ruhları ölümlerinden otuz yıl sonra karanlık ve sıkıntılı cehennemsi âlemden kurtulup Fravaşileşerek (Freşekird), ebedi, mutlu, hastalısız, sıkıntısız ve dertsiz yeni döneme göre yenilenmiş ve arınmış insan olarak cennete girerler.⁴⁸⁵ Günümüz Zerdüştilerine göre Çinvat Köprüsü doğru ile yalancının, iyi ile kötü kişinin ruh halini yansıtan mecazi bir betimleme olarak görülmektedir.⁴⁸⁶

3.10. Kurtarıcı ve Yenileyiciler

Zerdüştilikte, dünya dinlerinde bulunan Mesih–Mehdi inancına benzer fonksiyonları yeri getireceğine inanılan kurtarıcı ve yenileyici mehdi inancı bulunmaktadır. Kaynaklarda Zerdüş'tün soyundan gelecek olan üç Mehdi'den bahsedilmektedir;

⁴⁸¹Niknam, s.79, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.512

⁴⁸²Oymak, s.178, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.513-514

⁴⁸³Avesta/Vendidad, Fergerd,19/30, Mihr, s.100

⁴⁸⁴Oymak, s.177, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.515

⁴⁸⁵Hurşıdyan, s.155, Muradpur, Kaynak Kişi

⁴⁸⁶Caferi, s.190

1. Huşidar/Oşider (Uşyat Arata): Zerdüş'ten bin yıl sonra gelecek olan ilk kurtarıcıdır. Geleneğe göre zuhurunun alameti güneşin on gün gökte hareketsiz kalmasıdır.

2. Huşidarmah/Oşidermah (Uşyat Namang): Huşidar'dan bin yıl sonra gelecek olan ikinci kurtarıcıdır. Geleneğe göre zuhurunun alameti güneşin yirmi gün gökte hareketsiz kalmasıdır.

3. Saoşyant (Asvatarata): Huşidarmah'dan bin yıl sonra gelecek olan son büyük kurtarıcıdır. Geleneğe göre zuhurunun alameti güneşin otuz gün gökte hareketsiz kalmasıdır.⁴⁸⁷

Son Mehdi Saoşyant'ın zuhuruyla birlikte iyilik kötülüğe galip gelecek, bu dönemin sonunda Ehrimen ve divler öldürülecek, ölümler dirilip yeni ve ebedi tenlerine kavuşup (Fravaşileşip), mutluluk ve nur saraylarında yaşayacaklar.⁴⁸⁸

Saoşyantların Yardımcıları

Zerdüştiliğin kutsal kitabı Avesta'da Saoşyantların yardımcıları olup dünyanın sonunda tekrar dünyaya geleceklerine inanılan önemli şahıslar vardır: Keyhüsrev, Nesri, Tus, Guderz, Aşavanda, Giyu, Peşuten, Ağiras, Gersasp ve Neriman'dır.⁴⁸⁹ 1630'lu yıllarda İran Zerdüştileri Ehrimen döneminin sona erip Saoşyant döneminin başladığına, Behramşah, Huşidar ve Peşuten'in döneceğine inanılmış, bu konuda Parsiler ile mektuplaşarak onları bilgilendirmişler.⁴⁹⁰

Günümüz İran Zerdüştileri Saoşyant'ı beklenen somut kurtarıcı gibi görmezler. Saoşyant'ı insan-ı kâmil (Spenteman) olarak görüp Aşa Yasası'na göre doğru, dürüst, ahlaklı, temiz ve dindar olarak yaşayan ve dünyayı mamur eden kişinin Saoşyant olacağına inanırlar.⁴⁹¹

3.11. Zerdüşti Zaman Anlayışı

Zerdüştiliğin zaman anlayışına göre 12000 yıllık dünya yaşamının 10000. yani son dördüncü döneminde Zerdüş, Ehrimen'e karşı peygamber olarak gönderilmiştir.

⁴⁸⁷ Metin Dost, s.50, Gaviri, s.193, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.519-521, Avesta, s.15

⁴⁸⁸ Bakiri, s.51, Sarıkoçlu, s.126, Küçük, Dinler Tarihi, s.109, Tıgılı, s.182

⁴⁸⁹ Metin Dost, s.51, Gaviri, s.187, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.522

⁴⁹⁰ Boyce, s.216

⁴⁹¹ Muradpur, Kaynak Kişi

Her 1000 yılın başında Zerdüşt'ün soyundan bir kurtarıcı, yenileyici dünyaya gelmekte (Zerdüşt farklı biçimde yeniden dünyaya gelmekte) ve Zerdüştiliği yenilemektedir. İzed Nahid (Ardivisura Anahita) Zerdüşt'ün tohumunu Kansuviye gölünde korumaktadır. Her 1000 yılda bu gölde 15 yaşındaki bir genç kız yıkanıp Saoşyant'a hamile kalacaktır.⁴⁹² Bu nedenle Zerdüştiler Mihrican Bayramı'nda 15 yaşındaki genç kızları yıkanmaları için bu göle gönderdikleri ifade edilir.⁴⁹³

Zerdüştilik Geleneğinde Dünyanın Dört Dönemi:

Birinci Dönem: Varlıkların fereveherlerinin (özleri) manevi, ruhani dönemidir. 3000 yıl sürmüştür.

İkinci Dönem: Varlıkların fereveherlerinin maddi vücutlarına kavuştukları, dünya yaşamına başladıkları, ilk insan Keyumers (Gayomaratan)'in ve ilk sığır Gav Evakdad'ın yaşadığı 3000 yıllık dönemdir.

Üçüncü Dönem: Ehrimen'in Ahura Mazda'nın iyi yaratıklarına karşı sıkıntı, zarar ve ölüm vermek için savaştığı ve egemen olduğu 3000 yıllık dönemdir.

Dördüncü Dönem: Zerdüşt'ün Peygamber olarak gönderilişiyle Ehrimen'in egemenliğinin kırıldığı son dönemdir.⁴⁹⁴

3.12. Soyut Kavramlar

Zerdüştilikte bazı temel kavramlar ve anlayışlar bulunmaktadır. Bu kavramlar Eski Aryan ve İranlıların dünya görüşünü yansıtmaktadır.

3.12.1. İkiz Zıt Kavramlar (Spenta Mainyu ve Angra Mainyu)

Spenta Mainyu: İyi düşünce, kutsal akıl, temiz akıl, aydınlık yol, ışık artırıcı, ilerletici ve pozitif kuvvet gibi anlamlara gelir. Ahura Mazda'nın, Aşanın (doğruluk) tezahürü olarak kabul edilen iyi kuvvettir.⁴⁹⁵ Geleneksel Zerdüştilikte Spenta Mainyu, Ahura Mazda'nın sıfatı, Sasaniler döneminde Ahura Mazda ile aynı kabul edilmiştir.⁴⁹⁶

⁴⁹² Caferi, s. 205

⁴⁹³ Oymak, s.170

⁴⁹⁴ Metin Dost, s.53

⁴⁹⁵ Purdavud, s.72, Mihr, s.40, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.639

⁴⁹⁶ Alıcı, s.206

Angra Mainyu (Ehrimen): Kötü ve yanlış düşünce, pis akıl, karanlık yol, negatif kuvvet gibi anlamlara gelir. Yalanın, yokluğun ve kötülüklerin tezahürü olarak kabul edilen kötü kuvvettir. Gathalar’da ve Avesta’da Spenta Mainyu’nun karşıtı olarak görülen Angra Mainyu Pehlevi metinlerde Ehrimen olarak adlandırılıp Ahura Mazda’nın karşıtı ve kötülüğü var eden varlık konumuna yükselmiştir.⁴⁹⁷

Geleneksel Zerdüştilikte karanlıktan oluşmuş, kendisine kötülüğü görev bilen Ehrimen, Ahura Mazda’ya, Ameşa Spentalar’a, İzedler’e ve iyi insanlara, canlılara, bitkilere karşı düşmanca mücadele etmektedir. Ahura Mazda, Ehrimen’in egemenliğini kırmak için Zerdüş’tü Peygamber olarak göndermiştir. Zerdüştiliğin zaman anlayışının son döneminde onu yenip cehenneme hapsedecektir.⁴⁹⁸ Geleneksel Zerdüştilik’te Angra Mainyu’ya kötülüklerin, divlerin, zararlı hayvanların, hastalıkların, bozulmaların, afetlerin ve olumsuzlukların yaratıcısı olarak inanılmıştır.⁴⁹⁹

Günümüz İran Zerdüştiliğinde, Spenta Mainyu ve Angra Mainyu insanın yaradılışıyla ortaya çıkan zihnî, soyut kavramlar olarak kabul edilmektedir. Spenta Mainyu iyi ruhların ve kişilerin ilerlemesine yardım eden zihnî, soyut kavramdır. Angra Mainyu ise (Ehrimen) günümüz İran Zerdüştiliğinde kötülüğün yaratıcısı olarak değil, kaynağı olarak görülür. Kötülük insanın özgür iradesi sonucu seçimi ve işlediği fiillerle açığa çıkmaktadır.⁵⁰⁰

3.12.2. Aşa Kanunu

Tabiatın tabi olduğu ve her Zerdüştinin uymak zorunda olduğu düzen, doğruluk, dürüstlük, temizlik, olgunluk, adalet, erdem, tabiat nizamı, hakikat yolu ve tanrısal yasadır.⁵⁰¹ Zerdüştiliğe göre âlemde ve insanda iki asıl kuvvet vardır. Aşa (doğruluk-düzen) ile drug (yalan-düzensizlik) birbiriyle mücadele ve savaş halindedir. Bu durum Spenta Mainyu ve Angra Mainyu olarak tezahür etmektedir. Ahura Mazda, Spenta

⁴⁹⁷ Almut Hinze, ‘Ahura Mazda and Agra Mainyu’, Encyclopedia of Religion (203-204), s.203

⁴⁹⁸ Hinze, s. 204, Oymak, s.35, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.495, Güç, Satanizm, s.26

⁴⁹⁹ Bağdadi, s.214

⁵⁰⁰ Mihr, s.18, Razavi, s. 191, Muradpur, Kaynak Kişi,

⁵⁰¹ Kadirdan, s.32, Caferi, s.139

Mainyu'nun destekçisidir.⁵⁰² Aşa Kanunu (doğruluk-düzen) ve zorunlu karşıtı olan Drug (yalan-kargaşa), Zerdüş öncesi eski Aryanlar'da da bulunan inançlardandı.⁵⁰³

3.12.3. Zerdüştilikte Birbirinin Karşıtı ve Düşmanı Olan Zıtlar

Spenta Mainyu	Angra Mainyu (Ehrimen)
Ameşa Spentalar	Kamariganlar (Büyük Divler)
İzedler	Divler
Aşa (doruluk)	Drug (yalan)

Zerdüştilik düşüncesinde maddi ve manevi evrenin zıtlar üzerine kurulduğuna inanılır.⁵⁰⁴ Bu inanış Zerdüştilik öncesi eski Aryanlar'da yılın yaz-kış, yerüstü-yeraltı, aydınlık-karanlık, iyi ve kötü şeklinde görülmektedir. Diğer kültürlerde de bulunan ışık-karanlık zıtlığı ilk kez Zerdüştilikte görülmüş, Zurvanizm'de belirgin hale gelmiştir.⁵⁰⁵

3.12.4. Khwarenah (Ferre)

Zerdüştilikte Ahura Mazda tarafından bahşedilen talih, kısmet, bereket anlayışıdır. Ferre bahşedilen kişi tanrıya itaat ettiği müddetçe hükümdarlığını ve metafizik âlemle bağını sürdürür.⁵⁰⁶

3.12.5. Fravaşi (Fereveher)

Tüm varlıklarda olduğuna inanılan, sonsuz aydınlıktan var olmuş, ilerleme, olgunluk anlamına gelen, insanı ilerleten fitrat, tanrısal özdür.⁵⁰⁷ Fereveher her zaman insan ruhunun koruyucusu, iyi ile kötü arasındaki seçimde insan ruhunun yardımcısı ve insanı doğru ve iyi işlere yönelten güçtür. Fereveher, Eflatun'un İdeler anlayışına ve mistiklerin Misal Âlemi tasavvurlarına benzemektedir.⁵⁰⁸ Avesta'da Fereveherler adına

⁵⁰² Bahar, s.40, Mihr, s.60

⁵⁰³ Zeahner, s.47

⁵⁰⁴ Razavi, s.88

⁵⁰⁵ Bayat, s.62

⁵⁰⁶ Metin Dost, s.59, Hamzeh'ee, s.156, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.316-317

⁵⁰⁷ Zeahner, s.222, Metin Dost, s.46-47

⁵⁰⁸ Mihr, s.117, Razi, s.153, Avesta, s.14

“Ferverdin Yešt” bölümü yer alır. Zerdüştler tabiatın işleyişinde rolleri olduğuna inandıkları Fereveherlere Ehrimen’in ve divlerin zararlarına ve kötülüğe karşı, dua edip yardım dilerler.⁵⁰⁹

3.12.6. Kutsal Ateş

Farsça ateş, Pehlevice adur/atehş, Avesta’da atar olarak adlandırılan ateş, Zerdüşt öncesi Aryanlar’ın ortak sembollerindedir. Zerdüştiliğe göre ateş feza, gök ve yeri birbirine bağlar. Ateş, fezada şimşek, gökte güneş, yerde sürtünmeyle açığa çıkmaktadır. Yesna’da Ahura Mazda’nın çocuğu olarak anılan, cevheri sayılan ateş,⁵¹⁰ yaratıcı ile yaratılanlar arasında aracı işlevi görür, insanların dua ve niyazlarını Ahura Mazda’nın katına yükseltir.⁵¹¹

Eski Aryan geleneğine göre ateş yaratılan yedinci varlıktır, üçe bölünüp rüzgârla dünyaya yayılıp üç yerde sakinleşmiştir. Buralar Zerdüştilikte seçkin olan ateşgedelerin bulunduğu yerlerdir. Azerguşnap Ateşgedesi (Azerbaycan-Şiz), Azerferenbağ Ateşgedesi (Fars Eyaleti), Azerburzinmehr Ateşgedesi (Horasan Eyaleti).⁵¹²

Aryanların maddi, manevi yaşamında önemli yeri olan, adeta onlarla özdeşleşen ateş, Ahamenişler döneminde ateşgede tasviri, Sasaniler döneminde de Ateşdan tasviri şeklinde sikkelere işlenmiştir.⁵¹³ Zerdüştilikte ateş, maddi ve manevi alanda Ahura Mazda’yla ilişkili kabul edilir. Tabiatın canlanmasında, kötülöklere karşı korunmada ve son yargılamada önemli görevleri olduğuna inanılmaktadır.⁵¹⁴

Zerdüştilikte ateş, doğrulun, temizliğin, saflığın, yüceliğin sembolü ve Ahura Mazda’nın tabiattaki tezahürü olduğuna inanılır. İbadetlerde ateş; güneş ve ay gibi kıble fonksiyonu görevi görür. Ateşin, suyun, toprağın ve havanın kirletilmesi günah sayılır.⁵¹⁵ Zerdüştilikte ateşin Divler’i kovduğuna, İzedler’i yardıma çağırduğuna

⁵⁰⁹ Avesta/Ferverdin Yešt, 49-51, Taraporewala, s.23, Oymak, s.151, Tığlı, s.81

⁵¹⁰ Avesta/Yesna 17/11, Boyce, s.171,Bakiri, s.47

⁵¹¹ Razi, s.145, Yıldırım, İnan Mitolojisi, s.461

⁵¹² Choksy, s. 1002, Metin Dost, s.55

⁵¹³ Metin Dost, s.57

⁵¹⁴ Alıcı, s.85

⁵¹⁵ Avesta/Yesna/43/4, 9, Muradpur, Kaynak Kişi

inanılır.⁵¹⁶ Bu nedenle insan veya köpeğin öldüğü evde kötü varlıkları uzaklaştırmak için ateş yakılırdı.⁵¹⁷ Zerdüştilikte dini yaşamın merkezinde yer alan ateşin koruyucu izedi olan Azer adına Horde Avesta'da Ateş Niyayiş duası yer almaktadır. Ateşin koruyucusu olan İzed Azer insanların dualarını arşa ulaştırır.⁵¹⁸

Eski İran mitolojisinde Keyaniler'den Siyavuş'un doğruluğunu ispatlamak için ateşe atılma sınavından geçirilmiş.⁵¹⁹ Peygamberliğin ispatı için Zerdüş de bu sınava tabi tutulmuş. Zerdüştilik geleneğinde insanlar ateş, eritilmiş kurşun, kaynar ve kükürtlü su ile sınanmıştır. Sasaniler döneminde Azerbad Mihrespand'ın akidesinin doğruluğunu sınamak için göğsüne erimiş kurşun döküldüğü belirtilir.⁵²⁰

Ateş Çeşitleri

- **Barazisavanga (Ateşbehram):** Ahura Mazda'nın yanında olan kutsal ateştir, ateşgedelerde yanan ateş onun yansıması olarak görülür.⁵²¹
- **Vohufuryana:** İnsan ve hayvanların canlılık, vücut ateşi.
- **Urvazišta:** Bitkilerde, yeşilliklerde ve odunlarda bulunan ateş.
- **Vazišta:** Bulut ve şimşekte bulunan göksel ateş. İzed Tişter'in gürzü olarak inanılan ve Spencağr divini yok eden ateş.⁵²²
- **Spaništa:** Evlerde yanan ocak ateşidir.⁵²³

3.13. Kader Anlayışı

Zerdüştiliğe göre insan özgürdür ve kendi seçimini kendisi yapar. Ahura Mazda tabiatı Aşa düzenini sağlamıştır. Tabiat doğru ve kendi sisteminde işlemekte, tanrı tabiatın işleyişine müdahale etmemektedir. İnsanlara tercih gücü vermiş, onun seçimlerinde müdahalede bulunmamaktadır. Evrende olan iyilik ile kötülük arasındaki

⁵¹⁶ Mole, s.88

⁵¹⁷ Oymak, s.252

⁵¹⁸ Bakiri, s.48

⁵¹⁹ Pirniya, s.58

⁵²⁰ Duchesne-Guillemin, s.135, Metin Dost, s.68-69

⁵²¹ Azizi, s.79

⁵²² Haririyan, s.71

⁵²³ Metin Dost, s.58, Mole, s.92, Kadirdan, s.24-25, Razi, s.170, Duchesne-Guillemin, s.137

mücadelede insan iyiliği ve cennetin yolunu seçmeli. İyilik, kötülük, zenginlik, fakirlik, kişinin kendi seçimi ve çalışmasının sonucudur.⁵²⁴

Zerdüştiliğe göre kişi günahsız ve temiz olarak doğmakta, kendi seçimi ve yaşamına göre geleceğini belirlemektedir. Kişinin özgür iradesi üzerinde tanrısal cebr (zorlama) yoktur. Kişi yaptığıının karşılığını görecektir.⁵²⁵ Dindar bir Zerdüşti, kötülük ile mücadele etmeli ve onunla savaştır.⁵²⁶ Bunun yolu da ahlaklı olmakla, iyi düşünce, iyi söz ve iyi eylemler yapmakla, temiz olmakla ve dini geleneklere uymakla elde edilir. Böylece insan zihninde gizli olan Ehrimen'e (Angra Mainyu) karşı zafer elde edilir, Ahura Mazda'nın yardımını kazanılmış olur.⁵²⁷ Kötülükle savaş için kişinin ruhu ve bedeni güçlü olmalıdır. Bu nedenle Zerdüştilikte Hint Dinleri'nde görülen riyazet, atalet hoş karşılanmaz.⁵²⁸

Zerdüştilik geleneğinde insanın maddi yaşamında görülen kader anlayışı günümüzde terk edilmiştir.⁵²⁹ Günümüz Zerdüştilerinin ecel konusunda net bir görüşleri yoktur. İki türlü inanışları vardır; ölüm anının belli olduğuna inananların yanı sıra olmadığına inananlarda vardır.⁵³⁰

3.14. Zerdüştilikte Varlık Anlayışı

Varlıklar ezelidir, Ahura Mazda ile beraber veya Ahura Mazda'dadır. Varlıklar hiçten (yoktan) yaratılmamış, Ahura Mazda'dan neşet etmiştir. Ahura Mazda külli, varlıklar ise cüz'idir. Ahura Mazda zamanı ve varlıkları kuşatmaktadır. Ahura Mazda her şeyi var eder, devamını sağlar, ölüm gerçektir, varlık değildir.⁵³¹

⁵²⁴ Hudavendi, s.13, Tıgh, s.178

⁵²⁵ Avesta/Yesna 30/3-4, Purdavud, s.17, Mihr, s.90, Razi, s.58

⁵²⁶ Avesta/Yesna 47/4, Eliade, Dinsel Düşünceler Tarihi, cilt I, s.398, Mensching, s.126

⁵²⁷ Bakiri, s.38.

⁵²⁸ Purdavud, s.73, Mensching, s.107, Fuat Aydın, Dinleri Tarihiyle Okumak, Ensar Yayınları, İstanbul 2007, s.200

⁵²⁹ Duchesne-Guillemin, s.181, Razavi, s.225

⁵³⁰ Muradpur, Kaynak Kişi

⁵³¹ Mihr, s.44

3.15. Zerdüştilikte Yaratılış

Zerdüştilik geleneğinde yaratılışın iyi yönleri Ahura Mazda'ya, kötü ve zararlı sayılan varlıklar ve illetler de Angra Mainyu'ya atfedilir. Zerdüştilik yaratılış anlayışı dört döneme ayrılmaktadır, buna göre;

1. Dönemde: Ahura Mazda varlıkların fravaşilerini (öz, misal) yaratır, Angra Mainyu karanlıktan zuhur eder.

2. Dönemde: Varlıklar maddi suretlerine kavuşur. Ahura Mazda Ameşa Spentalar'ı yaratır. Bu dönemdeki altı evrede sırasıyla gök, su, yer, bitki, hayvan ve insanı yaratır. Buna karşı olarak Angra Mainyu kötülük için altı zıt kuvveti (Kamariganlar) yaratır.

3. Dönemde: Angra Mainyu kötülük, hastalık ve zararlı varlıkları yayarak ilk insan Gayomaratan (Keyümers) ile ilk hayvan Gav Evektad'ı öldürür, öldürülen Gav Evakdad'ın tohumundan bitkiler ve hayvanlar meydana gelir. Gayomaratan'ın tohumundan da ilk insan Meşya ve Meşyana, cesedinden de madenler oluşur.⁵³²

4. Dönemde: Ahura Mazda Zerdüş'tü yaratır.⁵³³ Ona dini vahyeder, bu dönemin sonunda kıyamet gerçekleşip ölümler dirilecektir. Ahura Mazda Ehrimen'e egemen olup mutlu, iyi çağ başlayarak, iyilik evrene hâkim olacaktır.⁵³⁴

3.16. İnsanın Yaratılışı ve Çoğalması

İlk insan olan Gayomaratan (Keyümers) Ehrimen tarafından öldürülünce tohumu yere dökülür, güneşle temizlenen tohum kırk yıl sonra yerde bitki olarak biter, erkek ve kadına dönüşür. Meşya ve Meşyana adı verilen bu ilk insan çiftini Ehrimen yalanla kandırıp aldatır. Daha sonra hatalarını anlayıp pişman olan Meşya ve Meşyana'ya Hürmüz (Ahura Mazda) çiftçilik, hayvancılık, ev yapma gibi sanatları öğretir. Yedi çift çocukları olur, bunlاربirbirleriyle evlenerek Huveniras, Arza, Savah, Vurucarş, Vuruberş, Fradadefş, Vidadefş, adlarındaki yedi ülkeye dağılarak insanlık çoğalır. Aryanlar Huveniras ülkesinde türerler.⁵³⁵

⁵³² Razi, s.171, Pirniya, s.39, Eliade, Dinler Tarihi, s.132

⁵³³ Huzeyfe Sayım, 'Zerdüştilikte Kozmogoni ve Yaratılış', EÜSBD Sy.16, 2004/1 (91-101) s.94, Tıgılı, s.84

⁵³⁴ Oymak, s.35, Sarıkçıoğlu, s.124

⁵³⁵ Haririyan, s.90-92, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.503-504

3.17. Zerdüştilikte İnsan Anlayışı

Zerdüştilik geleneğine göre Ahura Mazda ilk insan Keyümers'i (Gayomaratan) yaratmış, İzed Suruş, Ehrimen'in kötülüğüne karşı Keyümers'i uyardı, fakat Ehrimen Keyümers'i öldürmeyi başarmıştır. Güneşin etkisiyle Keyümers'in tohumu temizlenir ve ayda korunur, daha sonra dünyaya geri gönderilir. Dünyaya gönderilen Keyümers'in tohumundan iki dallı su kerevizi bitkisi biter ve bu bitki iri yarı ağaç şeklini alır. Bu iki dal daha sonra Meşya (erkek) ve Meşyane (kadın) şeklinde iki insana dönüşür.⁵³⁶

Sasaniler döneminde Zerdüştiliği etkileyen ve tehdit eden Zurvanizm'e göre kötü kadın olan Çek, ilk insan Keyümers'i aldatıp günaha sokmuş ve cennetten sürülmesine neden olmuştur. Bu nedenle Zurvanizm'de cinsellik kötü görülür.⁵³⁷ Zerdüştilikte ise maddi hayat, ruh ve beden aydınlıktan yaratılmış ve tabiatlarını iyi ve temiz olarak gördüklerinden dünyaya ve insan bedenine olumlu ve iyimser bakılır.⁵³⁸

Zerdüştilik düşüncesinde insanın soyut-manevi içsel yönü beş bölümden oluşmaktadır:

1. **Ahu (Can):** İnsanın canlılık ve yaşam gücüdür.
2. **Daena:** İnsanın vicdanı, hissi yönüdür.
3. **Buy (Baoza):** İnsanın idrak ve anlayış gücüdür.
4. **Revan (Ruh):** İnsanın iyi ile kötüyü ayırma ve seçim gücüdür. İnsanın eylemlerinden sorumlu olan yönüdür.
5. **Fravaşi (Fereveher):** İnsanın tanrısal ve temiz özü. İnsanların, dindarların koruyucusu, gözetleyicisi ve yardımcısı olan fitratıdır.⁵³⁹

3.18. Zerdüştilikte Kozmogoni

Zerdüştiliğin kozmogoni anlayışında diğer dinlerde bulunan yüce dağ, seçkin yer, kutsal su, kutsal bitki, kutsal yön motifleri yer almaktadır. Zerdüştilik dünya algısına göre dünyanın etrafı suyla kaplıdır, dünyanın merkezinde Hara (Haraiti) dağı bulunmakta, onu Haraberazaiti (Elbruz) dağları çevirmekte ve dünya yedi bölgeden

⁵³⁶ Şehristani, s.197-198, Mihr, s.51, Mustafa Erdem, Hz.Adem, TDVY, Ankara 2003, 4.Baskı, s.10-11

⁵³⁷ Mihr, s.52

⁵³⁸ Elieda, cilt 2, s.365

⁵³⁹ Mihr, s.91-92, Metin Dost, s.48, Razi, s.149-151, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.192-193

(iklim) oluşmaktadır. Aryanlar dünyanın merkezinde otururlar, yedi bölgeyi Hara dağından akan suların oluşturduğu Vorukara (Vourukaşa) denizi kuşatmaktadır. Yüce Hara dağı canlıların ilk numunesini içinde barındıran ve buradan dünyaya yayılan kutsal beyaz Homa bitkisinin yetiştiği dağdır.⁵⁴⁰ Yedi bölge anlayışı zamanla değişip gelişmiş, Sasaniler döneminde oluşturulan Vendid'a göre ise dünya on altı bölgeden oluşmaktadır.⁵⁴¹ Zerdüştilik geleneğine göre güney yönü iyiliğin, kuzey yönü divlerin, kötülüklerin bulunduğu ve geldiği yöndür.⁵⁴²

3.19. Ahlak Anlayışı

Zerdüştiliğin ahlak anlayışında olumlu üç temel ilke bulunmaktadır:

Endişeyi Nik (Humata): İyi düşünce,

Goftarı Nik (Huhta): İyi söz,

Kerdarı Nik (Huvaršta): İyi eylemdir.

Zerdüştilikte mücadele edilmesi gereken olumsuz üç ahlak ilkesi bulunmaktadır:

Endişeyi Bed (Duşmata): Kötü düşünce,

Goftarı Bed (Duzuhta) : Kötü söz,

Kerdarı Bed (Durvaršta): Kötü eylemdir.⁵⁴³

Zerdüştiliğin ahlak anlayışında iyi ile kötü, doğru ile yalan arasındaki mücadelede kişi kendi özgür iradesiyle iyiyi, doğruyu seçmelidir. Böylece kötülüğe ve yalana karşı mücadelede iyilerin yanında yer almış ve onlara yardımcı olmuş olur. Bunun sonucu olarak Aşavanlaşan (doğrulardan olan) kişi bu tercihten dolayı cennete ulaşır. Zerdüş'tün insanların Aşavan olması ve kötülüğe karşı zafer için peygamber olarak gönderildiğine inanılır.⁵⁴⁴

Zerdüştiliğin ahlak anlayışında kötülükle mücadele olduğundan, zihin ve bedeninin güçlü olması gereklidir. Varlıklı olmak yoksulluktan, tok olmak açlıktan, çocuk

⁵⁴⁰ Avesta/Vendidad, Fergerd 21/8-9, Sayım, s.92, Bilgin, s.375

⁵⁴¹ Avesta/ Vendidad, Fergerd 1/1-19

⁵⁴² Avesta/Ordibeheşt Yeşt/ 9-16

⁵⁴³ Avesta/Yesna 10/16, Purdavud, s.75, Razi, s.83-84, Manuçehrpur, s.45

⁵⁴⁴ Oymak, s.218

sahibi olmak bekârlıktan üstün görülmektedir.⁵⁴⁵ Bu nedenle Zerdüştiliğin ahlak anlayışında bekârlık, evlilik dışı ilişki, cinsellik karşıtlığı, dünyadan el etek çekme, dünyaya kötümser bakma, manastır yaşamı ve nefse zulmetme anlayışı yoktur.⁵⁴⁶ Geleneksel Zerdüştilikte ahlaklı olmanın gerekleri arasında dine bağlanma, geleneklere uyma, evlenip çocuk sahibi olma, toprağı sürüp işleme ve evcil hayvanlara bakma yer almakta ve Vendidad kitabındaki dini kuralları yerine getirme zorunluydu.⁵⁴⁷

Günümüzde modern anlayışın etkisiyle Vendidad kitabı işlevini yitirdiğinden Zerdüşti ahlak anlayışı göreceli hale gelmiştir.⁵⁴⁸

3.20. Zerdüştilikte Semboller

Dünya din ve kültürlerinde onların özelliklerini yansıtan çeşitli semboller bulunmaktadır. Zerdüştilikte de baskın olan çeşitli semboller bulunmaktadır. Bu sembollerde Eski Aryan ve İran kültürel izleri görülmektedir.

Fereveher Sembolü

Ahameniş yazıtlarında, köşlerde, mezar kabartmalarında, kayalarda görülen insan başlı şahin olan Fereveher (kanatlı disk figürü) Ahameniş İmparatorluğunun sembolü ve kralların mührü olarak kullanılmıştır.⁵⁴⁹ Fereveher bazı araştırmacılarca Ahura Mazda'nın sembolü olarak kabul edilmiştir. Günümüzde Fereveher Zerdüştiliğin temel felsefesini yansıtan sembol olarak kabul edilmektedir.⁵⁵⁰

Fereveher altı bölümden oluşur ve şu anlamlara gelir;

1-Baş: Fereveher'in başı insanlara yol gösteren, yardım eden tecrübeli insanı temsil etmektedir.

2-Eller: Yüceleri işaret eder, Ahura Mazda'yı hatırlatır, halkalı el ise saygı, hürmet, yemin ve ahdi simgeler.

⁵⁴⁵ Mole, s.61

⁵⁴⁶ Purdavud, s.73, Geoffrey Parrinder, Dünya Dinlerinde Cinsel Ahlak, Çev. Niran Eli, Say Yayınları, İstanbul2003, s.108

⁵⁴⁷ Alıcı, s.313

⁵⁴⁸ Alıcı, s.318

⁵⁴⁹ Hurşıdyan, s.125

⁵⁵⁰ Choksy, s.1002, Bkz. Ek 13-14

3-Kanatlar: Fereveher'in yol göstericiliğini sembolize eder, açık kanatlar insanın yücelmesini, ilerlemesini hatırlatır. Her kanatta üç bölüm vardır; bunlar iyi düşünce, iyi söz ve iyi işi çağırıştırır.

4-Orta daire: Sonsuz zamanı ve ölümsüzlüğü sembolize eder. Bu âlemde yapılan her iş ve amelin insana yönelik etkisi olup devamlıdır. Diğer âlemde ruhun ceza veya ödüle kavuşmasına neden olacaktır.

5-Etek: Fereveher'in eteği üç bölümdür; kötü düşünce, kötü söz ve kötü işi hatırlatır. Bunların etek gibi ayaklar altına alınması gerektiği bildirir.

6-Asılı iki dal: Spenta Mainyu ve Angra Mainyu'yu sembolize etmektedir.⁵⁵¹

İnek, Köpek, Horoz, Üzüm Motifleri

Ateşgede sütun başlarında inek motifi kabartması yer almaktadır. İnek Aryanların hayvancılık dönemi izlerini hatırlatmakta, mitolojilerinde önemli yer almaktadır. Zerdüştilikte inek Hindistan'da olduğu gibi kutsal değil, aksine saygıdeğer varlık olup ona tapmazlar.⁵⁵²

Ateşgede sütunundaki üzüm salkımı kabartması çiftçilik dönemi izlerini taşımakta ve kutsal Homa içkisini çağrıştırmaktadır. Çobanlık döneminden kalma adet olan suya saçı olayında Zerdüşti aileler çeşmeye süt, tatlı ve bitki saçası sunarlar.⁵⁵³ Zerdüştilik dini tabiatla, yaşamla iç içe girmiş, tabiat unsurlarının kutsandığı su, ağaç, bitki, yeşillik, iyimserlik dinidir.⁵⁵⁴ Zerdüştilikte tarım ve hayvancılık kutsanmakta, Zerdüştilik adeta tarım ve hayvancılık dini görünümündedir.⁵⁵⁵ Zerdüştilikte önemli yeri olan köpek figürü, henüz atların evcilleştirilmediği eski hayvancılık döneminde sürüleri koruma, sevk ve idarede köpeklerden yararlanma izlerini taşımaktadır.⁵⁵⁶ Horoz çiftçilik ve hayvancılık döneminde seher vakti insanları uykudan uyandırdığı, divlerin

⁵⁵¹ Manuçehrpur, s.61, Hurşidyan, s.126

⁵⁵² Şeriati, s.386

⁵⁵³ Boyce, s.26, Bkz. Ek 22

⁵⁵⁴ Şeriati, s.393

⁵⁵⁵ Claude Emmanuel Joseph Pierre, Zerdüşti, Konfüçyüs ve Muhammed, Çev. Heval Bucak, Avesta Yayınları, İstanbul 2012, s.53

⁵⁵⁶ Boyce, s.24

saldırısından sağ salim sabaha ulaşıldığının ve aydınlığın başladığının habercisi olduğundan önemli figürdür.⁵⁵⁷

Zerdüştilikte Önemli Sayılar ve Anlamları

Zerdüştilikte 1, 3, 7, 9, 12, 21, 33, 72, 101 sayıları önemli çağrışımlar, anlamlar ve işlevler içermektedir. Ortadoğu toplumlarında olduğu gibi önemli ve gizemli sayı 7'dir. Bu Zerdüştilikte kutsal ölümsüzleri, (Spenta Mainyu ve Ameşa Spentalar) yedi ülke anlayışını (yedi iklim) temsil eder.⁵⁵⁸ Merkezi sayı ise 72'dir. Yesna Kitabı 72 bölümden, Kusti Kemerı 72 düğümden oluşmaktadır. Zerdüş'tün 72 arkadaşıyla birlikte öldürüldüğüne inanılmaktadır.⁵⁵⁹ 72 anlayışı İranlı Şiilerde Hz. Hüseyin'in 72 dostuyla birlikte Kerbala'da öldürüldüğü olayda da görülmektedir.⁵⁶⁰

3.21. Zerdüştilikte Renk Fenomeni

Zerdüştiliğin din anlayışı ve dünya algısındaki iyilik ve kötülük şeklindeki düalist anlayış hâkim renklere de yansımıştır. Aydınlığın, iyililiğin, yaşamın, temizliğin, doğruluğun, dostluğun sembolü olan beyaz ve sarının tonları benimsenmiş, kötülüğün ve karanlığın sembolü olan siyah rengi benimsenmemiştir.⁵⁶¹

Günümüz İran Zerdüştilerinde dinsel rengin beyaz ve yeşil olduğu, sosyal yaşamda ise toprak rengi ve mavinin tonlarının baskın olduğunu gözlenir. Bu İran müslümalarında da belirgindir. İran Şiilerinde görülen siyah renge ise Zerdüştilerde hiç rastlanmaz.⁵⁶²

3.22. Günümüz İran Zerdüştilerinin Temel Esasları

- Ahura Mazda'nın yaratıcı yüce varlık, biricik tanrı olduğuna ve onun tek ve ortağı bulunmadığına inanmak.

⁵⁵⁷ Cahit Can, 'Zerdüştüçlük, Zerdüş't ve Hukuk', AÜHFD,1968, C.25, Sy. ,1(273-288) s.278

⁵⁵⁸ Yıldırım, İran Mitolojisi, s.166

⁵⁵⁹ Hurşıdyan, s.89-90

⁵⁶⁰ Ayetullah Cafer Subhani, Rahnameyi Hakikat,(Porsiş u Pasuh Piramunu Akayidi Şia), Müessese Ferhengi Hüneri Meşar,Tahran 1389 h.ş., s.242

⁵⁶¹ Kadir Albayrak, Dinlerin Rengi, Renklerin Dili, Sarkaç Yayınları, Ankara 2010,s.87-89

⁵⁶² Muradpur, Kaynak Kişi

- Zerdüş'tün peygamberliğine ve Zerdüş'tilerin Kutsal Kitabı Avesta'da yer alan Zerdüş'tün Gathalar'ının tamamına inanmak ve ona uymak.
- Ruhun ebediliğine ve manevi âlemin-öbür dünyanın varlığına inanmak.
- Aşa Kanunu'na uymak ve iki ikiz zıt cevherin (Spenta Mainyu/iyi düşünce, Angra Mainyu/kötü düşünce) varlığına inanmak.
- Tüm insanların haklarına saygı göstermek, kadın-erkek eşitliğini benimsemek.
- Ameşa Spentalar'ın varlığına ve Ameşa Spentalar'ın iyi bir Zerdüş'tinin kat etmesi gereken yedi irfanî basamak olduğuna inanmak.
- İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak.
- Dört unsurun (su, hava, toprak, ateş) kutsallığına ve bunların temiz tutulması gerektiğine inanmak.
- Fereşekerd'in (çalışma, ilerleme, gelişme, yenilenme) zorunlu olduğunu kabul etmek ve bu doğrultuda yaşamak.
- Sidre giyinmek, Kusti Kemerini bağlamak.
- İyi düşünce, iyi söz, iyi iş anlayışına sahip olmak, kötü düşünce, kötü söz ve kötü işten sakınmak.
- Zerdüş'tilik ritüel, adet ve geleneklerine uymak, aylık ve mevsimsel tören ve bayramları yerine getirmek.⁵⁶³

⁵⁶³ Huşıdyan, s.52-55, Muradpur, Kaynak Kişi

BÖLÜM IV

ZERDÜŞTİLİKTE İBADET GELENEK VE SOSYAL YAŞAM

4.1. Zerdüştilikte Temizlik Anlayışı

Zerdüştilikte temizlik, Ahura Mazda ve Ameşa Spentalar ile ilintili olarak görülür. Varlıkların maddi ve manevi korunması onlar tarafından sağlanır. Bu nedenle temizliğe çok dikkat edilir. Doğadaki kirlilik, afet, insan ve hayvanlardaki hastalık, eşyalardaki pas, besinlerdeki bozulma, kokuşma ve küf Angra Mainyu'ya ve onun yardımcıları olan divlere atfedilen bütün olumsuzluklar onlarla ilişkilendirilir. Bu nedenle insan bedeninden çıkan kirli şeylerle temastan kaçınılır, bunlarla temasta bulunanlara arınma ritüeli düzenlenir.⁵⁶⁴

Zerdüştilikte kutsal dört unsurdan olan su temiz tutulur ve temiz kullanılır. Bazı kirli nesnelere suyla yıkanmadan önce sırayla hayvan sidiği, kumdan geçirme ve güneşte bırakma işlemlerinden sonra suyla yıkanır. Ateş kutsal sayıldığından kuru ve temiz odunla yakılır. Ateşe çer çöp atılmaz, kirletilmez, yemek kapları ocağa konulurken özen gösterilir. Toprağı kirletmemek için kuru ve temiz olan atıklar çukura konur ve üzerine asit dökülür. Zararlı ve yırtıcı hayvanlar pis ve Angra Mainyu ve divlerin yarattığı olarak görüldüğünden bunların öldürülmesi sevap sayılır.⁵⁶⁵

Zerdüştilikte kadınların adet görme olayı Angra Mainyu ile ilişkili olarak görüldüğünden sıkı ve zor temizlik kuralları uygulanırdı. Adet döneminde kadın kirli kabul edilir, bu nedenle evinden ayrılıp kendileri için yapılmış olan özel yere giderek bu süreyi orada tamamlardı. Kadın çıplak elle kimseye dokunamaz, yemeğini metal kaplarda yer, yıkandıktan sonra normal yaşama ve evine döner, giysileri ve yatağı yıkanır. Doğum yapan kadın kırk gün tecrit edilir, yıkandıktan sonra normal yaşama dönebilirdi.⁵⁶⁶

16. Yüzyıl'da İsfahan yöresi Zerdüşti bayanları adet dönemi boyunca bir kulubede kalırlar, adet sonrası maddi imkânına göre keçi, tavuk veya güvercin fidyeye

⁵⁶⁴ Oymak, s.181

⁵⁶⁵ Avesta/Vendidad, Fergerd 16/12, Boyce, s.70

⁵⁶⁶ Parrinder, s.110

eder, hamama gidip yıkanır, yakınlarına ziyafet verirdi. 19. yüzyıl'da ise evlerin avlusunda veya hayvan barınağında adet dönemini geçirirlerdi.⁵⁶⁷

Adet dönemiyle ilgili temizlik kuralında ağır uygulamalar ve keffaret türü eylemler de vardı. Adet dönemi dokuz geceyi geçen kadın üç çukur yanında yıkandıktan sonra eve dönebilirdi. Bunun kefareti için mevsim yaz ise iki yüz tahıl taşıyan karınca öldürür, kış ise zararlı böcekleri öldürmesi gerekliydi.⁵⁶⁸ Saç ve kesilen tırnak divlerin eline geçip zararlı maddelere dönüşmemesi için çukura gömülür, bu esnada dua edilirdi.⁵⁶⁹ Günümüzde temizlik kuralı yumuşatılmış olup adet döneminde kadın evinden ayrılmamakta, saç ve tırnak kesiminde berbere gidilmekte eski kurallara uyulmamaktadır.⁵⁷⁰

Zerdüştilikte hayat, iyi-kötü şeklinde ayrıma tabi tutulduğu gibi hayvanlar da işlevine göre iyi ve kötü olarak iki gruba ayrılmıştır. İyiler Ahura Mazda'ya kötüler Ehrimen'e atfedilir.⁵⁷¹ Ehrimen'in yaratıkları olarak görülen ve suları kirlettiğine inanılan kurbağa, kaplumbağa ve yengeçten nefret edilir, fırsat buldukça bu hayvanlar öldürülür ve bu eylem sevap sayılırdı.⁵⁷²

4.1.1. Temizlik Çeşitleri

Zerdüştilikte temizlik aracı olarak su, kum ve gomez kullanılmaktadır. Gomez; sığır veya koyun keçi türü hayvan sidiğidir. Geleneğe göre cüzzam olan Cemşid gomezle yıkanarak hastalıktan kurtulmuştur.⁵⁷³

Zerdüştilikte dört çeşit temizlenme yöntemi bulunmaktadır:

1-Bareşnum: En önemli temizlik şekli olan bareşnum din adamı adayları, dindarlaşmak isteyenler, doğumda kirlenmişler ve leşe dokunmuşlar ve ceset taşıyıcıları için

⁵⁶⁷ Boyce, s.214

⁵⁶⁸ Avesta/Vendidad,Fergerd16/11-12

⁵⁶⁹ Avesta/Vendidad, Fergerd 17/2-11

⁵⁷⁰ Muradpur, Kaynak Kişi

⁵⁷¹ Mole, s.75

⁵⁷² Boyce, s.213

⁵⁷³ Duchesne-Guillemin, s.158

uygulanan ağır temizlik kuralıdır. Bu temizlikte çukurda taş üzerinde çömelerek boğa sidiği, toprak ve su ile üç kez temizlenilir.⁵⁷⁴

2-Padyab: Günde birkaç kez tekrarlanan, genelde güneş doğmadan, yemekten ve ibadetlerden önce, tuvaletten sonra yapılan abdeste benzeyen su ile temizlenme biçimidir. Bu temizlenmede Ašem Vohu duasını okuyarak el, ayak ve yüz yıkanır, çözülmüş olan kemer bağlanır.⁵⁷⁵ Günümüzde bu uygulama zayıflamış olup, genelde ateşgedeye gidilince ve cenaze törenlerinde yerine getirilir.⁵⁷⁶

3-Nahn: Günahlardan arınma, dine giriş, evlilik, yılın son günleri ve çocuğun kırkının çıkışı gibi törenlerde din adamı eşliğindenar yaprağını çiğneme, gomez ve külle karışmış suyu içmekle ve dua okumakla yapılan banyodur.⁵⁷⁷

4-Riman: Cesede dokunmuş kişiye din adamı tarafından uygulanan temizlenme biçimidir. Bu temizlenme nar yaprağı, gomez, ateşin külünün suyu ve yumurta kabuğu ile yerine getirilir, görevli tarafından yıkanan kişiden arta kalan temizlenme malzemeleri toprağa gömülür.⁵⁷⁸

Günümüz İran Zerdüştileri Padyap, Bareşnum gibi eski geleneksel temizlik biçimlerini terk etmiştir.⁵⁷⁹ Gelenekte bulunan ve Ehrimen'le ilişkilendirilen adet dönemi ve doğum sonrası kadının tecrit edilmesi gibi uygulamaların temizlik ve sağlık gerekçesiyle yapıldığını, günümüzde ise bunlara gerek kalmadığını belirtirler.⁵⁸⁰

4.2. Zerdüştilikte İbadet

Zerdüştiler kendi takvimleri doğrultusunda ibadetlerini yerine getirir, özel durumlarda boy abdesti alınır, ibadet öncesi el, ayak ve yüz yıkanır.⁵⁸¹ Günümüzde ise ayaklar yıkanmaz, bayanlar başlarını örter, erkekler beyaz takke takarlar. İbadetler

⁵⁷⁴ Avesta/Vendidad, Fergerd 9, Choksy, s. 9998, Duchesne-Guillemin, s. 154, Oymak, s.230

⁵⁷⁵ Duchesne-Guillemin, s.152, Oymak, s. 231

⁵⁷⁶ Choksy, s.9997

⁵⁷⁷ Duchesne-Guillemin, s.153, Oymak, s.232

⁵⁷⁸ Oymak, s. 233

⁵⁷⁹ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁵⁸⁰ Şuruşpur, s.10

⁵⁸¹ Boyce, s.57, Şehzadi, Kaynak Kişi

oturarak veya ayakta yerine getirilir. Rükû ve secde, ibadetlerinde yer almaz, karanlıkta ibadet edilmez, toplu ibadetlerde kadın erkek karışık ibadet ederler. Zerdüştilikte ateşgedede yanan ateş, açık alanda güneş, geceleri ay, evlerde ise yanan lamba kible olarak kabul edilmekte ve ona yönelerek ibadet edilir.⁵⁸² Zerdüştilikte bedenin temiz ve güçlü tutulması için, riyazet ve oruç ibadeti bulunmaz.⁵⁸³

Günümüz İran Zerdüştilerinde zorunlu kurban, oruç, zekât ve hac ibadetleri yoktur. Sadaka amaçlı hayvan kesilir. Dad u Deheş denilen gönüllü sadaka verilir, ziyaret amaçlı Yezd bölgesi ziyaret edilir, her ayda dört gün perhiz yapılır.⁵⁸⁴ Parsiler'de sorumluluk yaşı yedi yaşında, başlamaktadır.⁵⁸⁵ Günümüz İran Zerdüştilerinde sorumluluk yaşı 7-15 yaşlarıdır.⁵⁸⁶

Günümüz İran Zerdüştileri günlük ibadetlerini evlerde, aydınlık ortamda ve bireysel olarak yerine getirirler. Ateşgede yakınında oturanlar ise ibadetlerini orada yerine getirebilirler. Gahanbar ve cenaze törenleri cemaatle yerine getirilir.⁵⁸⁷ Günümüz İran Zerdüştilerinin ibadet dili Farsça-Avestaca, Parsilerinki ise Gucaratça-Avestaca'dır.⁵⁸⁸

4.2.1. Günlük İbadet

Eski Aryanlarda sabah, öğleden sonra ve akşam olmak üzere üç vakit olan günlük ibadet vakitlerinin Zerdüşt tarafından beş vakte çıkarıldığı ifade edilir.⁵⁸⁹ Beş vakitte yapılan ibadete namaz adı verilmektedir. Zerdüştiler günlük beş vakit ibadetlerinde zaman izedlerine övgü ve yakarıшта bulunurlar.

Günlük Dua (Namaz) Vakitleri;

1-Havan Gah (sabah vakti): Güneşin doğuşundan öğleye kadar.

⁵⁸²Hurşidyan, s.120, Şehzadi, Kaynak Kişi

⁵⁸³ Niknam, s.79

⁵⁸⁴ Muradpur, Kaynak Kişi

⁵⁸⁵ Boyce, s. 219,Mazdapur, Kaynak Kişi

⁵⁸⁶ Muradpur, Kaynak Kişi

⁵⁸⁷ Mazdapur, s.11

⁵⁸⁸ Mazdapur, s. 90

⁵⁸⁹ Boyce, s. 57

2-Repitvan Gah(öğle vakti): Öğleden ikindiye kadar.

3-Uziran Gah (ikindi vakti): İkindiden güneşin batışına kadar.

4-Servesram Gah (akşam vakti): Güneşin batışından gece yarısına kadar.

5-Uşahin Gah(seher vakti): Gece yarısından güneşin doğuşuna kadardır.⁵⁹⁰

Duadan (Namaz) Önce Yapılması Gerekenler;

- Vücut temiz olmalı,
- Sidre giyinilmeli, kuştı bağlanmalı,
- Giysi temiz olmalı,
- El ve yüz yıkanmalı,
- İbadet yeri temiz olmalı,
- Yüz aydınlığa yönelmelidir.⁵⁹¹

Günlük Beş Vakitte Okunan Dualar;

Zerdüştilikte ibadet öncesi iman ikrarı olan bu dua okunur. ‘Ahura Mazda’dan memnunum, Zerdüş’tün getirdiği Mazdayasna dinine inanıyorum, Ahura’nın öğretisinin takipçisiyim, yalandan uzağım.’⁵⁹²

1-Havan Gah Duası:‘Ben sabah vaktinin koruyucusu olan temiz ve yapıcı Havan’ı över, değer verir ve hoşnut ederim. Ben köylere sevinç ve neşe veren temiz, adil ve yapıcı olanı över, değer verir ve hoşnut ederim.’

2-Rapatvan (Rapitvan) Gah Duası:‘Ben öğle vaktinin koruyucu bekçisi olan temiz Rapatvan’ı över, değer verir ve hoşnut ederim. Ben şehirlere sevinç ve neşe veren temiz, adil ve yapıcı olanı över, değer verir ve hoşnut ederim.’

3-Uziran Gah Duası:‘Ben öğleden sonranın koruyucu bekçisi olan temiz Uziran’ı över, değer verir ve hoşnut ederim. Ben ülkeye sevinç ve neşe veren temiz, adil ve yapıcı olanı över, değer verir ve hoşnut ederim.’

4-Servesram Gah Duası: ‘Ben gece vaktinin koruyucu bekçisi olan temiz Servesram’ı över, değer verir ve hoşnut ederim. Ben Zerdüş’tün yolunun takipçisi olanları över, değer verir ve hoşnut ederim.’

5-Uşahina Gah Duası:‘Ben seher vaktinin koruyucu bekçisi olan temiz Uşahina’yı över, değer verir ve hoşnut ederim. Ben evin mutluluğunu sağlayanı över, değer verir ve

⁵⁹⁰ Manuçeherpur, s.48, Boyce, s. 57

⁵⁹¹ Manuçeherpur, s. 49

⁵⁹² Mihr, s. 195

hoşnut ederim.’⁵⁹³Zerdüştiliğin dualarında I. bölümde manevi yön, II. bölümde de maddi yön vardır;

Uşahin Gah (seher vakti), ev halkı

Havan Gah (sabah vakti), köy

Rapatvan (öğle vakti), şehir

Uziran Gah (ikinci vakti), ülke

Serversam Gah (akşam vakti), doğruluk ve iyilik.⁵⁹⁴

4.2.2. Kurban İbadeti

Zerdüştilikte kanlı kurban ibadeti tarihsel süreç içerisinde çeşitli biçimler almıştır. Gathalar’da Zerdüş’tün Mitra kültündeki Daeva Yasnacıları, Karapanları boğa kurbanından ve şarhoşluk veren Hom’dan dolayı eleştirdiği yer almakta,⁵⁹⁵ fakat kurban ibadetinin yasaklandığına dair deliller bulunmamaktadır.⁵⁹⁶ Kurban ibadetinin Zerdüş sonrasında belirgin hale geldiği görülmektedir. Avesta’da İzedler’e, İran tarih ve mitolojisinin önemli şahsiyetlerine, yüzlerce at, binlerce öküz, onbinlerce kuzunun kurban edildiği yer almaktadır.⁵⁹⁷ Din adamları tarafından yürütülen önemli ritüeller arasına girmiştir.⁵⁹⁸ Ahamenişler ve Sasaniler döneminde krallar kurban kesimini sürdürmüş, İslam egemenliği döneminde ise Zerdüştilerde bu gelenek zayıflamıştır.⁵⁹⁹

Kurban ibadeti İran ve Hint Zerdüştileri tarafından sürdürülmüş,⁶⁰⁰ Hindistan’da inek kesimi yasak olduğundan Parsiler inek yerine keçi kurbanını seçmişlerdir.⁶⁰¹ Bununla birlikte Mihrgan (Mihrican) bayramında evlerinde koyun, keçi ve tavuk

⁵⁹³ Mihr, s. 196-197

⁵⁹⁴ Mihr, s.198

⁵⁹⁵ Avesta/Yesna/ 32/12-14, Razi, s.67, Zeahner, s.117, Eliade, Dinler Tarihi, s.543

⁵⁹⁶ Duchesne-Guillemin, s.145, Zeahner, s.118

⁵⁹⁷ Avesta/Aban Yeşt/ 21

⁵⁹⁸ Mensching, s.231

⁵⁹⁹ Zeahner, s.130

⁶⁰⁰ Choksy, s.9998

⁶⁰¹ Boyce, s. 206

kesmişler.⁶⁰² 19.yüzyılın sonlarına kadar devam eden bu gelenek reformcuların etkisiyle terk edilmiştir. İran Zerdüştileri Parsiler'den Manekci'nin etkisiyle inek kurbanını terk edip koyun keçi kurbanına yönelmişlerdir.⁶⁰³

Günümüz İran Zerdüştilerinde zorunlu kurban ibadeti bulunmamakta, bunun yerine bazı bölgelerde (Yezd Eyaletinde) Mihriğan Bayramı'nda sadaka amaçlı hayvan kesimi yapılmaktadır.⁶⁰⁴

4.3. Zerdüştilikte Din Adamı

Geleneksel Zerdüştilikte İran toplumunu oluşturan üç sınıftan biri olan ve babadan oğula geçen Aturvan, Asravan, Moğ, Moğpati, gibi adlarla tanımlanan din adamlarına günümüzde Mobed veya Destur denilmektedir. Ateşgedelere yapılan bağış ve yönetilen törenlerden elde edilen gelirle hayatlarını sürdüren Zerdüşti din adamlarında bekârlık ve ruhbanlık olgusu yoktur.⁶⁰⁵ Özel hallerinden dolayı kirli kabul edilen kadınlar din adamı olamazdı.⁶⁰⁶

Din adamları;

Zerdüştiliğin resmi din olduğu ve din adamlarının etkin olduğu Sasaniler Döneminde din adamı sınıfı genişlemiştir. Her sınıfın ayrı bir görevi bulunmaktaydı.

Zaotar (zot): Töreni yöneten yedi mobedin başı olan ateşgededeki baş mobed.

Havanan: Hom bitkisini dövmekle görevli mobed.

Atravaş: Ateşgededeki ateşin hazırlık ve bakımından sorumlu mobed.

Freberiter: Yesna töreninde kullanılan aletleri hazırlamakla görevli mobed.

Abirit: Kutsanacak suyu hazırlamakla görevli mobed.

Asnavar: Hom sıvısına son şeklini veren mobed.

Raisviskara (Raspi): Hom sıvısına karışımları katan ve sunuma hazırlayan mobed.

⁶⁰² Duchesne-Guillemin, s.144

⁶⁰³ Boyce, s. 247

⁶⁰⁴ Hamzah'ee, s.264-265,Muradpur, Kaynak Kişi

⁶⁰⁵ Avesta/Vendidad, Fergerd 4/47, Şeriati, s.415

⁶⁰⁶ Choksy, s.9990

Sraosavariz: Ateşgede hizmetçisi, tören düzenleyicisi mobedir.⁶⁰⁷

Geleneksel din adamlarından Zaotar ve Raspi günümüzde hala devam etmektedir. Günümüzde soya dayalı din adamlığı anlayışı değişmiş, isteyen Zerdüştî gönüllü dini eğitim alarak mobed olabilmekte, bunlara yardımcı mobed anlamında Mobedyar denilmektedir. Mobedler masum ve günahsız kabul edilmez. İran'daki mobedlerin kendi özel meslekleri mevcut olup onunla geçinirler. Mobedlikten ücret almazlar. Sosyal ve dinsel tören yöneten mobede davet sahibi tarafından hediye verilir. Her bölgede mobedin olması zorunlu değildir.⁶⁰⁸

Geleneksel Zerdüştilikte kendi dini okullarında eğitim alan mobed adayları günümüzde Encümen-i Mobed'de eğitim görmekte, isteyen kadınlar da mobed olabilmektedir. Mobedlerin tören esnasında beyaz pantolon, ceket, takke ve kemer takmaları zorunludur. Sakal ve bıyık bırakmaları isteğe bağlıdır. Tahran'da on erkek mobed, beş bayan mobedyar bulunmakta ve dönüşümlü görev yapmaktadır.⁶⁰⁹

4.3.1. Hom-Yesna Töreni

Hom (Homa) ve Yesna törenlerinin Eski Aryanlardan kaldığı bazı değişikliklerle bu geleneğin Zerdüştilikte devam ettiği belirtilir.⁶¹⁰ Mobedler'in dönüşümlü olarak her sabah ateşgedede Avesta'nın Yesna bölümünü okuyarak yaptıkları törendir. Bu törende kutsal ateşe ağaç dalı ve tütsü sunularak ateş yenilenir. Külleri ateşgedenin bahçesine dökülür ve Hom sıvısı hazırlanır.⁶¹¹

Zerdüşt tarafından reddedildiği ifade edilen, fakat Gathalar'da yasaklanmayan,⁶¹² eski Aryanlardan kalma Hom içeceğinin Zerdüşt'ten sonra dine girdiği belirtilir.⁶¹³ Hom, Zerdüştilik içinde ateşten sonra tamamlayıcı unsur konumunda, adına Avesta'da Hom Yeşt bölümü bulunmaktadır. Ateşgedelerde Hom

⁶⁰⁷ Razi, s.157, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.43

⁶⁰⁸ Mazdapur, Kaynak Kişi, Şehzadi, Kaynak Kişi

⁶⁰⁹ Muradpur, Kaynak Kişi, Şehzadi, Kaynak Kişi, Bkz. Ek 25

⁶¹⁰ Zeahner, s.127, Choksy, s.9998, Eliade, Dinler Tarihi, s.197

⁶¹¹ Oymak, s.199,Şehzadi, Kaynak Kişi,

⁶¹² Mole, s.87

⁶¹³ Mesching, s.201

içeceği din adamları tarafından Hom bitkisinin ezilerek elde edilen sıvısının su veya sütle karıştırılmasıyla yapılır ve cemaate sunulur.⁶¹⁴ Zerdüştilikte efor verici ve sakinleştirici özelliği olan Hom içeceğinin şifa verdiği, duaların kabulüne neden olduğuna, divlere karşı güç, koruma ve zafer sağladığına inanılmaktadır.⁶¹⁵

Bu törende su kutsanır, narçubuğuna su serpilir, bununla bitkilerin bereketlenmesi sembolize edilir. Kutsanan ekmeğ yenir, ezilen Hom'la divler, şer güçler, uzaklaştırılmış, yaratılış yenilenmiş, ölümsüzlük ve canlılık tekrarlanmış olur.⁶¹⁶

4.3.2. Vac Yaşt Töreni

Her Gahanbar (mevsimsel bayramlar) töreninde şehrin büyük ateşgedesi Ateş Behram'da icra edilen törendir. Buna mobed ve cemaat katılır. Mobedlerden biri 72 Ha'dan oluşan Avesta'nın Yesna bölümünü sesli okur, diğer mobedler ona eşlik eder. Bu törene Yezišn (okuma) töreni de denir. Ateş odasının yanında Yezişgah denilen bölümde yapılır. Yezišn okuma esnasında mobedler Porohum denilen Hom (Homa) içkisini hazırlar, tören sonunda katılanlara bu içkiden sunarlar.⁶¹⁷

4.4. Zerdüştilikte İbadethane

Zerdüş döneminde ibadetlerin açık alanlarda yapıldığı, Ahamenişler'de Zerdüştiler arasında kutsal ateşi koruma gayesiyle ateşgedelerin oluşmaya başladığı,⁶¹⁸ Sasaniler zamanında ikonaklazma tepki olarak yıkılan heykellerin yerine ateşin konulmasıyla ateşgedelerin arttığı belirtilir.⁶¹⁹

Zerdüştilikte ibadethaneye içinde devamlı yanan ateş bulunduğu için Ateşgede (Deri Mihr) veya Farsça Adıryan da denir. Ateş, Zerdüştilikte kiblelerdir. Geceleri aya, gündüzleri güneşe, ateşgedede ateşe yönelirler. Cemaatin bulunduğu yerlerde bir

⁶¹⁴ Oymak s.206

⁶¹⁵ Zeahner, s.129, Alıcı, s. 181, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.464

⁶¹⁶ Duchense-Guillemin, s.109-111, Zeahner, s.125

⁶¹⁷ Niknam, s. 53

⁶¹⁸ Güç, Dinlerde Mabet ve İbadet, s.45

⁶¹⁹ Gündüz, 'Mecusilik', s.281

ateşgede inşa edilir, ateşgedenin varlığı zorunlu değildir. Köylerde küçük oda şeklinde Niyayışgah denilen yerler mevcuttur.⁶²⁰ Geleneksel Zerdüştilikte ateşgedelere yabancılar alınmazdı. Günümüzde bu uygulama yumuşamıştır. Ateşgedeler kadınlara da açıktır.⁶²¹

Ateşgede Çeşitleri;

- **Ateş Dadgah:** Evlerdeki küçük ateş, ocak ateşi.
- **Ateş Azeran (Aduran):** Mahallede, köyde, yerleşim alınındaki ateşgede.
- **Ateş Behram (Verehram):** Büyük ateşgede, sekizi Hindistan'da, ikisi İran'da bulunmaktadır.⁶²²

Ateşgedeler ateş hazırlama biçimlerine göre adlandırılırlar;

- **Ateş Dadgah:** Mobed tarafından kutsanan basit ateşten hazırlanır.
- **Ateş Aduran:** Mobedler, askerler, çiftçiler ve çobanlar sınıfını temsil eden dört çeşit ateşin karışımıyla hazırlanır.
- **Ateş Behram:** 16 sınıfı temsil eden ateşin bir araya getirilmesiyle hazırlanır, bir yılı aşkın sürede temizlik sürecinden geçirilir, yanan dal ateşten alınarak 1128 kez temizlenir, bu ateş kutsal ateş olarak kabul edilir.⁶²³

Zerdüştilik geleneğine göre yeryüzüne inen İzedler, yerle göğün kapısı konumunda olan ateşlerin padişahı Ateş Behram'ı ziyarete gelirler.⁶²⁴ Ateş Behram, Ahura Mazda'nın emri ile hareket eden ateşlerin muzaffer şahı sayılır, karanlık ve yalanla savaşır, doğrulara yardım eder, bu nedenle Zerdüştiler dualarında ondan yardım talep ederler.⁶²⁵

Ateş Behram'ı Oluşturan Ateşler;

- 1-Yöneticilerin ateşi,
- 2-Din adamlarının ateşi,
- 3-Süvariler (misafirlerin) ateşi,

⁶²⁰ Mazdapur, s.106

⁶²¹ Choksy, s.1004, Güç, Dinlerde Mabet ve İbadet, s.49, Şehzadi, Kaynak Kişi

⁶²² Horde Avesta/Ateş Niyayış/20, Güç, Dinlerde Mabet ve İbadet, s.46

⁶²³ Hariryan, s.73

⁶²⁴ Duchesne-Guillemin, s.116

⁶²⁵ Horde Avesta/Ateş Niyayış/10-14

- 4-Şimsek ateşi,
- 5-Çobanların, meslek sahiplerinin ateşi,
- 6-İşçilerin ateşi,
- 7-Fırıncıların ateşi,
- 8-Çelikçilerin, silah yapanların ateşi,
- 9-Demircilerin ateşi,
- 10-Gümüşçü (sikkeçilerin) ateşi,
- 11-Kuyumcuların ateşi,
- 12-Bakırcıların ateşi,
- 13-Tuğlacıların ateşi,
- 14-Çömlekçilerin ateşi,
- 15-Boyacı, renklendiricilerin ateşi,
- 16- Kemik yakanların (Nasusaz) ateşidir.⁶²⁶

Günümüzde İran Zerdüştlilerinin Ateş Behram'ı İran'ın Yezd kentindeki merkez ateşgededeki yanan ateştir.⁶²⁷

Tarihi Büyük Ateşgedeler

- **Azer Guşnasp (Ateş Asnap):**Azerbaycan'ın (Batı İran) Şiz kentinde bulunan yöneticilerin, şehzadelerin ve savaşçıların ateşgedesidir. Sasani şahları taç giydikten sonra burayı ziyaret ederdi.⁶²⁸
- **Azer Fernbağ (Ateş Ferre İzed):**İran'ın Fars Eyaletinde olan dini önderlerin, mobedlerin, bilginlerin ateşgedesidir. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in doğduğunda İran'da ateşinin söndüğü rivayet edilen ateşgede Azerfernbağ ateşgedesidir.⁶²⁹
- **Azer Burzinmehr (ateş mihr bolende):**Horasan Eyaletindeki (Nişabur) çiftçilerin ve köylülerin ateşgedesidir.⁶³⁰

⁶²⁶ Kadirdan, s.27

⁶²⁷ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁶²⁸ Bkz. Ek 3

⁶²⁹ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 124

⁶³⁰ Horde Avesta/Ateş Niyayiş/20, Boyce, s.117-118, Metin Dost, s.55, Şeriati, s.415

Zerdüştilik geleneğine göre Azer Guşnasp; Keyaniler'den Keyhüsrev, Azer Fernbağ; Pişdadiler'den Cemşid, Azer Burzinmehr; Viştaspa veya Zerdüşt tarafından yapıldığı rivayet edilir.⁶³¹

Sasaniler döneminde Azer Guşnasp önemli ziyaret merkeziydi. Şahlar ve ileri gelenler buraya ganimetlerden hediye sunar, yardımlarda bulunur, yaşlılar kendilerini buraya vakfederlerdi.⁶³² Bu üç tarihi ateşgede geleneksel Zerdüştî toplum yapısındaki yöneticiler, din adamları ve çiftçiler sınıfını yansıtmaktadır. Sasaniler döneminde toplumsal yapı hanedan üyeleri, din adamları ve halk olarak üçe ayrılır. Her kesimin ateşgedesi ayrı idi. Tahta çıkan Şah adına ateşgedede saltanatı boyunca özel ateş yakılırdı.⁶³³

Günümüzde İran'da faal otuz civarında ateşgede mevcuttur. Tahran'da üç ateşgede bulunmaktadır. Ateşgedenin ve bakıcının masrafları Encümen-i Zerdüştîyan teşkilatı tarafından yardım sandığından sağlanır.⁶³⁴ Ateşe üfleme ve kirletme yasak olduğundan ateşgede görevlisi ağzını mendille kapatır. Ateşe yağa bulanmış kuru dal, kurban derisi, kuyruk yağı, ud, sandal ağacı, misk ve kâfur atılması sevap sayılır.⁶³⁵ Günümüzde ateşgedede yakılan ateş meşe odunudur, külleri bahçeye dökülmektedir.⁶³⁶

Ateşgedelerin Yapısı

Sasaniler döneminde Çahar Tak, Çalipa ve Revaklı olmak üzere üç çeşit ateşgede tipi vardı.

1-Çahar Tak: Dört büyük sütun üzerine kurulu kare tipi sade kümbet yapılarıdır.

2- Çalipa: Çahar Tak'ın biraz genişletilmiş dikdörtgen (haç) biçimindeki yapılarıdır.

3- Revaklı Ateşgede: Çalipa'nın revaklar eklenmiş biçimidir.⁶³⁷

Sasaniler'in ateşgedeleri, ibadet, öğretim, kütüphane, toplantı, yargı, sağlık ve idari gibi dini ve sosyal işlerin görüldüğü yapılarıdır.⁶³⁸

⁶³¹ Kadirdan, s.29, Pirniya, s.62

⁶³² Mole, s.92, Duchense-Guillemin, s.131

⁶³³ Gündüz, Mecusilik, s.283

⁶³⁴ Muradpur, Kaynak Kişi

⁶³⁵ Bakiri, s.50

⁶³⁶ Muradpur, Kaynak Kişi

⁶³⁷ Kadirdan, s.57

⁶³⁸ Kadirdan, s. 48

Günümüz İran ateşgeleri, içinde okul, kütüphane, toplantı salonu gibi yapıların bulunduğu sosyal kompleks biçiminde inşa edilmiştir. Tahran Pars bölgesinde bulunan Ateşgede ise Zerdüştî yaşam stesi şeklindedir. Parsiler'in yardımıyla 1913'te inşa edilen Tahran Ateşgedesi'nin kutsal ateşi Yezd'den getirilmiştir.⁶³⁹

Tahran Merkez Ateşgedesi'nin Planı

Sosyal kompleks içinde bulunan Tahran Merkez Ateşgedesi yaklaşık 100 metre kare civarında, karesel yapıda, üstü düz damla kaplı, içi aydınlık yapıdır. Ateşgedenin merkezinde 8,5 metre kare civarında üç yönü camla kaplı bir yönünde kapısı olan ateş odası bulunmaktadır. Ateşgedenin içinde halı serili, duvar yanında sandalyeler, giriş kapısı yanında da kitaplık bulunmaktadır. Ateşgedenin ön giriş tarafında altı sütun bulunmakta, bu sütunların baş tarafında dört yöne dönük inek figürleri ve aralarında üzüm salkımları yer almaktadır. Ateşgedenin üzerinde de Fereveher sembolü bulunur. Ateşgedenin dış duvarları ise mavi renklidir.

Ateşgedeye gelen erkeklerin beyaz takke takması, bayanların ise başörtüsü örtmesi, ayakkabılarını çıkarması zorunludur. Ateş odasına sorumlu mobed dışında kimsenin girmesi yasaktır. Nigehban denilen ateşgede bakıcısı ücretle çalışmaktadır.⁶⁴⁰

4.5. Zerdüştilikte Takvim

Geleneksel İran takvimi güneş takvimidir. Yıl 12 ay, her ay 30 gün, yıl ise 360 günden oluşmaktaydı. Bu takvimde 5 gün 48 dakika 48 saniye artık kalırdı. Ahamenişler döneminde 6 yılda bir takvime 1 ay eklenirdi. Sasaniler döneminde bu takvime artık 5 gün ilave ederek buna Gatha Günleri adı verildi. Artık 5 saat 48 saniye içinde her 120 yılda bir takvime 1 ay eklenirdi. Sasaniler 6. yüzyılın başında her 4 yılda bir, takvime 1 günü ilave ederlerdi. Buna Averdad günü denilirdi. İran Müslümanları 7. yüzyılda Hicri Şemsi takvimini kabul ettiler. Günümüz İran takvimi de bunu kullanır.⁶⁴¹

Zerdüşti takvimi Ahamenişler'den I. Erdeşir (M.Ö.465-425) döneminde oluşturuldu. Aylara İzedler'in adları verildi.⁶⁴² Zerdüşti takviminde yıl 12 ay ve her ay

⁶³⁹ Muradpur, Kaynak Kişi, Bkz. Ek 24

⁶⁴⁰ Muradpur, Kaynak Kişi

⁶⁴¹ Mihr s,179

⁶⁴² Zeahner, s.228

30 gündür. Her ay dört bölüm, ilk iki bölüm yedişer gün; son iki bölüm sekizer gündür. Bu şekildeki bölümlenmede ilk günler tanrının adını taşır.

Ayın Dört Bölümü;

1. Bölüm: Urmuzd, Vohumen, Ordıbeheşt, Şehriver, Spendermaz, Hordad, Amordad,

2. Bölüm: Deybeazer, Azer, Aban, Hur, Mah, Tir, Guş,

3. Bölüm: Deybemihir, Mihr, Suruş, Raşn, Fervertin, Verehram, Ram, Bad,

4. Bölüm: Deybedin, Din, Ard, Eştad, Asman, Zamyad, Manterspend, Anaram,

Zerdüştî takvimindeki gün adlarının dördü tanrının, altısı Ameşa Spentalar'ın, diğerleri İzedler'in adını taşımaktadır.⁶⁴³

Ayın Günlerinin Anlamı;

1-Urmuzd: Tanrı Ahura Mazda'nın adı,

2-Behmen: İyi düşünce,

3-Ordıbeheşt: Doğruluk, temizlik,

4-Şehriver: Egemenlik, güç,

5-Spendermaz: Alçakgönüllülük, sevgi,

6-Hordad: Sağlık, olgunluk,

7-Amordad: Ölümsüzlük, ebedilik,

8-Deybeazar: Yaratıcı, rab, hâkim,

9-Azar: Ateş, ışık,

10-Aban: Sular,

11-Hur: Güneş,

12-Mah: Ay,

13-Tir: Yağmur yıldızı,

14-Guş: Canlılar, varlıklar, âlem,

15-Deybemihir: Yaratıcı, bağışlayan tanrı,

16-Mihr: Dostluk, muhabbet, yemin,

17-Suruş: İtaat, boyun eğme,

18-Raşn: Adalet, adil,

19-Fervertin: İnsanın tanrısal özü, ilerleme gücü,

20-Verehram: Zafer, galibiyet,

21-Ram: Sevinç, mutluluk,

⁶⁴³ Mihr, s.26, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.487

- 22-Bad:** Rüzgâr,
23-Deybedin: Yaratıcı, bağışlayan,
24-Din: İçsel biliş, vicdan,
25-Ard: Güçlü, varlıklı, mutlu,
26-Eştat: Doğruluk,
27-Asman: Gökyüzü,
28-Zamyad: Zemin, yeryüzü,
29-Mantre Spend: Temiz, kutsal söz,
30-Anaram: Sonsuz ışık, aydınlıktır.⁶⁴⁴

Gatha Günleri;

Günümüz İran Zerdüştü takvimi 360 gündür. Bu takvime artık 5 günü ekleyerek yılı 365'e tamamlarlar. Buna Gatha günleri denir. Zerdüştiler 4 yılda bir takvime 1 gün ilave ederler. Zerdüştiler takvimlerini bu günkü İran takvimine uyarlamışlar.⁶⁴⁵

Zerdüş'tün doğum yılını başlangıç kabul eden İran Zerdüştilerinin takvimine göre 3751. yıldalar. İran Zerdüştileri arasında takvim birliği bulunmaktadır. Hindistan Zerdüştileri olan Parsiler arasında üç farklı takvim kullanılmaktadır.⁶⁴⁶ İran Zerdüştileri takvimlerinin başlangıcını Zerdüş't döneminden, Parsiler ise son Sasani Şahı III. Yezgerd döneminden başlatırlar.⁶⁴⁷ Parsi takvimi İran takviminden bir ay geriden başlamakta, Parsiler takvim birliğini sağlamak amacıyla 1730'lu yıllarda Kadimi takvimini oluşturdular.⁶⁴⁸

4.5.1. Günümüz İran Takvimi

İran'ın İslamlaşmasından sonra İran'da Hicri takvim kullanıldı. 1924 yılında Şah Rıza Pehlevi tarafından kameri aylara dayalı olan hicri takvim, güneş takvimine (Gregoryan) uyarlandı.⁶⁴⁹ Farsça Zerdüş'tü ay adlarına geçildi.⁶⁵⁰

⁶⁴⁴ Manuçehrpur, s. 86-87, Mihr, s.179-180

⁶⁴⁵ Mazdapur, Kaynak Kişi

⁶⁴⁶ Choksy, s.9991

⁶⁴⁷ Şehzadi, Kaynak Kişi, Sarıçam, s.13

⁶⁴⁸ Duchesne-Guillemin, s.450

⁶⁴⁹ Gartwaite, s.209

Şah Muhammed Rıza (1941-1979) zamanında Ahameniş'lerin (M.Ö. 550-330) ünlü Kralı Kuruş (Kiros) dönemini başlangıç alınarak güneş takvimine geçildi.⁶⁵¹ Günümüz İran'ında ise Hicri Şemsi takvimi kullanılmaktadır.

İran Takvimi	Miladi Karşılığı
Ferverdin 31 gün	21 Mart- 20 Nisan
Ordibeheşt 31 gün	21 Nisan- 21 Mayıs
Hordad 31 gün	22 Mayıs- 21 Haziran
Tir 31 gün	22 Haziran- 22 Temmuz
Mordad 31 gün	23 Temmuz- 22 Ağustos
Şehriver 31 gün	23 Ağustos- 22 Eylül
Mihr 30 gün	23 Eylül- 22 Ekim
Aban 30 gün	23 Ekim- 21 Kasım
Azer 30 gün	22 Kasım- 21 Aralık
Dey 30 gün	22 Aralık- 20 Ocak
Behmen 30 gün	21 Ocak- 19 Şubat
İsfend 29 gün	20 Şubat- 20 Mart

4.6. Aylık Bayramlar

Zerdüşti takvimine göre ay adı ile gün adı çakışırsa o gün bayram olarak kutlanılır. Bu bayramlarda Eski Aryan ve İran geleneksel izleri, kültürel ve milli unsurları görülmekte ve Zerdüştilikle içiçe geçmiş bulunmaktadır.⁶⁵²

4.6.1. Ferverdingan

Sasaniler döneminde Zerdüştiler ölen atalarının ruhlarını memnun etmek için Dakhmelere gidip oraya yiyecek bırakırlardı, ölü ruhlarının bunları yiyeceklerine inanılırdı.⁶⁵³ Günümüzde ölenlerin ruhunu ve fereveherlerini mutlu etmek için

⁶⁵⁰ Boyce, s.255,Taraporewala, s.81

⁶⁵¹ Gartwaite, s.233

⁶⁵² Mihr, s.183,Manuçehrpur, s.96

⁶⁵³ Manuçehrpur, s.95, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 321

mezarlığa gidilir, ölüler anılır, dualar edilir, mobedler Afringan Duasını okur, cemate meyve dağıtılır.⁶⁵⁴

4.6.2. Ordibeheştgan

Temizlik, doğruluk adına eski Zerdüştiler bu günü beyaz elbise, örtü ve takke takarak kutlamışlar. Günümüzde ateşgedede kutlanır, Ordibeheşt Yeşt okunur, Aşa Vahišta anılır, dualar edilir.⁶⁵⁵

4.6.3. Hordadgan

Haurvatat anısına eskiden çeşme başları, nehir ve göl kenarında kutlanılmış. Günümüzde ise ateşgedede kutlanır.⁶⁵⁶

4.6.4. Tirgan

Eski Aryan su tanrılarında olan Tir ve Nahid adına kutlanılan bayramdır. Keyhüsrev döneminden kaldığı rivayet edilen bu bayramda yıkanmak gelenektir.⁶⁵⁷ Hazar Denizi kıyısında yaşayan halk gün boyu denizde eğlenirdi.⁶⁵⁸ Günümüzde yağmurun yağmasına yardım eden İzed Tir adına kutlanır. Evler temizlenir, ev halkı yıkanır, temiz elbiseler giyip kırlara çıkarak birbirlerine su serperler.⁶⁵⁹

4.6.5. Amordadgan

Eski İranlılarca Nilüfer töreni olarak kutlanılırdı.⁶⁶⁰ Günümüzde Ameratat adına köylerde açık alanlara gidilir, şehirlerde ateşgede salonlarında şiir okuma ve dualarla kutlanır.⁶⁶¹

⁶⁵⁴ Niknam, s. 48,

⁶⁵⁵ Niknam, s. 52,Manuçehrpur, s.95

⁶⁵⁶ Niknam, s. 56,Manuçehrpur, s.96

⁶⁵⁷ Manuçehrpur, s. 97, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 687

⁶⁵⁸ Biruni, s.190

⁶⁵⁹ Niknam, s. 86, Mihr, s.192, Bkz. Ek 8

⁶⁶⁰ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 520

4.6.6. Şehrivergan

Kış mevsiminin başlangıcı olan bu günde ateş yakılır, bununla insan ve bitkilere zarar vereceğine inanılan şeylerin kaybolduğuna inanılırdı. Bu törene Azerceşn (ateşşenliği) adı verilirdi.⁶⁶² Günümüzde bu bayram Kşatriya Vairya adına ateşgedede kutlanır.⁶⁶³

4.6.7. Mihrigan (Mihrican)

Eski Aryan tanrılarında Mitra adına kutlanılan Nevruz'dan sonraki önemli güz bayramıdır.⁶⁶⁴ Eski Aryanlar'da yıl yaz ve kış olmak üzere iki mevsimdir. Yaz mevsimi Nevruz'la, kış mevsimi Mihrigan'la başlardı. Mihrigan İran sınırlarını aşip Ortadoğu ve Avrupa'ya yansıyan bayramdır.⁶⁶⁵ Mihrigan aynı zamanda İranlıların milli günüdür. Geleneğe göre bu günde İranlılar Feridun'un önderliğinde Asurî Azi Dahhak'ın zulmünden kurtulmuşlar.⁶⁶⁶

Günümüz İran Zerdüştileri Mihrigan Bayramı'nı ateşgedede kutlar, birbirlerine geleneksel yiyecekler sunar. Bazı Zerdüşti köylerde geleneksel yiyecekler ve kızartılmış koyun eti hazırlanır, misafirler ağırlanır, tefli, çalgılı kutlamalar yapılır.⁶⁶⁷

4.6.8. Abangan

Eski Aryan tanrıçalarından olan Anahita adına kutlanılan bayramdır. Uzun yıllar süren kuraklık sonunda bu günde yağışlar başlamıştı.⁶⁶⁸ Günümüzde su kaynaklarına,

⁶⁶¹ Niknam, s. 89, Manuçehrpur, s.99

⁶⁶² Biruni, s.191, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 661,

⁶⁶³ Niknam, s. 91

⁶⁶⁴ Mihr, s. 188, Oymak, s. 198

⁶⁶⁵ Mihr, s. 189, Metin Dost, s.79

⁶⁶⁶ Biruni, s.193, Zeahner, s.199, Mihr, s.189,Gaviri, s.180-181

⁶⁶⁷ Niknam, s.92-93, Manuçehrpur, s.99-100

⁶⁶⁸ Biruni, s.193, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 31,

nehir kıyılarına gidilir, Aban Yeşt okunur, ateşgede salonlarında konuşmalar yapılarak kutlanır.⁶⁶⁹

4.6.9. Azergan

Temiz ve süslü elbiseler giyinerek ateşgedeye gidilir, günlük dualar yapıldıktan sonra mobedlerle beraber Ateş Niyayiş duası okunarak kutlanır.⁶⁷⁰

4.6.10. Deygan

Bu ayda yaratıcı Ahura Mazda adına üç kez kutlanır (dey be adur, dey be mihr, dey be din). Bu ayın ilk günü Hurremruz'dur, sekizinci gün Deygan'dır. Eski İranlılar bu günde tüm toplum kesimleri protokol kurallarına uymadan aynı sofraya oturup yemek yerlerdi. Günümüzde Deygan ateşgede salonlarında kutlanır.⁶⁷¹

4.6.11. Behmengan

Vohumen (Behmen) adına kutlanılan bayramdır. Ateşgedede kutlama yapılır, gün boyu etli yemek yenilmez.⁶⁷²

4.6.12. İsfendgan

Spenta Armaiti adına kutlanır, bayanların bayramı olarak da anılır. Bu günde bayanlar yeni elbiseler giyinir, ev işlerini erkekler yapar, bayanlara hediyeler sunar. Ateşgede salonlarında kadınların önemiyle ilgili konuşmalar yapılır, şiirler okunur, misafirlere tatlı ve şerbetler sunularak kutlanır.⁶⁷³

⁶⁶⁹ Niknam, s.96,Manuçehrpur, s.100, Razi, s.159

⁶⁷⁰ Biruni, s.195, Niknam, s. 96-97, Razi, s.159,

⁶⁷¹ Biruni, s.195,Manuçehrpur, s.101,Niknam, s.100

⁶⁷² Niknam, s. 101,Manuçehrpur, s.101

⁶⁷³ Biruni, s.199, Niknam, s.111

4.7. Yıllık Mevsimsel Bayramlar (Gahanbarlar)

Eski Aryan gelenek ve yaşam tarzından kaynaklanan, tarım ve hayvancılık dönemi mevsimsel hasat bayramlarıdır. Yılda altı dönemde kutlanır, her bayram beş gün devam eder.⁶⁷⁴ Gahanbarlar tabiatla ilgili tarihi ve milli yönleri olan bayramlardır.⁶⁷⁵

Zerdüştî bilginlere göre bu altı bayram dünyanın yaratılış dönemlerine karşılık gelmektedir. Zerdüştîlikte yaratılış düzeni şu şekilde sıralanmaktadır;

- 1-Göğün yaratılışı,
- 2-Suyun yaratılışı,
- 3-Yerin yaratılışı,
- 4-Bitkilerin yaratılışı,
- 5-Hayvanların yaratılışı
- 6-İnsanın yaratılışıdır.⁶⁷⁶

Gahanbarların kutlanılmasına birinci gün ateşgedede Vac Yaşt töreniyle başlar. Buna tüm mobedler ve Zerdüştîler katılır, Yesna sesli okunur. Ateşgede töreninden sonra açık alanlarda veya salonlarda mobedlerin Afringan Gahanbar duası okumalarıyla devam eder, kuru meyve ve tatlı dağıtımıyla sürer.

Yezd köylüleri Gahanbarları evlerinde karşılar, evlerini temizler, evin oturma odasına ve dış duvarlarına sulu beyaz kil karışımı serperler. Geleneksel yiyecekler hazırlar, mobedlerin katılımıyla Gahanbarı kutlarlar.⁶⁷⁷

4.7.1. Medyozarem/Maidyoizaremaya (Göğün Yaratılışı) Bayramı

Bahar mevsimi ortasında kutlanılan bu bayram Ordibeheşt ayının Hayr günü başlar, Deybemihir günü sona erer. Bitkilerin büyümesi, tarlaların canlanması ve göğün yaratılması anısına kutlanır.⁶⁷⁸ Günümüzde Medyozarem ateşgede, ev ve ortak mekânlarda kutlamalar şeklinde sürer, geleneksel sofralar düzenlenir.⁶⁷⁹

⁶⁷⁴ Biruni, s.189, Manuçehrpur, s.91-92

⁶⁷⁵ Mihr, s. 181

⁶⁷⁶ Manuçehrpur, s.92, Tığlı, s.83-84

⁶⁷⁷ Niknam, s. 54

⁶⁷⁸ Biruni, s.195, Manuçehrpur, s.92, Mihr, s.181, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.500

⁶⁷⁹ Niknam, s.56

4.7.2. Medyoşahem/Maidyoişam (Suyun Yaratılışı) Bayramı

Yaz mevsimi ortasında kutlanılan bu bayram Tira ayının Hayr günü başlar, Deybemihir günü sona erer, suyun yaratılışı anısına kutlanır.⁶⁸⁰ Günümüzde Medyoşahem’de dini törenin sonunda geleneksel sofralar hazırlanır, fakirlere sadaka dağıtılır.⁶⁸¹

4.7.3. Potişahem/Paitişahya (Yerin Yaratılışı) Bayramı

Yaz mevsimi sonunda kutlanılan bu bayram Şehriver ayının Uştat günü başlar, Anaram günü sona erer. Ekinlerin, meyvelerin hasat zamanı bayramıdır.⁶⁸² Günümüzde Potişahem kentlerde büyük ateşgedelerde başlar, evlerde ve salonlarda kutlanır. Mobedler Afringan Gahanbar Duası’nı sesli okur, yerin yaratılışı anılır, hasat toplayan çiftçiler fakirlere sadaka verir.⁶⁸³

4.7.4. Ayaserem/Ayathrima (Bitkilerin Yaratılışı) Bayramı

Yayladan dönüş döneminde kutlanılan bu bayram Mihr ayının Uştat günü başlar, Anaram günü sona erer.⁶⁸⁴ Ayaserem ateşgede ev ve salonlarda diğer bayramlar gibi kutlanır, bitkilerin yaradılışı anılır, geleneksel sofralar kurulur.⁶⁸⁵

4.7.5. Medyorem/Maidyairya (Hayvanların Yaratılışı) Bayramı

Sonbahar döneminde kutlanılan bu bayram Dey ayının Mihr günü başlar, Verehram günü sona erer, hayvanların ve canlıların yaratılışı anılır.⁶⁸⁶ Günümüzde Medyorem diğer mevsimsel bayramlar gibi geleneksel olarak kutlanır.⁶⁸⁷

⁶⁸⁰ Biruni, s. 200, Manuğerhrpur, s.92, Mihr, s.181, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.501

⁶⁸¹ Niknam, s.85

⁶⁸² Biruni, s. 189, Manuğerhrpur, s.93, Mihr, s.181, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.501

⁶⁸³ Niknam, s.91

⁶⁸⁴ Biruni, s.189, Manuğerhrpur, s.93, Mihr, s.181, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.501

⁶⁸⁵ Manuğerhrpur, s.92, Niknam, s.95

⁶⁸⁶ Biruni, s. 191, Manuğerhrpur, s.93, Mihr, s.182, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.501

⁶⁸⁷ Niknam, s.101

4.7.6. Hemespetmadem/Hamaspathmedya (İnsanın Yaratılışı) Bayramı

Yılın son beş gününde kutlanır, bu günlere Gatha Günleri de denir. İnsanın yaratılışı ve yaratılışın tamamlanması anılır.⁶⁸⁸ Diğer bayramlar gibi kutlanır. Fereveherleri karşılama, anma törenleri düzenlenir. Evler Nevruz Bayramı için temizlenir, son gün damlarda odunlar hazırlanır, Nevruz sabahı odunlar yakılarak ölenlerin Fereveherleri uğurlanır.⁶⁸⁹

4.8. Bağımsız Bayramlar ve Önemli Günleri

Eski Aryan kültüründen kalma ve milli özellikler taşıyan bayramlar varlığını Zerdüştilikte devam ettirmekte, Zerdüştiliğe ait motiflere bezenmektedir. İran'ın İslamlaşmasıyla bazı bayramlar varlığını İran'da İslami motiflerle sürdürmektedir.

4.8.1. Nevruz Bayramı

Farsça'da yenigün anlamına gelen Nevruz, İran, Orta Asya ve Ortadoğu toplumlarında görülen kış mevsiminin bitip bahar mevsiminin başlangıcı bayramıdır. Tabiatın canlanması, hayvanların dışarı çıkışı, toprağın yeşermesi, yaratılışın canlanması anısına kutlanılan eski hayvancılık dönemi bahar bayramıdır.⁶⁹⁰

Çeşitli toplumlarda kutlanılan Nevruz Bayramı o toplumların anlayış, adet ve geleneklerinin rengine bürünmüş, çeşitli anlamlar atfedilmiştir. M.Ö. III. yüzyıldan itibaren Orta Asya Türk topluluklarında görülen ve kültürel motiflerle şenlik havasında kutlanılan Nevruz Bayramı, Ergenekon'dan çıkışla ilişkilendirilmektedir. Türk Dünyası'nda ortak milli bayram olarak kutlanmaktadır.⁶⁹¹

İran toplumunda önemli olay ve şahsiyetlerle ilişkilendirilen Nevruz Bayramı'nın Cemşid tarafından kutlanılmaya başlandığı rivayet edilir.⁶⁹² İran mitolojisinde dünyanın, güneşin ve insanın yaratılışı, Keyümers'in tahta çıkışı,

⁶⁸⁸ Biruni, s. 194, Manuçerhrpur, s.93, Mihr, s.182, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.501

⁶⁸⁹ Biruni, s.200, Niknam, s.111-112

⁶⁹⁰ Eliade, Dinler Tarihi, s.476

⁶⁹¹ Abdurrahman Küçük, M.Alparslan Küçük, Türkistan'dan Anadolu'ya Alevilik-Bektaşılık, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.179-182

⁶⁹² Mole, s.95, Zeahner, s.199, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 548

Cemşid'in şah oluşu bu günle irtibatlandırılır.⁶⁹³ Ahemenişler Tahtı Cemşid'de resmi Nevruz kutlamaları düzenlemiştir. Sasaniler'de Nevruz'un beş günü halk tarafından diğer günlerde yöneticiler tarafından kutlanmıştır.⁶⁹⁴

İran'ın İslamlaşmasıyla Nevruz Bayramı İslami renge bürünmüş, Hz.Adem'in yaratılışı, Âdem ile Havva'nın buluşması, Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışı, Hz. Nuh'un gemisinin karaya oturuşu, Hz.Yusuf'un kuyudan çıkışı, Hz.Yunus'un balığın karnından kurtuluşu Nevruz'la ilişkilendirilmiştir.⁶⁹⁵

Şii-Alevi-Bektaşî geleneğinde Hz.Ali'nin doğumu, Hz.Fatma ile evliliği, Gadiri Hum olayı, Nehravan zaferi, 12. İmam Mehdi Muntazar'ın dönüşü Nevruz Bayramı'yla ilişkilendirilir.⁶⁹⁶ Müslüman toplumlarda İslami ve kültürel renklerle kutlanan Nevruz Bayramı İran'da milli bayram olarak kutlanmaya devam etmekte, geleneksel Nevruz sofraları düzenlenmektedir. Geleneksel Nevruz Sofrası (Heft Sin);

- Sebze** (yeşillik); bereket ve canlılığın simgesi,
- Sib** (elma); doğum ve üretkenliğin simgesi,
- Semnu** (buğday tatlısı); yeniden doğuşun simgesi,
- Sincid** (iğde); aşk ve mutluluğun simgesi,
- Sir** (sarımsak); ilaç, sağlık ve afiyetin simgesi,
- Spend** (üzerlik tohumu); nazara karşı korunmanın simgesi,
- Sikke** (para); bereket ve şansın simgesidir.

Heft Sin sofrasının yanında ayna, Kuran-ı Kerim ve kavanoz içinde kırmızı canlı balık bulundurulur.⁶⁹⁷

Nevruz Bayramı dini bayram olarak yalnızca Zerdüştiler tarafından kutlanır. Zerdüştiler arasında kullanılan takvim farklılıklarından dolayı Nevruz Bayramı'nın kutlama zamanları konusunda farklılıklar yaşanmış, mart, ağustos ve eylül aylarında da kutlama yapılmıştır. Günümüzde ise tüm Zerdüştiler 21 Mart'ta Nevruz Bayramı'nı kutlar.⁶⁹⁸

⁶⁹³ Biruni, s.185-186,Oymak, s.197,

⁶⁹⁴ Biruni, s.188,Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.551

⁶⁹⁵ Oymak, s.196

⁶⁹⁶ Mihr, s.186

⁶⁹⁷ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 372

⁶⁹⁸ Oymak, s. 196

4.8.1.1. Zerdüştilerde Nevruz Bayramı

Zerdüş öncesi Eski Aryan bayramlarından olan, Zerdüştilerce de benimsenen ve dinsel içerik kazanan Nevruz, tabiatın yeniden canlanması, coşması ve Fereveherler'in anısına kutlanılır. Zerdüştilerde Nevruz'dan on gün önce ölenlerin fereveherlerinin kendi çocuklarını, torunlarını, akrabalarını ve yaşadıkları yerleri ziyarete geldiklerine, Nevruz Bayramı sabahı da geldikleri tanrısal âleme geridöndüklerine inanılır.⁶⁹⁹ Zerdüştilik geleneğinde yaratma işinin sona ermesi, Zerdüş'ün vizyon görüp peygamber oluşu, Keyaniler'den Viştaspa'nın Zerdüştiliği kabulü de Nevruz Bayramı'yla irtibatlandırılır.⁷⁰⁰

Zerdüştiler İsfend ayının başında evlerini temizler. Yıkılması gereken eşyaları yıkar, yeni eşyalar alır ve yeni giysiler giyinir. Tatlılar ve kuruyemişler hazırlar, Nevruz sofrası kurulur ve evler tütsülenir. Nevruz günü şafak vakti geldikleri yere döneceklerine inanılan fereveherlerini mutlu etmek ve tekrar dönmelerini dilemek için yüksek yerlerde veya evlerinin damlarında ateş yakarak dua ederler.⁷⁰¹ Nevruz sofrası Peskam denilen evlerin özel büyük salonlarında veya ateşgede salonlarında kurulur.⁷⁰²

Nevruz Sofrası ve Çağrışimleri;

İnsan, kitap	Ahura Mazda
Beyaz sofra	Spenta Armaiti
Ateşdanlık, mum	Aşa Vahišta
Su tası	Kşatriya Vairya
Su	Haurvatat
Süt şişesi, yumurta	Vohumen
Sebze	Ameratat. ⁷⁰³

Yiyecekler, ekmek, sebzeler, meyveler, sofraya konur, davetliler gelir, mobed yüzü doğuya gelecek şekilde sofraya oturur, Horda Avesta'dan Afringan Gahanbar duasını okur.⁷⁰⁴ Şafak vaktinin girmesiyle yerleşim alanındaki ateşgede sorumlusu

⁶⁹⁹ Niknam, s.21

⁷⁰⁰ Oymak, s.197

⁷⁰¹ Niknam, s. 23

⁷⁰² Niknam, s. 29

⁷⁰³ Hurşidyan, s.113

⁷⁰⁴ Niknam, s. 31

mobed, ateşgede zilini çalar ve damdaki odunları yakar. Fereveherler'in gidişini ve Nevruz'un başlangıcını ilan eder. Bu esnada ev halkı da damlarındaki odunları yakarak Nevruz'a başlar, ev halkı ateş bitene kadar dua eder. Evin kızı bitmekte olan ateşi ateşdanlığa koyarak evin içine getirir, ona tütsü ilave ederek odalarda dolaştırır, daha sonra onu ateşgedeye götürerek ateşgede yanındaki özel yere bırakır.⁷⁰⁵

Nevruz Gelenekleri;

Nevruz'dan önce ev halkı banyo eder, yeni elbiselerini giyerek sofrada bir araya gelip oturur. Birkaç dakika kala evin reisi babanın işaretleriyle Avesta'dan bölümler okunur, Ahura Mazda'ya şükredilir. Evin kızı yeni yıla girdikten sonra sofradan ayna ve gülsuyunu alıp ev halkının eline döker, aynayı yüzlerine tutar. Nevruz Bayramlarını tebrik eder, evin babası çocuklara para ve hediyeler dağıtır, daha sonra yemeğe ve tatlılara başlanır.⁷⁰⁶

Ferverdin ayının başından itibaren (Nevruz Bayramı) çocuklar ve yaşça küçük büyüklerini, dede, nene, anne, baba, akraba ve tanıdıklarını ziyarete gider. Bu bayram 21 Ferverdin'e kadar devam eder.⁷⁰⁷

4.8.2. Sede Bayramı

Zerdüş öncesi eski Aryan bayramlarından olan Sede Bayramı ateşin bulunuşu adına kutlanılırdı. İran mitolojisinde Pişdadi hanedanından Huşeng bir av esnasında karşılaştığı yılanı taş atar fakat yılan ölmez, taşların düştüğü yerden ise ateş çıkar. Zerdüştilik geleneğine görede soğukla insanlara zarar vermeye çalışan Ehrimen'in kötülüğüne karşı Ahura Mazda ateşle karşılık verip sıcaklığı artırarak insanlara yardım eder.⁷⁰⁸

Eski İranlılar yılı yaz ve kış olarak iki mevsime ayırırlardı. Ferverdin ayından Mihr ayının sonuna (7 ay) kadarı yaz, Aban ayından İsfend ayının sonuna kadarı da (5 ay) kış mevsimi idi. Aban ayından itibaren 100 gün geçince ve Behmen ayının dokuzuna ulaşıncı o günü Sede Bayramı olarak kutlardı. İnanışlarına göre o günden sonra kış soğukları azalacak, havalar ılıyacak. Bayram günü ova ve çöle çıkıp odun,

⁷⁰⁵ Niknam, s. 33

⁷⁰⁶ Niknam, s. 37, Bkz. Ek 11

⁷⁰⁷ Niknam, s. 38

⁷⁰⁸ Metin Dost, s.59-60, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.610, Yıldırım, İran Mitolojisi, s.463-464

çalı, çerçöp toplayıp bir araya yığar, gecenin başlamasıyla birlikte büyük bir ateş yakıp gelecek günlerin aydınlığının artması için şenlik yaparlardı.⁷⁰⁹

Günümüz Zerdüştilerinde Sede Bayramı'ndan birkaç gün önce gençler, odunları tören alanına getirir, büyük bir yığın yaparlar. Bayram sabahı genç kızlar tören alanına toplanıp geleneksel yemek (sirug) hazırlar. Günün sonunda da açık alanlarda müzik ve şenlik eşliğinde yemekler yenilir.⁷¹⁰

Ateşgede salonunda yapılan törenin sonunda akşam vakti beyaz giysili mobed odunları yakmak için yola çıkar, ateş taşıyan mobed de ateşdanlıkla tören alanına gelir. Birkaç beyaz giyimli gençte onlara eşlik eder. Mobedler odun kümesinin yanında Avesta'dan Ateş Niyayiş (Ateş Duası) bölümünü sesli okurlar. Odun kümesinin etrafında üç kez dönerler, sonra ateş taşıyıcısından gençler meşaleyi alıp odun kümesini yakarak ateşin ışıkları sönünceye kadar müzik eşliğinde kutlamalarını sürdürürler.⁷¹¹

4.8.3. Zerdüş'tün Doğum Yıldönümü

Zerdüştiler, erkek olsun kız olsun doğan çocuklarına ayırım yapmadan değer verirler. Çocuk doğduğunda babası aynı yıl çocuğunun adına yıl boyu yeşil kalan fidan diker, fidanın büyümesi ve yeşil kalması için gayret ederdi. Zerdüştiler doğum yıl dönümlerine özen gösterirler. Zerdüştiler, Zerdüş'tün 6 Ferverdın (26 Mart) günü doğduğuna inanırlar. Bu gün kendi yerleşim alanlarındaki ateşgedeye gidip Zerdüş'tün anısına Afringan merasimini yerine getirirler. Geleneksel yiyeceklerle kutlamalarını sürdürür, bu gün Zerdüştilerin tatil günüdür.⁷¹²

4.8.4. Zerdüş'tün Ölüm Yıldönümü

Dey ayının beşinde kentlerde ateşgede salonlarında kültürel programlarla Zerdüş'tün şahsiyeti ve öğretileri anlatılır. Zerdüştiler bu gün ateşgedeye gidip dua ederler. Bazı yerlerde geceden tandır ekmeği, hayır yemeği ve geleneksel yemekler hazırlanır. Bu gün ateşgedede mobedler tarafından Afringan bölümü okunur, öğle vakti tebrikler kabul edilir, yiyecekler kablara doldurularak evlere gönderilir. Yezd

⁷⁰⁹ Niknam, s.102, Mihr, s.190

⁷¹⁰ Niknam, s. 103

⁷¹¹ Niknam, s. 105, Manuçehrpur, s.102

⁷¹² Niknam, s. 39, Mihr, s.194

bölgesinde ise aileler evlerinde geleneksel sofralar hazırlar, tütsü yakar ve Zerdüş'tü över ve anarlar.⁷¹³

4.8.5. Şebi Çele (Yelda)

İranlılar tarafından yılın en uzun ve uğursuz gecesi kabul edilen, bu nedenle Ehrimen'in saldırılarına ve uğursuzluklarına karşı ateşin etrafında uyumadan geçirilen gecedir. Bu gece aynı zamanda Eski Aryan tanrılarında olan Mitra'nın da doğum gecesidir.⁷¹⁴ Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyan olmasıyla bu bayramın İsa'nın doğum gecesine şekline dönüştüğü belirtilir. Eski İranlılardan kalma olan bu kutlama, yılın en uzun gecesi adına, yani karanlığın azalmaya, aydınlığın artmaya başlayacağı gece Azer ayınının 30'unda kutlanılırdı.⁷¹⁵

Günümüz Zerdüştileri Azer ayınının son gecesinde akrabalar ve tanıdıklar büyük bir evde, aile büyüğünün yanında toplanır, bir araya gelirler. Her aile karpuz, elma, kavun, ayva, üzüm, kırmızı narı Şebi Çele törenine getirir. Bazı bölgelerde geleneksel yemekler, tatlılar hazırlanır, gecenin sonuna kadar büyük anne misafirlere eski hikâyeler anlatır. Dede Şehnameden bölümler okur. Şenlik içinde geceyi geçirir, şafaktan önce gece sonu duası olan Uşahin Duası'nı yaparak evlerine dağılırlar.⁷¹⁶

4.8.6. Porse Hemegani (Geçmişleri Anma Günü)

Zedüştiler ölenlerin ruh ve fereveherlerini anmak için her yıl Zerdüşti takvimine göre Tir ayınının ilk gününde anma töreni düzenler. Salonlarda yapılan törenlerde ölümler anılır, geleneksel sofralar hazırlanır, içecekler sunulur. Zerdüştiler bu törene sabah erkenden katılır, salona girenler ağızlarına kahve ve bitki koyar. Mobedler Avesta'dan Gathalar'ı okur, dini sohbetçiler Zerdüş'tün öğretilerini hatırlatır, günün sonunda topluca mezarlığa gidilir ve tüm ölenler anılır.⁷¹⁷

⁷¹³ Niknam, s. 100

⁷¹⁴ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 724

⁷¹⁵ Mihr, s.193, Niknam, s.97

⁷¹⁶ Niknam, s. 98

⁷¹⁷ Niknam, s. 87

4.8.7. Nabor (Perhiz) Günleri

Eski İranlılarda Pişdadiler'den Tehümers döneminde karşılaşılan kıtlık karşısında zenginler bir öğün yemek yiyip fakirlere yardım etsinler diye oruç ibadetinin kararlaştırıldığı rivayet edilir.⁷¹⁸ Zerdüştilikte gün boyu yememe içmeme türü oruç ibadeti yoktur. Oruç tutmak günah sayılmaktadır.⁷¹⁹ Bunun yerine her Zerdüşti her ayın Behmen, Mah, Guş ve Ram günleri (2, 12, 14 ve 21) et ve etli yemek yemezler. Bununla hayvanların ve insan sağlığının korunmasının amaçlandığı söylenir.⁷²⁰ İran'ın zorlu tabiat şartları, kötülükle ve divlerle mücadele için zihnin ve bedeninin güçlü olması gereğinden hareketle oruç ve riyazet gibi ibadetler yasaktır.⁷²¹

4.9. Zerdüştilikte Önemli Dualar

Zerdüştilikte duanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Günlük ibadetlerde, bayramlarda, törenlerde dua merkezi konumdadır. Zerdüştilik geleneğinde Zerdüş'tün Mantra (kutsal sözler, cümleler) okuyarak kötülüklerden korunduğu, hastaları iyileştirdiği rivayet edilmektedir.⁷²² Zerdüştilik adeta dua üzerine kurulu din görünümündedir. Gündelik yaşamın tüm alanlarında ve eylemlerde dua okunur.⁷²³

Zerdüştilerin sevinç, üzüntü, sağlık, hastalık, rahatlık ve sıkıntı anlarında sık sık okudukları duaların başında Ahuna Vairyu (Yata Ahu), Aşem Vohu ve Yenge Hatem duaları gelmektedir. Avesta'da yer alan bu üç duadan⁷²⁴ Aşem Vohu'nun yorumu Yesna 20'de, Ahu Vairyu'nun yorumu Yesna 19'da, Yenge Hatem'in yorumu da Yesna 21'de yer almaktadır.⁷²⁵

⁷¹⁸ Pirniya, s.91, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.681

⁷¹⁹ Biruni, s.200

⁷²⁰ Niknam, s.47

⁷²¹ Razi, s.71

⁷²² Şehristani, s.204,Suruşpur, s.10

⁷²³ Pierre, s.22

⁷²⁴ Avesta/ Visperad/ 1/4

⁷²⁵ Purdavud, s.100

Ahunvar (Ahuna Vairya/Yata Ahu Vairyu) Duası

‘Kutsal kanuna göre en iyi hâkim olan, çaresizleri korumak için dünya işlerinde iyi düşünceyle hareket edip onları Ahura Mazda’ya yönelten kişi en iyi önder Zerdüş’t gibidir.’⁷²⁶ Bu dua çevirisi zor ve farklı biçimleri olan duadır.⁷²⁷

Zurvanist geleneğe göre, Ohrmazd Ehrime’ne karşı Ahuna Vairya duasını okuyarak onun egemenliğini sona erdirir.⁷²⁸ Zerdüş’tün peygamber olarak gönderilmesinden önce şeytanlar dünyada rahatça dolaşırlar. Zerdüş Ahuna Vairya duasını okuyunca şeytanların şekli bozulmuş ve dünyadan kaçmışlar.⁷²⁹ Ehrimen ve divler Zerdüş’e saldırmaya kalkışınca ve güzel kadın kılığında gelen div Zerdüş’ü aldatmaya çalışınca bu duayı okuyarak onların zararlarından kurtulduğu rivayet edilir.⁷³⁰

Aşem Vohu Duası

‘Doğruluk en iyi nimet ve mutluluğun kaynağıdır. Mutluluk en iyi doğruluğu isteyenindir.’⁷³¹

Yenge Hatem Duası

‘Ahura Mazda’nın yarattıkları arasında Aşa Kanunu’na göre davrandıklarından dolayı ödüle layık olacak olan erkek ve kadınları övüyorum.’⁷³²

Suruş Bac Duası

‘Doğruluk ve adalet en iyi şeydir, mutluluğun yoludur, mutluluk o kimsenindir ki doğruluk ve adaleti iyi olmalarından dolayı (menfaatleri için değil) yerine getirirler. Tanrı doğru ve adildir, dünyanın rehberi de onun doğruluğu ve adilliği hatırına rehber seçilmelidir. Bu iki maddi ve manevi rehberlik iyi düşünce ve iyi akılla (Vohumen) seçilirler, ta ki bütün işler iyilik, doğruluk ve akıl üzerine yerine getirilsin, doğruluk ve adalet her yerde hâkim ve yaygın olsun. İyiler Ahura Mazda’nın gücüne, yardımına el bağlasınlar, böylece kendilerini bırakıp güçsüzlerin ve çaresizlerin yardımına koşsunlar.

⁷²⁶ Purdavud, s.101,Gaviri, s.169

⁷²⁷ Oymak, s. 188

⁷²⁸ Hintze, s.203, Mole, s.122

⁷²⁹ Jong, s.9933, Mole, s.98

⁷³⁰ Amuzgar, s.42

⁷³¹ Purdavud, s.101,Gaviri, s.167, Manuçehrpur, s.79

⁷³² Purdavud, s.102,Gaviri, s.171, Manuçehrpur, s.81

Ey Ahura Mazda benim yardımına gel, ben Ahura Mazda'ya tapmaktayım. Ben iyi akıl ve Zerdüş'tün takipçisiyim, ben kendimi doğruluğun takipçisi ve bu dinin sağlam destekçisi bilmekteyim. Ant içerim ki tüm gücümle iyi düşüncenin, iyi sözün ve iyi işin yolunda çalışacağım. Yüce Mazdaperest dinine ki dostluk ve barış dinidir, ona inanırım. Yalanın ve kötülüğün takipçileri, öfkeyle ve merhametsizce tehdit ettiklerinde sadece sen bana kurtuluş verirsin ki sen iyi düşünce ve doğruluğu bana verdin. Ey Ahura Mazda, bu kutsal doğruluk kanununu bana tekrarla ki yerine getireyim. Beni bilinçli, uyanık kıl, iyi kimseler ki Aşa'yı (doğruluk kanununu) yerine getiriyorlar onlara kim yardım ediyor. Vicdan, Suruş ve iyi düşüncenin isteklileri bana yardım etsinler. Ey Ahura Mazda bana yardım et, beden ve ruhun kötülüğe karşı zaferi için, sağlığımız ve mutlu yaşam için bize armağan ettiğin gibi bize sonsuz zamandada yardım et.'⁷³³

Zerdüştilikte günde birkaç kez okunması ve anlamının bilinmesi gereken Suruş Bac duası Sasaniler devri öncesi duadır.⁷³⁴ Suruş Bac duası sabah uyandıktan sonra el ve yüz yıkanırken ve cenaze töreninde okunur.⁷³⁵

Mazdayasna Ahmi (Dine Giriş) Duası

'Zerdüş'tün getirdiği Mazdayasna dinini seçiyorum, ben bu dine bağlıyım, iyi düşünceyi, iyi sözü ve iyi işi övüyorum. Ben savaşı ve kan dökmeyi yasaklayan iyi Mazdayasna dinini övüyor, barışı, dindarlığı ve alçak gönüllülüğü övüyorum. Bu Zerdüştilik dini Ahura Mazda'yı tüm iyilerin yaratıcısı olarak bilir.'⁷³⁶ Bu dua Zerdüştiler açısından Fravarane (Kelimeyi Şehadet) iman itirafı işlevi görmektedir.⁷³⁷

Kusti (Kemer Bağlama) Duası

'Ey tanrım, var gücümle senden isteriz ki kötülük ve yalanı kendilerine yakın bilip doğru yoldan sapanlar, senin saçtığın ışıktan mahrum olup karanlıkta kalsınlar. Her zaman kazanan doğruluk olsun. Zerdüştilik bu güne kadar gelip geçen ve gelecek olan dinler arasında en doğru olanıdır. Bütün kalbimle Ahura Mazda'ya, Zerdüştiliğe, doğru düşünce, iyi söz, güzel davranışa inanıyorum. Beni yalancı ve kötü kalplilerden uzak

⁷³³ Mihr, s.200

⁷³⁴ Mihr, s. 200

⁷³⁵ Duchense-Guillemin, s.150, Mihr, s.176,Azizi, s.180

⁷³⁶ Niknam, s.51

⁷³⁷ Duchense-Guillemin, s.52, Razi, s.74

tut, doğru olan yolda yürümeme yardım et.’⁷³⁸ Bu dua uyanınca, ibadet öncesi, abdestte, yemekten önce ve sonra, uyumadan önce okunur.⁷³⁹

Ateş Niyayiş Duası

‘Ahura Mazda’nın yarattığı ateşi kutsuyorum, en güzel övgüler ve selamları temiz olan aydınlığa sunuyorum. Önünde durur tüm dini merasimleri yerine getiririm. Güzel kokulu bitkilerin kokusundan hoşnut olman için yakıyorum ve etrafında bulunan ilim sahibi kişilerle sana şu ilahiye sunuyoruz. Ey Ahura Mazda’yı temsil eden kutsal ateş, sonsuza kadar hep parlak kal odamızda. Ahura Mazda’ya en yakın olan ized isteklerimizi yerine getir. Rahat ve huzuru bize getir, yaşamımızda mutluluk, günlerimize ferahlık, dinimize bağlılık ve bize kılavuzluk edecek ilim ve marifet ver. Ey yüce tanrı bize ilim öğrenmemiz için güç ve himmet ver. Bizi bağışla, düşmana karşı başarılı ve muvaffak kıl. Evlerimizde ve ateşgedelerde Ahura Mazda’nın ışığı yayılmaktadır. Ona hamd ve senada bulunanları sıkıntıdan kurtar, hayvan sürülerini ve ekinlerini bereketlendir. Ahura Mazda’nın ateşine hamd ve sena olsun bizi kötülüklerden koru.’⁷⁴⁰ Ateş Niyayiş duası ateşgedelerde günde beş vakit mobedler tarafından okunur. Kutsal Ateş’in duaları Ahura Mazda’ya ilettiğine kişiye yardım ettiğine inanılır.⁷⁴¹

Ayiryaman Eyişte Duası

‘Hastalıklar, ölüm, kötülük, afet, büyü, bela, bütün kötü kalpli önderler, ara bozguncular, gurur ve kendini beğenenler, fasit düşünenler, dedikoducular, kötü konuşanlar, zalim erkekler, yalancılar, kötü kadınlar, en kötü yer onlarıdır. O kimse ki dini düşündü, din için konuştu, din yolunda yürüdü, öyle ki o bütün dünyaya doğrulukta en doğru, şahlıkta en iyi hükümdar, ululukta en ulu, başarıda en başarılıdır.’⁷⁴²

Ayiryaman duası Aşem Vohu ile birlikte Zerdüştilerin çocuklarına öncelikle öğrettikleri kendilerinde günde birkaç kez tekrar ettikleri duadır.⁷⁴³

⁷³⁸ Azizi, s.179

⁷³⁹ Oymak, s.189

⁷⁴⁰ Azizi, s.81

⁷⁴¹ Razi, s.144

⁷⁴² Azizi, s.155

⁷⁴³ Azizi, s.57

Uş Bam Duası

‘Ey Ahura Mazda beni koru, düşmana karşı başarılı kıl, kalbimi kötülükten, vicdanımı rahatsız olacıklardan koru. Bana yol göster, iyilerle karşılaşayım ve İzed Suruş yardımı koşsun. Ey Uşbam sana selam olsun, Ahura Mazda’ya hamd ve sena ederim ve onun emrinden uzak kalanlara nefretimi yollarım.’⁷⁴⁴ Bu dua seher vaktinde okunur.⁷⁴⁵

Afringan Duaları

Selam, övgü anlamına gelen ve Horde Avesta’da yer alan dualardır.⁷⁴⁶

- **Afringan Dehman:** Ölenin dördüncü, dokuzuncu, otuzuncu ve ölüm yıl dönümlerinde okunan dua.⁷⁴⁷
- **Afringan Gahan:** Yılın son beş günü fereveherler adına okunan dua.
- **Afringan Gahanbar:** Gahanbar denilen altı mevsimsel baharda okunan dua.
- **Afringan Rapisvin:** Fer verdin Ayından Mihr ayına kadar okunan duadır.⁷⁴⁸

4.10. İran Zerdüştilerinin Ziyaretgâhları

İran Zerdüştilerinde tarihi olay ve mekânlarla ilişkisi olan önemli ziyaretgâhları bulunmakta, bu ziyaretlere hac adı verilmektedir.

Piri Sebz (Piri çekçek): Sasaniler’in son Şahı III. Yezdgird’in kızı Nikbanu’nun Arap İslam ordularının seferi esnasında kaçıp dağa sığınarak kaybolduğuna inanılan yerdir. Bu ziyaret İran’ın Yezd kentinin 65 km. kuzeyinde dağın eteğinde bulunan damlacık ziyaretidir.⁷⁴⁹

Pire Sebz Hordad ayının 24-28 günlerinde ziyaret edilir, buraya dünyanın çeşitli yerlerinden Zerdüştiler gelir ve beş gün kalırlar. Burada misafirlerin kalması için Hayle denilen yapılar bulunmaktadır. Bu töreni yerine getirme dualar, ziyaretleşme ve festival

⁷⁴⁴ Azizi, s.59

⁷⁴⁵ Azizi, s. 59

⁷⁴⁶ Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.54

⁷⁴⁷ Gaviri, s.59

⁷⁴⁸ Duchense-Guillemin, s.22, Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s.55

⁷⁴⁹ Mazdapur, s.108, Bkz. Ek 2

havasında olur. Şarkı ve çalgıya yer verilir. Sidre giyinme ve nişan törenleri de düzenlenir.⁷⁵⁰

Pireherişt: Sasaniler'in son Şahı III. Yezdgird'in kızı Gevherbanu'nun hizmetçisi, Arap İslam ordularının seferi esnasında, meşguliyeti sonucu, kaçan kervandan ayrı düşer ve yolunu şaşırır. Burada dua ederek kurtulup kaybolur. Bu ziyaret Yezd kentinin 80 km. kuzeyinde Erdekan kenti civarında dağlık alanda bulunmaktadır. Pireherişt Ferverdın ayının 7-11 günlerinde ziyaret edilir.⁷⁵¹

Pirenareki: Sasaniler'in Pars bölgesi yöneticisinin gelini olan Nazbanu'nun yaşadığı ve savaş esnasında kaybolduğuna inanılan bölgedir. Bu ziyaret Yezd kentinin 55 km doğusunda Sani Abad yakınlarında dağın eteğinde bulunmaktadır. Pire Nareki Amordad ayının 12-16 günlerinde ziyaret edilir.⁷⁵²

Banu Pars: Sasani Şahının eşi kraliçe Şehrbanu'nun Arap İslam ordularının seferi esnasında kaybolup öldüğüne inanılan yerdir. Bu ziyaret Yezd kentinin 120 km. kuzeybatısında Akda kenti civarında bulunmaktadır. Banu Pars Tir ayının 13-17 günlerinde ziyaret edilir.⁷⁵³

Seti Pir: Eski bir kale üzerinde bulunan odalardan ve salonlardan oluşan ziyarettir. Bu ziyaret Yezd kentinin Meryem Abad bölgesinde bulunmaktadır. Seti Pir Hordad ayının 24-28 günlerinde ziyaret edilir.⁷⁵⁴

Piri Nar Stone: Sasani Şahı Erdeşir'in yaşadığı ve öldüğü kabul edilen yer. Bu ziyaret Yezd kentinin 30 km doğusunda vadide bulunmaktadır. Piri Nar Stone Tir ayının 2-6 günlerinde ziyaret edilir.⁷⁵⁵

Zerdüştilerin ziyaretgâhlarının hepsi şehirlerden uzak, ova, vadi, çöl ve dağlık alanlarda bulunmaktadır. Bunlar düşman takibi sonucu kaçıp dağlara, ovalara ve çöllere sığınıp kaybolan kişilere atfedilmektedir. Buralarda odaları aydınlatmakla ve

⁷⁵⁰ Niknam, s.58,

⁷⁵¹ Niknam, s. 46, Mazdapur, s.108

⁷⁵² Niknam, s. 90,Bkz. Ek 7

⁷⁵³ Niknam, s. 89

⁷⁵⁴ Niknam, s. 57, Mazdapur, s.109

⁷⁵⁵ Niknam, s. 84

ziyaretçileri karşılamakla görevli hizmetçiler vardır. Her ziyaretin belirli zamanı ve beş günlük süresi var. Zerdüştiler buna hac ziyareti de derler.⁷⁵⁶

Piri Bibi Şehrbanu Tahran'da bulunan ve İran Müslümanları ile Zerdüştiler'in ortak ziyaretgâhıdır. Şehrbanu son Sasani Şahı III. Yazdgird'in kızı ve Nikbanu'nun kız kardeşidir. İslam orduları tarafından esir alınan Şehrbanu Hz. Hüseyin'in eşi ve Ehlibeyt İmamları'nın annesi olur.⁷⁵⁷

4.11. Günümüz İran Zerdüştilerinin Din Anlayışları

Günümüz İran Zerdüştileri kentleşme, moderleşme, okullaşma ve iletişimden etkilenecek geleneksel dini ve kültürel anlayışları çağa uyarlanmış bir din anlayışına sahipler. Özellikle İkinci dünya savaşından sonra Zerdüşti toplumunda geleneksel ocak ateşinin yerini elektrik, petrol ve gaz almış. Bu değişim kutsal ateş önündeki geleneksel beş vakit ibadete ilgiyi azaltmıştır.⁷⁵⁸

4.11.1. İran Zerdüştilerinin Dinsel Hükümler (Helal-Haram Anlayışı)

Zerdüş'tün Gathalar'ında Fıkhi-hukuki konular ve dini ritüeller yer almamaktadır.⁷⁵⁹ Sasaniler döneminde dini hükümlerle ilgili Avesta'nın Vendidad bölümü uygulanırdı. Günümüz Zerdüştileri Vendidad'a uymazlar, onlara göre Vendidad tarım ve hayvancılık döneminin kurallarını içermektedir. Günümüz Zerdüştilerinde ise kentsel yaşam mevcuttur. Bu nedenle geleneksel kurallar gevşemiş, miras hukuku gibi konularda esnek davranılmaktadır.⁷⁶⁰

İran Zerdüştileri açısından helal haramlar konusunda kesin ve net sınırlar yoktur. Sağlık açısından zararlı olan şeyleri ve aşırılığı hoş karşılamazlar. Bunları haram olarak değerlendirirler. Domuz eti İran'da yasak ve Zerdüştilik geleneğinde olmadığından yenilmez. Toplu törenlerde az olmak şartıyla üzüm şarabı içilir. Uyuşturucu madde

⁷⁵⁶ Mazdapur, s.109

⁷⁵⁷ Muradpur, Kaynak Kişi

⁷⁵⁸ Boyce, s.259

⁷⁵⁹ Caferi, s.65

⁷⁶⁰ Mihr, s.160,Şehzadi, Kaynak Kişi

haram sayılır ve kullanılmaz. Diğer din mensuplarının yiyecek, içeceklerini kullanır, kendi yiyecek ve içeceklerini onlara sunarlar.⁷⁶¹

4.11.2. İran Zerdüştilerinin Hukuk Anlayışı

Sasaniler döneminde Zerdüştiliğin devlet dini oluşu nedeniyle suçlulara Vendidad'da yer alan öldürme, kamçılama, uzuv kesme (hırsızın kulağını kesme) gibi dinsel (Zerdüştilik Şeriatı) cezalar uygulanırdı.⁷⁶²

Günümüzde Zerdüştiler buldukları ülkelerde azınlık konumundadır. O ülkelerin yasalarına, siyasal sistemlerine uyarlar. Bu nedenle günümüzde dünyadaki Zerdüştiler arasında tek tip Zerdüştilik anlayışı mevcut değildir. Günümüz Zerdüştileri arasında modern anlayış hâkim olduğu için miras hukuku konusunda serbesttir. Geleneksel kurallar gevşetilmiştir.⁷⁶³ İran devlet mahkemeleri Zerdüştilerin evlilik ve miras gibi konularına bakarken Encümen-i Zerdüştiyan heyetinden resmi görüş alarak davaları karara bağlar. İran Zerdüştilerinin kendi özel mahkemeleri yoktur.⁷⁶⁴

İran Zerdüştilerinin Encümen-i Mobedan heyeti tarafından hazırlanmış olan evlenme, boşanma ve mirasla ilgili konuları içeren Ahvali Şahsiye kanunu bulunmakta, görülen davalar buna göre yürütülmektedir.⁷⁶⁵

4.11.3. İran Zerdüştilerinin Günah ve Tövbe Anlayışı

Geleneksel Zerdüştilikte işlenen günahların kefareti için bazı ağır ceza uygulamaları vardı. Bu keffaret uygulamalarında Angra Mainyu'nun yaratıkları ve işbirlikçileri olarak görülen zararlı hayvanlardan sayılan yılan, kurbağa, kaplumbağa, karınca gibi hayvanların öldürülmesi gerekliydi.⁷⁶⁶ İran Zerdüştileri yalan, hırsızlık, zulüm, iftira, öldürme, zina gibi eylemleri günah sayarlar, günahkâr kişileri iyi karşılamazlar. Günümüzde günahkâr kişiyi aforoz etme veya cemaatten atma anlayışları

⁷⁶¹ Muradpur, Kaynak Kişi

⁷⁶² Pierre, s.59-62

⁷⁶³ Mihr, s.160

⁷⁶⁴ Muradpur, Kaynak Kişi

⁷⁶⁵ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁷⁶⁶ Avesta/Vendidad, Fergerd 16/12

yoktur. Tövbe’de mobed’e veya cemaate itiraf anlayışı bulunmamakla birlikte tövbenin kabul edilmesi yapılan yanlışın tekrarlanmamasına bağlıdır.⁷⁶⁷

4.11.4. İran Zerdüştilerinin Diğer Din ve Kültürlere Bakışı

Keyaniler, Ahamenişler, Partlar ve Sasaniler döneminde evrensel din haline gelen ve yayılmacı olan Zerdüştilik, İslam egemenliği sonrası gerileyip milli din haline geldi. Zerdüşti toplumları da kapalı toplum biçimine dönüştü.

Günümüz İran Zerdüştileri kendi cemaat yapıları içinde yaşamlarını, sosyal ilişkilerini sürdürmektedirler. Geleneksel örfleri ve İran yasalarında azınlıkların tebliğ yapmalarının yasak oluşu, Batıya göçen Zerdüştilerin yabancılaşma kaygısı ve kendi dini benliklerini koruma gayretleri nedeniyle kendi dışındakileri Zerdüştiliğe davet etmez ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmazlar. Komşuluk ilişkilerini sürdürmede din farkı gözetmez, kendileri dışındaki din ve inanç guruplarının inanç ve yapılarıyla ilgilenmez, onlar hakkında dışlayıcı sıfatlar kullanmazlar. Doğru, dürüst ve erdemli olan kimselerin kurtuluşa erebileceği inancını taşırlar.⁷⁶⁸

İran Zerdüştileri arasında İran’da baskın olan Şii kültüründen etkilenmeler görülmekte, bazı Zerdüşti bayanların türbelere gidip çocuklarına içinde Behram Yeşt gibi duaların yer aldığı muskalar taktırdıkları, gençler arasında cemaata ilginin azaldığı görülmektedir.⁷⁶⁹ Kaynaklarda İslam egemenliği döneminde Zerdüştilerin akrep sokmasına karşı tılsım türü muskalar kullanıp evlerine astıkları yer almaktadır.⁷⁷⁰

4.11.5. İran Zerdüştilerinin Kâfir (Din Dışı) Anlayışı

Günümüz İran Zerdüştilerine göre tanrı’ya ve ahiret’e inanmayanlar, doğruluğu ve iyiliği seçmeyenler, insanlığın yararına olan şeyleri kabul etmeyenler, zararlı ve yanlış şeyleri yapanlar, kâfir olarak görülürler.⁷⁷¹ Doğru ve dürüst olan, iyilik yapan insanlar da Zerdüşti sayılır.⁷⁷²

⁷⁶⁷ Muradpur, Kaynak Kişi

⁷⁶⁸ Muradpur, Kaynak Kişi

⁷⁶⁹ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁷⁷⁰ Biruni, s.199

⁷⁷¹ Hurşidyan, s.83

⁷⁷² Hurşidyan, s. 48

4.12. İran Zerdüştilerinin Kimlik Anlayışı ve Dünya Zerdüştilerine Bakışları

Günümüz İran Zerdüştilerinin kimlik anlayışlarında insan olmak, İranlı olmak ve Zerdüşti olmak şeklinde sıralama benimsenir.⁷⁷³ Kendilerini Zerdüştiliğin asıl varisleri olarak görür, Parsiler'in Hint kültüründen etkilendiklerini belirterek kendi Zerdüştilik anlayışlarını akılcı ve modern, Parsiler'i ise gelenekçi olarak tavsif ederler. Bu nedenle dini, kültürel ve sosyal işlerini kendileri İran Zerdüşti kurumlarında görüşüp belirlerler.⁷⁷⁴

4.13. Çocuklara Ad Koyma ve Sünnet Töreni

İran Zerdüştilerinde çocuklara adlarını anne babaları koyar, çocuklarına kendi dini-kültürel (Zerdüşti-Farsi) adlarını verirler. Zerdüşt'ün adını ve Müslüman adlarını çocuklarına koymazlar. İran Zerdüştileri çocuklarını İran gelenekleri ve sağlık nedeniyle gönüllü sünnet ettirir, bu konuya dinsel bir bakışları yoktur.⁷⁷⁵

Çocuklara Verilen Bazı Adlar;

Erkek Adları	Kız Adları
Erdeşir	Armita
Sohrab	Mehşid
Pedra	Müjde
Cemşid	Mitra
Ferşid	Pervane
Armin	Pervin
Umit	Simin
Behnam	Zerrin
Behruz	Manije
Kuroş	Mina
Daryuş	Ketayun
İsfendiyar	Atusa
Ferruh	Horşid
Rüstem	Azita

⁷⁷³ Hurşidyan, s.48

⁷⁷⁴ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁷⁷⁵ Muradpur, Kaynak Kişi

4.14. Dini Törenler

4.14.1. Sidre Giyinme ve Kusti Bağlama Töreni

Sidre; pamuktan yapılan beyaz renkli kolları kısa, boyu dize kadar ulaşan elbise altına giyilen yakasız geniş gömlektir. Sidre temizliği ve alçak gönüllüğü sembolize eder. Sidre giyinme eski İrânlılardan kalma ergenliğe geçiş, temizlik ve cesaret sembolü olan eski adettir. Bu adet daha sonra Zerdüştiler arasında dini görünüme dönüşüp akıllılığın, bilincin, sorumluluğun ve dini kabulün sembolü haline gelmiştir.⁷⁷⁶

Sidre giyinme töreni bayram havasında yapılır. Zerdüşti aileler çocukları ergenlik çağına ulaşınca bu töreni yerine getirirler. Ergenlik çağına ulaşan kız ve erkek çocuklara dini bilgiler öğretilir, sidre töreni düzenlenir. Bu törenle kişi iyilerin dinini benimsediğini ve dini yerine getireceğine söz vermiş olur. Tören evlerde veya ateşgede salonlarında tek veya cemaatle icra edilir. Akrabalar ve yakınlar davet edilir, böylece törene şahitlik etmiş olurlar. Sidre töreninden önce gelen misafirlere gülsuyu sunulur, yüzlerine ayna tutulur, tatlı ve şerbetler ikram edilir ve törenin başlaması için oturup beklenir.⁷⁷⁷ Parsiler’de ise kızlar için Kusti bağlama töreni düzenlenmez.⁷⁷⁸

Kusti Kemerî beyaz koyun yününden yapılmış, 72 düğümlü, 6 bölümlü beyaz renkli örme kemerdur. Her bölüm 12 düğümlüdür. 72 düğüm Yesna’nın 72 bölümünü, 6 bölüm Gahanbarları, 12 düğüm yılın aylarını sembolize etmektedir. Kusti Kemerî Sidre üzerine iyi düşünce, iyi söz ve iyi işi sembolize ederek üç kez dolandır. Toprak, hava, su ve ateşi sembolize ederek dört düğümlü bağlanır.⁷⁷⁹ Kusti bağlama doğruluğu, yalanla mücadeleyle sembolize etmektedir.⁷⁸⁰ Parsiler’de Kusti’yi mobedin eşi, İrân da ise halk kendi dokurdu.⁷⁸¹

Sidre törenine katılacak olan gençler banyo edip, Sidrelerini ve beyaz renkli dış giysilerini giyerler. Erkekler beyaz takke takar, kızlar ise beyaz başörtüsü örter ve sidre sofrası yanında hazır bulunurlar. Mobed onlara yönelerek Avesta’dan Hürmüz Yeşt

⁷⁷⁶ Niknam, s. 49, Yıldırım, İrân Mitolojisi, s.527, Alıcı, s.127

⁷⁷⁷ Niknam, s. 50, Chosky, s.9999

⁷⁷⁸ Oymak, s. 213

⁷⁷⁹ Hurşidyan, s.110, Avesta, s.18, Bkz. Ek 16

⁷⁸⁰ Metin Dost, s.63, Hamzeh’ee, s.307

⁷⁸¹ Boyce, s.259

veya Ateş Niyayiş bölümünü okur ve Kusti'yi açar. Sonra sofranın karşı tarafına geçip gençlerin arkasında durur, onların parmağını tutarak birlikte Avesta'dan bölümler (Kusti Duası) okurlar. Bu esnada mobed Kusti Kemerini gençlerin beline üç kez dolayarak bağlar, iki düğüm önde, iki düğümde arkada atılır. Mobed bu esnada Mazdayasna Ahmi'yi okumuş olur.⁷⁸² Böylece gençlerin dine girişi, dini akitleri gerçekleşmiş olur. Gençler birlikte sofraya otururlar. Mobed de Avesta okuyarak pirinç, arpa ve kuru kekik karışımını gençlerin baş ve omuzlarına dökerek onların sağlık, afiyet ve dinde devamlılıklarını diler.⁷⁸³ Kusti bağlayan kişilerin divlerin saldırısından korunacağına, bağlamayanların ise onlardan yana ve onların etkisine maruz kalacaklarına inanılır.⁷⁸⁴

4.14.2. Zerdüştilikte Evlilik

Zerdüştilikte asıl olan kişinin evli olmasıdır, bekârlık ve boşanma hoş karşılanmaz. Geleneksel Zerdüştilikte 15 yaş evlilik çağının başlangıcı olarak kabul edilir. Aileler kız ve erkek çocuklarının rızasına dayalı olarak evlenme töreni düzenlerdi. Evlilikler erkekle kızın birbirini tanıma, anlaşma, seçim ve rızalarına göre yapılırdı. Aslolan tek evlilik, boşanma yasaktır. Evlilikle eşlerin kötülüğe karşı birlikte mücadele edip ölümden sonra da birlikte olacaklarına, kadın ve erkeğin eşit olduğuna inanılır, genelde tek eşli evlilik yapılırdı.⁷⁸⁵ Sasaniler döneminde Zerdüşti toplumunda çok eşlilik ve cariye edinme ortaya çıkmıştır.⁷⁸⁶ Gelenekte görülen çok eşlilik Avrupalıların etkisiyle önce Parsiler onların etkisiyle de İran Zerdüştileri arasında azalmıştır.⁷⁸⁷

Günümüz İran Zerdüştilerinde kız 16, erkek 18 yaşına girmeden, sağlık raporu almadan ve aile onayı alınmadan evlenemez.⁷⁸⁸ Yakın akrabalarla evlenme

⁷⁸² Niknam, s.51

⁷⁸³ Niknam, s. 52,Hamzah'ee, s.306

⁷⁸⁴ Alıcı, s. 128

⁷⁸⁵ Oymak, s.227

⁷⁸⁶ Razi, s.166

⁷⁸⁷ Choksy, s.1000

⁷⁸⁸ Ahvalı Şahşiye Zerdüştiyani İran, 3/12-13

yasaktır.⁷⁸⁹ Hastalık, kısırlık, şiddetli geçimsizlik, uyuşturucu bağımlılığı, kaybolma, din değiştirme, zina gibi durumlarda da boşanmaya izin verilmektedir.⁷⁹⁰

4.14.2.1. Günümüz İran Zerdüştilerinde Evlilik

İran Zerdüştilerinde evlilik töreni dinsel ve kültürel öğeleri içinde barındırır. Dayanışmayı, dinsel ve kültürel erimeye karşı var olmayı amaçlayan, geleneksel örf ve adetleri yaşatmayı sürdüren önemli törenlerden biridir.

Kız İsteme

Erkek ve kız tarafının belirlediği günde kız istemeye gidilir. İsteme heyeti erkeğin annesi, kız kardeşi ve birkaç yakınından oluşur. Gidenler yanlarında servi dalı, kuru kekik yaprakları, iğde, bademli tatlı ve mendil içinde nar götürürler. Kızın ailesi gelenlere gülsuyu sunar, yüzlerine ayna tutar ve şerbet ikram eder. Karşılıklı konuşma sonucunda anlaşmaya varılırsa erkeğin annesi ayrılırken memnuniyetini belirtmek için kızın anne ve babasının eline küçük servi dalını verir. Belirlenen tarihte kızın evinde nişan töreni yapılır. Nişanlılık döneminde kız ve erkek aileleri birbirlerini ziyaret edip hediyeleşirler. Genelde üç ay sonra düğün töreni yapılır.⁷⁹¹

Nikâh Töreni

Nikâh töreni evde veya ateşgedede yapılır. Gelinin başına genellikle yeşil örtü örtülür, yüzü kapatılır. Damat başında yeşil takkesiyle, omzunda yeşil atkısı ve üzerinde Kusti Kemerî'yle gelinin yanında oturur. Onların oturduğu alanda bir lamba veya şamdan bulunur. Damadın ailesinden biri üstü yeşil örtüyle örtülü tepsiyle damadın arkasında durur. Bu tepsinin içinde Avesta, yeşil mendil, bir tatlı nar, bir tavuk yumurtası, makas, tatlı, iğde ve kekik bulunur. Damat ve gelinin yakınları nikâh esnasında hazır bulunurlar.⁷⁹² Nikâhın geçerli olması için 25 yaşından küçük olmayan, en az yedi kişinin bulunması gereklidir.⁷⁹³

Mobed Avesta okuyarak töreni başlatıp daha sonra üç kez geline, damadı seçip kabul edip etmediğini sorar, gelin evet deyince misafirler 'Habiru Şabaş' diyerek

⁷⁸⁹ Ahvalı Şahşiye Zerdüştiyani İran, 4/2

⁷⁹⁰ Ahvalı Şahşiye Zerdüştiyani İran, 6/22-37

⁷⁹¹ Niknam, s. 61

⁷⁹² Bkz. Ek9-10

⁷⁹³ Ahvalı Şahşiye Zerdüştiyani İran, 3/12

alkışlar. Mobed daha sonra damada soru yöneltip, gelini eş olarak kabul edip etmediğini sorar, damat evet deyince misafirler ‘Habiru Şabaş’ diyerek alkışlar. Bundan sonra mobed onlara uzun dini öğütler vererek töreni tamamlar, nikâhı kayıt altına alır. Damat ve gelinin başına ve omzuna arpa, pirinç ve kekik karışımı serpilir. Katılanlar damat ve gelini tebrik edip gülsuyu sunulur ve ayna tutulur. Akabinde tatlı ve şerbetlere geçilir. Düğün şenlik havasında yapılır. Damat yılın her ayında belli bir günü maddi ve manevi iyilik için seçer. Bu günlerde ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunur. Damat hayatta kendisine rehberlik edecek birisini seçer ve sıkıntılı anlarında ona danışır.⁷⁹⁴

4.14.2.2. Yabancılarla Evlenme ve Boşanma

İran Zerdüştilerinde evlilikler kendi cemaatleri içinde yapılır, cemaat dışı evlilik görülmez. İran yasaları gereği Müslüman olup bunu belgeleyen Zerdüşti bayanlar müslüman erkeklerle evlenebilirler. İnançlarında boşamaya cevaz olmamasına rağmen günlük yaşamda boşanma görülmektedir. Zerdüştilik nikâhında, İslam nikâh anlayışındaki Mihr olayı yoktur.⁷⁹⁵ İran dışındaki Zerdüştilerde özellikle Avrupa’da cemaat dışı evlilikler görülmektedir. İran Şiilerinde görülen Muta nikâhı İran Zerdüştilerinde görülmez, buna şiddetle karşı çıkarlar.⁷⁹⁶ Bazı kaynaklarda eski Zerdüştiler arasında yakın akraba evliliklerinin olduğu rivayet edilir.⁷⁹⁷ Ahameniş krallarından II. Daryus’un ve Sasani Şahlarından Kubad’ın eşlerinin kendi kızkardeşleri olduğu rivayet edilir.⁷⁹⁸ Şah ailesi ve mobedler arasında baba-kız, ana-oğul, bacı-kardeş evliliklerinin soyun saflığını korumak amacıyla yapıldığı bildirilir.⁷⁹⁹ Zerdüştilik kaynaklarından Dinkart’ta yakın akraba evliliğinin Zerdüşt tarafından önerildiği rivayet edilir.⁸⁰⁰

Hindistan’da İslam yöneticilerinin ve Hintlilerin kınamaları sonucu Parsiler’in bacı-kardeş evliliğini terk edip, yerine amca çocuklarıyla evliliği tercih ettikleri ileri

⁷⁹⁴ Niknam, s. 64-65

⁷⁹⁵ Muradpur, Kaynak Kişi

⁷⁹⁶ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁷⁹⁷ Duchesne-Guillemin, s.175

⁷⁹⁸ Zerrinkub, s.63, Beyani, s.144

⁷⁹⁹ Mole, s.113-114

⁸⁰⁰ Amuzgar, s.86

sürülür.⁸⁰¹ Bacı-kardeş evliliğiyle ilgili ithamın Mazdek akımından kaynaklandığı ve hatalı biçimde Zerdüştilere atfedildiği belirtilir.⁸⁰²

Günümüz İran Zerdüştileri İran'da Ahamenişler ve Sasaniler döneminde bazı yöneticiler arasında görülen bacı-kardeş evliliklerinin Zerdüştilikte caiz olmadığını, bu durumun Zerdüştileri kötölemek amacıyla kendilerine atfedildiğini belirterek şiddetle reddederler.⁸⁰³

4.14.3. Zerdüştilikte Cenaze ve Anma Töreni

Zerdüştiliğe göre insanın ölümü onun yaşamının sona ermesi olarak görülmez, aksine ölenin ruhunun manevi âlemde hayatının başlangıcı olarak kabul edilir. Bu nedenle yas ve matem törenlerini uygun görmez ve uygulamazlar. Zerdüştiliğe göre insan bedeni ten, can, daena, ruh ve Fereveher'den oluşmaktadır. İnsan vücudunu önemser, ona eziyeti hoş karşılamazlar. Ten ruhun mekânı olduğu için temiz tutulur, kişi ölünce bedeni kirlenir, değeri azalır.⁸⁰⁴

Aryanların İran'a yerleşmesinden önce İran'ın batı bölgelerinde ve Elamlılar'da ölümler toprağa veya kaya mezarlara gömülürler. Bazı bölgelerde de ölümler hasıra sarılır, değerli eşyalarıyla gömülürdü.⁸⁰⁵ Eski İranlılar ölenin cesedine çeşitli şekillerde davranırlardı. Sık ormanlık alanlarda yaşayanlar cesetleri yakar, çöl ve kumluk alanlarda yaşayanlar cesetleri gömerlerdi. Soğuk ve karlı bölgelerde yaşayanlar ise cesetleri akbabaların yemesi için yerleşim bölgelerinden uzak yüksek yerlere ve dağlara bırakırlardı. Yezd ve Kirman Zerdüştileri ölümlerini Dakhme denilen şehirden uzak ölüm kulelerine bırakırlardı.⁸⁰⁶

Geleneksel Zerdüştilikte ölüm divlerin işi ve kirlenme olarak görüldüğünden cesede çıplak elle dokunulmaz, özel olarak eğitilmiş kişiler dışında kimse cenazeye yaklaşmazdı. Cenaze aynı gün kaldırılır, çıplak olarak dağ eteklerine veya kumullara bırakılırdı. Yırtıcı hayvanlar ve kuşlar tarafından yenilen cesedin kemikleri toplanıp

⁸⁰¹ Boyce, s. 208

⁸⁰² Can, s.279

⁸⁰³ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁸⁰⁴ Muradpur, Kaynak Kişi

⁸⁰⁵ Haririyan, s.45

⁸⁰⁶ Niknam, s. 79

gömülürdü.⁸⁰⁷ Cenaze taşıyıcıları divlerin şerrinden korunmak ve cenaze nedeniyle oluşan kirlilikten temizlenmek için koyun veya boğasidiği ile temizlenirdi.⁸⁰⁸ Parsiler’de cenaze taşıyıcıları boğa sidiği ile abdest alarak temizlenirler.⁸⁰⁹

Cenaze Hazırlığı

Ölüm döşeğindeki hastaya din adamları Hom sıvısı içirir. Ölen kişinin çevresinde kötü güçlerin dolaştığına inanılır, bu nedenle özel cenaze görevlileri dışındakiler cesede yaklaşmazlar. Cenaze, evde bulunduğu sürece din adamı sesli dua okur.⁸¹⁰ Zerdüştlerde kişi öldüğünde üzeri beyaz örtüyle örtülür, yıkanır. Cesede karpuz ve yonca yedirilmiş boğa sidiği serpilir, Sidre ve Kusti Kemerı giydirilip yakınlarının son kez görmeleri ve dua etmeleri için yüzü açık bırakılırdı.⁸¹¹

Yıkanmış ve beyaz elbiseler giyinmiş iki görevli dışında kimse cenazeye yaklaşamaz, cenazeyi beyaz örtünün içine koyar. Boyun, omuzlar, bel, diz ve ayakları bağlanır, elleri göğsün üzerine konulur ve demir tabuta yerleştirilir. Ardından cenaze evin önündeki taş sehpa üzerine bırakılır, evde buhur yakılır. Bu işlemler esnasında mobedler Avesta okurlar. Dört kişi cenazeyi omuzlayıp eve götürürler, bu esnada kadınlar yerlerinde bekleyip eve girmezler. Evde duadan sonra cenaze demir tabutla taşınır. Cenaze evinde üç gün, üç gece sandal ağacından yağlı çıra yakılır, dualar okunur.⁸¹²

Dakhme

Sessizlik kulesi denilen Dakhme yerleşim yerinden uzak yüksek yerlerde yapılan yapıdır. Dakhmenin çevresi kalın taş duvarla çevrili, üstü açık yaklaşık 20-30 ayak yüksekliğinde basık silindirik yapıdır. Dakhme’nin doğu tarafında demirden yapılmış tek giriş kapısı bulunur, bu kapı kapalı tutulur. Dakhme’nin içinde aynı merkezli çemberimsi üçe bölünmüş taş platform ve taştan yapılmış derin çukur bulunur. Bu çemberlerden dışta olan büyüğüne erkekler, ortadakine kadınlar, en içte olan küçüğüne de çocukların konulması için yapılmıştır. Bu bölümler arasında onları birbirinden ayıran

⁸⁰⁷ Boyce, s. 71, Avesta, s.17

⁸⁰⁸ Avesta/Vendidad, Fergerd 8/12

⁸⁰⁹ Oymak, s. 233

⁸¹⁰ Oymak, s. 241

⁸¹¹ Mihr, s.172

⁸¹² Mihr, s. 174

çıkıntılar bulunur. Ayrıca cesetlerden akan sıvıları çukura ulaştıracak kanallar mevcuttur. Toprağı kirletmemek için filtre işlevi gören kum ve kömür tozu serilidir. Buradan süzülen sıvıları toprağın derinliklerine ulaştıran dört yeraltı kanalı da mevcuttur.⁸¹³

Cenaze ile Dakhme'ye varan cemaat uzakta bekler ve son kez cesedin yüzüne bakar. Görevli iki taşıyıcı cesedi baş tarafı önde olarak Dakhme'nin içine taşır, uygun çemberin içine koyup üzerindeki tüm giysileri çıkarılır. Yırtıcı hayvanların yemesi için terk ederler. Yırtıcı kuşlar tarafından yenilen cesedin kemikleri güneşte ağarır. Daha sonra görevliler kuru kemikleri uygun çukura koyup üzerine kükürt ve yakıcı maddeler dökerler. Yağan yağmur suları kuleyi yıkar, çukura dolan sular kömür tozlarından süzülüp kanallar aracılığıyla toprağa ulaşır.⁸¹⁴ Zerdüştiliğe göre Dakhmeler divlerin toplandıkları, cesetleri yedikleri, eğlendikleri, hastalık yaydıkları ve gece karardığında tehlikeli oldukları yerler olarak görüldüğünden buralara girilmez.⁸¹⁵

İran'da 1937'de Şah Rıza Pehlevi döneminde şahın baskısı ve reformcuların isteği sonucu Tahran'da daha önce Parsi Manekci tarafından yaptırılan Dakhme mezarlığa dönüştürüldü. Toprağı kirletmemek için mezarlar çimentodan yapıldı. Cesetleri tabutla gömmeye başladılar. 1939'da Kirman bölgesinde, 1965'te de Yezd bölgesinde Zerdüşti mezarlığı yapıldı. Geleneksel Zerdüştiler Dakhmeyi 1960'a kadar kullanmaya devam ettiler. 20.yüzyılın başlarında Parsiler'de modernleşmenin etkisiyle cenazeyi gömme, kimi yerlerde de din adamlarının şiddetli muhalefetine rağmen yakma adetleri gelişti.⁸¹⁶ İran Devleti 1979'da Dakhme'yi yasakladığı için Günümüz İran Zerdüştileri ölülerini Zerdüşti mezarlığına gömerler.⁸¹⁷

4.14.3.1. Günümüz İran Zerdüştilerinin Ölü Gömme ve Anna Törenleri

Zerdüştiler ölülerini gece gömmez, şafak aydınlığını bekler. Cesedi yere bırakır, feryad figansız, matemsiz, sade törenle, beyaz ve açık renlik elbiseler giyinerek, bayanlar başları kapalı, erkekler ise başları takkeli olarak cenazeyi mezarlığa götürür.

⁸¹³ Taraporewala, s. 83, Mihr, s.174, Bkz. Ek1

⁸¹⁴ Taraporewala, s. 85, Mihr, s.174-175

⁸¹⁵ Avesta/Vendidad, Fergerd 7/57-58

⁸¹⁶ Boyce, s. 257

⁸¹⁷ Muradpur, Kaynak Kişi

Mezarlıkta Pakşur denilen ölü yıkayıcısı tarafından ceset yıkanır, sonra dikişli beyaz örtüye sarılarak, ceset demir tabuta konur, dört kişi tabutu omuzlayarak ateşgedenin tören salonuna getirir.⁸¹⁸

Mezarlığa yaklaşık bir saat önce gelmiş olan mobed sessizce Gathalar'dan bazı bölümler okur, salondakilerde ölenin bağışlanması için dua eder. Gathalar'ın okunuşuyla tabutu kabre kadar götürürler. Zerdüştiler genelde toprağa gömme törenine katılmaya gayret eder ve tabutun arkasından giderler. Kabre gidiş esnasında ölenin büyük oğlu sağ koluna yeşil mendil bağlı olarak tabutun önünden gider. (Bu ailenin yaşamının devam edeceğini sembolize eder.) Tabutun arkasından da ölenin yakınlarından biri ateşdanlığı taşıyarak yürür. Törene katılan bayanların çoğu tütsü, şimşir ağacı ve mersin ağacı dalları getirir, ölü toprağa verilince bir miktar suyu ölenin kabrine serper, yanan tütsüleri ve yeşil dalları kabrin üzerine koyarlar. Bu esnada ölenin ruhunun mutluluğu için dua ederler. Duanın sonunda Avesta'dan şu cümleyi söylerler: 'Tüm ölenlerin temiz ruhu ve fereveherlerine selam olsun.' Ardından üç kez Aşem Vohu 'Doğruluk en iyi, iyilik ve mutluluğun kaynağıdır, mutluluk en iyi doğruluğu isteyenindir' okurlar.⁸¹⁹ Ölen kişinin başı batıya, ayakları doğuya, yüzü göğe (Güneşe) yönelik olarak gömülür, mezar ve ölü gömmede cinsiyet ayrımı yoktur.⁸²⁰

Hindistan ve Yezd Zerdüştileri ölen kişi için gözlerinin üzerinde beyaz lekeleri olan ve bu iş için eğitilmiş, tayin edilmiş köpekler beslerdi. Bu köpeğin ölenin ruhunun koruyucusu olduğuna inanılırdı. Bu köpeğe dört gözlü köpek veya gören köpek adı verilirdi.⁸²¹

Ölenin ruhu dünyada üç gün, üç gece İzed Suruş'un rehberliği altında kaldığına inanılır. Bu nedenle ölenin ruhunun mutluluğu için Suruş'a dua edilir.⁸²² İlk gün, ilk gece mobedler eşliğinde dua ölenin evinde yapılır, ikinci günün sabahından itibaren dua ateşgedede yapılır.⁸²³ Geleneksel Zerdüştilik'te ölenin tüm giysileri yakılırdı. Günümüz

⁸¹⁸ Mihr, s.173

⁸¹⁹ Niknam, s.80

⁸²⁰ Muradpur, Kaynak Kişi

⁸²¹ Mihr, s.173

⁸²² Duchesne-Guillemin, s.150, Yıldırım, İran mitolojisi, s.528

⁸²³ Taraporewala, s.176

İran Zerdüştileri ise bu uygulamayı terk edip giysileri ya yıkayıp kullanmakta veya fakirlere vermektedir.⁸²⁴

Üçüncü Gün Anma Töreni

Cesedin evden çıkışından sonra, son defa ev temizlenir, beyaz toprak suda çözümlenerek evin iç ve dış duvarlarına, oturma odasına bu karışım serpilir. Akrabalar ve tanıdıklar ölenin evine gelir. Kadınlar yeşil mersin ağacı dalı ve tütüsü getirir, yeşil bitkiyle geride kalanların mutluluğunu ve ölenin ruhunun sevincini arzuladıklarının dile getirmiş olurlar. Mobedde kararlaştırılmış vakitte eve gelerek Horde Avesta'dan bölümler okur.⁸²⁵

Bu tören ölenin maddi âlemden ayrılışı ve onun hatırına yerine getirilir. Anma töreni şehirlerde ateşgedelerin Adıryan salonlarında icra edilir. Akrabalar ve tanıdıklar ölenin yakınlarını ziyaret için törene katılırlar. Mobed tören salonuna gelir, Avesta'dan bölümler okur, salona giriş ve çıkışta herkes sofrada bulunan kahve ve bitkilerden ağza alarak ölenin ruhunu sevindirir.

Dördüncü Gün Anma Töreni

Zerdüştilere göre ruhun bedenden ayrılışından üç gün, üç gece sonra dördüncü günün sabahı şafakla birlikte ruh Çinvat Köprüsü'nden geçer. Eğer ruh iyi birinin ruhu ise bu manevi geçişte zorlanmaz, mutluluk sarayına gider ve orada kalır. Eğer kötü günahkâr biri ise Çinvat Köprüsü'nden geçemez, sessizlik ve karanlık evinde kalır.

Yezd Zerdüştileri dördüncü günün şafağında önce ölenin evinde bir araya gelir. Bu törene gençler ve erkekler ilgi gösterir. Mobed Avesta'dan Gahı Uşahin bölümünü okur, şafağın söktüğü an mobed katılanlardan yüzlerini aydınlığa dönmelerini ister. Kendi sağlık ve afiyetleri ile ölenin ruhunun mutluluğu için dua eder. Duadan sonra Mobed Avesta'dan Gahı Havan bölümünü okur. Eğer ölenin geride bıraktığı oğlu yoksa dördüncü günün sabahı akrabalarından veya törene katılanlardan biri onun evladı olarak belirlenir. Ölenin yaşam varisi olarak, anma törenlerinden sorumlu olur. Bu kişiye ölüyü köprüden geçiren adı verilir.

Otuzuncu Gün Anma Töreni

Zerdüştiler ölenin ruhunun mutluluğu ve sevinci için dokuzuncu gün, otuzuncu gün ve yıl boyunca her ayda bir kez, ölüm yıldönümüne kadar anma töreni düzenler.

⁸²⁴ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁸²⁵ Niknam, s.82

Daha sonra her yıl ölüm yıl dönümünde anma töreni yaparlar. Bu törenlerde geleneksel sofralar düzenlenir. Ölüm yıl dönümü 30'a ulaşınca ölenin fravaşileştiğine inanılır, bundan sonra ölenin ruhu için anma töreni yapılmaz. Nevruz öncesi tüm Fravaşiler anılır.⁸²⁶

4.15. İran Zerdüştilerinin Dini Ve Sosyal Kurumları

Zerdüştilerin İran'da çeşitli resmi kurumları bulunmaktadır. Bu kurumlarda kendi cemaatlerinin dini, kültürel ve sosyal yaşamla ilgili işlerini yürütürler. **Encümeni Zerdüştiyan:** 1850'de Manekci öncülüğünde Yezd ve Kirman, 1898'de Tahran Encümeni Zerdüştiyan teşkilatı kuruldu.⁸²⁷ İran'da Zerdüştilerin bulunduğu her bölgede cemaatin sivil kişilerinden oluşan ve kendi aralarından seçilen başkan tarafından yönetilen yerel Encümeni Zerdüşti kurumları vardır. Bu kurumlar merkezi başkent Tahran'da bulunan ve yerel başkanların katılımıyla oluşturulan Encümeni Zerdüştiyan federasyonunun üyesidir. Başkanı Zerdüşti cemati milletvekili Dr. İsfendiyar İhtiyari'dir. Encümeni Zerdüştiyan İran Zerdüştilerinin en önemli ve etkin kurumudur.⁸²⁸

Encümeni Mobedha: İran'da Zerdüşti Cemaatin bulunduğu her bölgede din adamı mobedlerin kurdukları ve kendilerinden seçtikleri kişi tarafından yönetilen yerel Encümeni Mobed kurumları bulunmaktadır. Bu kurumlar merkezi Tahran'da bulunan ve yerel başkanların katılımıyla oluşturulan Tahran Encümeni Mobedha federasyonu üyesidir. Bu kurumun başkanı aynı zamanda Tahran Mobedlerinin de başkanı olan Dr. Erdeşir Hurşidyan'dır.⁸²⁹ Günümüz İran Zerdüştilerine göre Encümeni Mobedha heyetinin Viştaspa döneminde Zerdüşt tarafından oluşturulduğuna inanılmaktadır. Günlük beş vakit dua ve Avesta okuma gibi bireysel ibadetler dışındaki tüm din işleri, dini yorumlar, fetvalar, törenler ve bayramlar, bu kurumlar tarafından yerine getirilmektedir.⁸³⁰

⁸²⁶ Nihnam, s. 84, Oymak, s.165

⁸²⁷ Boyce, s. 253

⁸²⁸ Muradpur, Kaynak Kişi

⁸²⁹ Muradpur, Kaynak Kişi

⁸³⁰ Hurşidyan, s.108

4.16. Tahran'da Bulunan Zerdüştü Okulları ve Sosyal Kurumlar

- 1-**Debistani Cemşidi Cem:** 5 yıllık erkek ilkokulu,
- 2-**Debistani Giv:** 5 yıllık kız ilkokulu,
- 3-**Medreseyi Rahnameyi Rüstem Abadiyan:** 3 yıllık erkek ortaokulu,
- 4-**Medreseyi Rahnameyi Goştasp:** 3 yıllık kız ortaokulu,
- 5-**Debiristanı Firuz Behram:** 4 yıllık erkek lisesi,
- 6-**Debiristani Nuşirevan:** 4 yıllık kız lisesi,
- 7-**Debiristan Arş:**4 yıllık erkek lisesi,
- 8- **Debiristan Agahi:**4yıllık kız lisesi,
- 9-**Debistan Ustad Purdavud:** 5 yıllık erkek ilkokulu,
- 10-**Debistan Ustad Hudabahş:** 5 yıllık kız ilkokulu,
- 11-**Sazman-ı Zenani Zedüştü:** Zerdüştü Kadınlar Teşkilatı,
- 12-**Kanunu Danişcüyani Zerdüştü:** Zerdüştü Öğrenciler Teşkilatı,
- 13-**Pizişkani Zerdüştü:** Zerdüştü Doktorlar Teşkilatı,
- 14-**Cevanani Zerdüştü:** Zerdüştü Gençlik Teşkilatı,
- 15- **Bimaristani Firuzgar:** Firuzgar Hastanesi'dir.⁸³¹

Hindistan Parsiler'inin yardım ve öncülüğünde İran Zerdüştilerinde okullaşma, bilinçleşme ve moderleşmeye başladı. 1850'de İran'da ilk kız okulu açıldı. İran genelinde 50'den fazla okulları mevcuttur.⁸³²İran'da zorunlu eğitim 12 yıldır. Zerdüştilerin erkek okullarında çoğunluğu Zerdüştü öğrenciler oluşturur. Kız okullarında ise Müslümanlarla eşit sayıdadır. Okullardaki öğretmenler resmi görevli olup farklı dinlere mensuptur. Maaşlarını devletten alırlar. Haftada iki saatlik din dersi Zerdüştü hocalar tarafından verilmektedir.⁸³³

4.17. Kültürel Kurumlar

Fereveher Yayınları: Tahran'da bulunan, kitap basım ve satış evi.

Amordad: 2 haftada bir Tahran'da yayımlanan ve diğer illere dağıtımı yapılan Zerdüştü kültürel ve haber gazetesi.

⁸³¹ Muradpur, Kaynak Kişi

⁸³² Mazdapur, s.80-81

⁸³³ Muradpur, Kaynak Kişi

Fereveher: Ayda bir çıkan dini, kültürel ve haber dergisi.⁸³⁴

Parsname: Yezd'de aylık yayımlanan haber bülteni.⁸³⁵

Fezana: Amerika'da bulunan Zerdüşti federasyonudur. Dünya Zerdüştileri bu kurumun üyesidir. İran Zerdüştileri de bu kurumun üyesidir. 1970'de Hindistan'da Zerdüşti Encümen Birliği kuruldu. 1960'da Tahran'da Dünya Zerdüşti Kongresi toplandı.⁸³⁶

⁸³⁴ Muradpur, Kaynak Kişi

⁸³⁵ Şehzadi, Kaynak Kişi

⁸³⁶ Boyce, s.262

BÖLÜM V

SONUÇ

Günümüz İran Zerdüştiliği üzerine yaptığımız bu çalışmada din olgusunun değişim, dönüşüm ve etkileşime açık, canlı bir organizma olduğu görülür. Din, içinde ortaya çıkıp geliştiği coğrafi ve kültürel şartlardan, inanışlardan, anlayışlardan, üretim ve yaşam biçiminden bağımsız değildir. Uzun tarihi süreçlerde çeşitli biçimlerde tezahür eden din, insanoğlunun manevi ihtiyacını karşılamaktadır. Ortaya çıkan yeni dinin reddettiği, mücadele ettiği eski inanç ve tutumların zamanla biçim değiştirerek ve yeni anlamlar kazanarak yeni dine yansıdığı, baskın hale geldiği görülür. Yeni dinin temel kutsal metninin zamanla ikincil metinler tarafından kuşatılıp dinin biçim ve yapısında değişimlere uğradığı görülmektedir.

Günün şartlarına uymakta zorlanan dinin toplumsal etkinliği zayıflar. Yeni dinsel arayış ve yönelimlere neden olur. Meşruiyetini siyasal otoriteden alan dinin ve dinsel kurumların bu otoritenin zayıflaması veya desteğini çekmesiyle dinin gerilediği görülmektedir. Sasanilerin yıkılmasıyla koruyucu otoriteyi kaybeden Zerdüştiliğin gerilemesinde bu olgu görülmektedir.

Tarihi süreçte Zerdüştilik birçok din, kültür ve gelenekle etkileşime girip değişimler, dönüşümler yaşamıştır. Zerdüştilik Eski Aryan ve çevre toplumlarının inanç, kültür ve geleneklerinden etkilenmiştir. İskender istilası sonrası Helen kültürünün tesirinde kalan Zerdüştilik, Partlar döneminde toparlanmaya ve dini metinlerini derlemeye başlamıştır. Sasaniler’de yeniden resmi din haline gelen Zerdüştilik, İslam egemenliğinde etkinliğini tekrar kaybetmiştir. Moğol istilasında Zerdüştilik kendi kabuğuna çekilmiş, önemli bir Zerdüşti topluluğu Hindistan’a göç edip varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.

Zerdüştilik, İran dinleri arasında kuvvetli monoteist anlayışıyla, dünyaya olumlu bakışıyla, insanın fiillerinde özgürlüğünü vurgulamasıyla ve akılcılığa önem vermesiyle öne çıkmaktadır. Çalışmayı, ilerlemeyi, ahlaki erdemi öncelemesi ve mistik-felsefi derinliğiyle dikkatleri çekmektedir. Zerdüştilikte yaratıcı yüce tanrı, peygamber, kutsal kitap, meleşimsi kutsal varlıklar, kötülüğün destekçisi şeytanımsı divler, ahiret ve kurtarıcı mehdiler inancı bulunmaktadır. İnanç, ibadet, temizlik ve ahlak anlayışıyla, İlahi dinlerle paralel, benzer ve ortak anlayışa sahip olduğu dikkat çekicidir.

Zerdüştiliğin genelde ilahi dinlerle özeldense İslam'la paralel, benzer ve ortak inanç ve anlayışlara sahip olması İran'ın İslam fetihleri sonrası İslamlaşmasında etkili olduğu görülmektedir. Zerdüştilikte etkili olan katı düalist anlayışın İran'ın fethinden sonra zayıflamasında ve felsefi-zihni yoruma dönüşüp kuvvetli monoteist anlayışın oluşmasında İslam dininden etkilendiği görülmektedir. Bazı İslam mezheplerinde, Kelam ekollerinde, felsefi akımlarında ve tasavvufi yorumlarında Zerdüştiliğin ve İran kültürünün izleri olduğu görülmektedir.

20. yüzyılda modernleşmenin etkisiyle Zerdüştiler arasında geleneksel tarım ve hayvancılığa dayalı kırsal yaşam biçimi, yerini modern kent yaşamına bırakmış. Bu dönemde ticaret, sanayi gibi meslek kollarına yönelen, modern okullara giden Zerdüşti toplumu diğer toplumlarla zorunlu ilişkilerde bulununca çeşitli sıkıntılar meydana gelmiş. Eğitimli yeni kuşağın ortaya çıkışıyla din adamlarının geleneksel otoritesi sarsıldı. Modern yaşam ve anlayışla bağdaşmakta zorlanan Zerdüştiliği modern anlayışa uyarlamak için reform çalışmaları yapılmış. Zerdüştilerde ötekini dışlama ve kurtuluşun kendi dinlerinde olduğu anlayışı yumuşamıştır. Avrupa ve Amerika'ya göç eden Zerdüştilerde diğer toplumlarla karışık evlilikler meydana gelmiş bu durum Zerdüşti toplumunu tehdit etmektedir.

Günümüz İran Zerdüştileri, 20. yüzyılda Hindistan Zerdüştilerinin (Parsiler) maddi, manevi destek ve öncülüğünde modern hayata, şehir yaşamına, okullaşmaya ve kurumlaşmaya yönelmişler. Bunun sonucu olarak Zerdüştilik anlayışları, geleneksel Zerdüştilikten farklılaşmıştır. Günümüz İran Zerdüştileri modern hayatın gereklerine, akılcı yorumlara ve bilimsel gelişmelere önem vererek kendi dinsel-kültürel geleneklerini günün anlayışına göre yeniden yorumlamaktalar. Zerdüşt'e atfedilen Gathalar'ı esas alarak Zerdüştiliği ve dini metinleri akılcı yöntemle yorumlayarak Zerdüştiliği yeniden tanımlamakta ve reforme etmektedirler. Geleneksel Zerdüştilik eserlerinde ve söylencelerinde yer alan fakat günümüz anlayışıyla bağdaştırılması zor olan anlayış ve hususları da reddetme eğilimindedirler.

Zerdüştilik ve Gathalar üzerine yapılan önemli bilimsel çalışmalar genelde Batılı bilim adamları tarafından yapılmıştır. Gathalar'ı Sanskritçe ve Hint dini metinlerinden (Rig Veda) yararlanarak anlama ve tefsir çalışmaları bazı sözcük, kavram ve inançların kendi bağlam ve yerinden soyutlanması ve Zerdüştiliğin özgünlüğünün kaybolma olasılığını doğurmuştur.

İran Zerdüştileri hakkında yaptığımız araştırmada, Zerdüştilerin İranlılık bilinciyle hareket ettiklerini, azınlık psikolojisi taşıdıklarını tespit ettik. Ülke dışına yapılan göçlerin, hâkim kültürün ve modern yaşamın kendilerini tehdit etmesi sonucu erime kaygısı taşırlar. Dinsel ve kültürel kimliklerini koruma ve genç nesillere aktarma gayretinde oldukları gözlenir. Kendilerini İran kültür ve medeniyetinin temsilcisi olarak görmekte, Zerdüştilik yayınlarda eski İran tarih, edebiyat ve kültürünün temsilcilerine yer verirler. İran’da, okumuş ve aydın kesimler arasında Zerdüş ve Zerdüştilik İran’ın tarih, edebiyat, sanat ve kültürünün ayrılmaz parçası olarak kabul edilir. Zerdüştilerin İranlı kimliği ve Şii’likte Ehl-i Kitap’tan sayılması nedeniyle kabul görür, halk arasında da genel olarak dışlanmazlar.

KAYNAKÇA

- AHVALI Şahsiye, Zerdüştiyani İran, İntişarat Fereveher, Tahran 1386 h.ş.
- ALBAYRAK, Kadir, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Emre Yay., İstanbul 2005.
- _____ *Dinlerin Rengi, Renklerin Dili*, Sarkaç Yay., Ankara 2010.
- ALGAR, Hamit, 'Ehli Hak', *DİA*, (C.10, S. 513-515), İstanbul 1994.
- ALICI, Mehmet, *Kadim İran'da Din (Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı)*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012.
- AMUZGAR, Jale, TAFAZZOLİ, Ahmet, *Ustureyi Zendeği Zertoşt*, Neşri Çeşme, 8. B.,Tahran 1387 h.ş.
- ATİYA, Aziz S.,*Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*,Çev.Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yay., İstanbul 2005.
- AVESTA (*Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*), Çev. Fahriye Adsoy, İbrahim Bingöl, Avesta Yay., İstanbul 2012.
- AYATA, Eshat, *Zerdüş Spitema Avesta Bölümler*, Kora Yay., İstanbul 2011.
- AYDIN, Fuat, *Dinleri Tarihiyle Okumak*, Ensar Yay., İstanbul 2007.
- AYDIN Mehmet, 'Şeytana Tapma Yezidiler'in İnanç Esasları', *AÜİFD*, C.23,s.(359-366), 1980.
- AZİZİ, Najibe Niyazi, *Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2009.
- BABACAN, İsrafil, 'İran Türkleri Arasında Yaygın Bir İnanç Ehl-i Hak ve Kutsal Kitapları Bayrak Kuşçuoğlunun Kelamları', *HBVAD*, Sy. 33, s.(213-230), 2005.
- BAĞDADİ, Abdulkadir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*,Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, TDV Yay., 6. B., Ankara 2011.
- BAHAR, Mihirdad, *Edyanı Asyayi*, Neşri Çeşme, Tahran 1388 h.ş.
- BAKİRİ, Mihri, *Dinhayi İran Bastan*, Neşri Katre, Tahran 1387 h.ş.
- BAYAT, Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Yay., Ankara 2007.
- BEYANİ, Şirin, *Tarihi İran Bastan 2, (Ez Vurudu Aryayiha Be İran Ta Payani Hahemenşiyani)*,Sazmanı Mutala ve Tedvini Kutubu Ulumu İnsani,Tahran 1390 h.ş.
- BİLGİN, M. Sıraç, *Zarathustra*, Berfin Yay., İstanbul 2003.

- BİRÜNİ, Ebu Reyhan Muhammed Ahmed, *Asarul Bakiye anil'Kurunil Haliye*, Tahkik, Halil İmran Mansur, Darul Kutubul İlimiyye, Beyrut 2000.
- BOYCE, Mary, *Zerdüştiyan (Baverha ve Adabıdini Anha)* Farsça'ya Çev. Askar Behrami, Neşri Faknus, 11.B., Tahran 1389 h.ş.
- CABİRİ, M. Abid, *Felsefi Mirasımız ve Biz*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.
- CAFERİ, Ali Ekber, *Dini Behi*, Neşri Cami, Tahran 1385 h.ş.
- CAN, Cahit, 'Zerdüşçülük, Zerdüş ve Hukuk (Avesta)', *AÜHFD*, C.25, s.1(273-288), 1968.
- CANFIELD, Robert L., 'Türk-İran Kültüründe Dini Aşırılık ve Sosyal Hareketler', *Akdeniz'den Hindistan'a Türk-İran Esintileri*, Çev. Ömer Avcı, Kaknüs Yay., s.(169-203), İstanbul 2005.
- CHOKSY, Jamsheed. K., 'Zoroastrianism', Vol.14, pp. 9988-1008, *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, 2004.
- COHNSERBOK, Dan-Lavinia, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, Çev. Bilal Baş, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- CHRISTENSEN, Arthur, *Mazdaperesti Der İran Kadim*, Farsça'ya Çev. Zebihullah Safa, 6. B., Tahran 1388 h.ş.
- ÇAKAR, M.Sait, *Yezidilik*, Vadi Yay., Ankara 2007.
- DEMİRCİ, Kürşat, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yay., İstanbul 1991.
- DUCHESNE-GUILLEMIN, Jacques, *Dini İran Bastan*, Farsça'ya Çev. Rüya Müneccim, Neşri İlm, Tahran 1385 h.ş.
- ERDEM, Mustafa, *Hız. Adem*, TDV Yay., Ankara 2003.
- ERDOĞAN, İsmail, 'İşrakiliğin İslam Felsefesi İçerisindeki Yeri ve Kaynakları', *FÜİFD*, 8, (159-178), 2003.
- ERUL, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2007.
- ELİEDA, Mircea, *Dinler Tarihi, (İnaçlar ve İbadetler Morfolojisi)*, Çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005.
- _____ *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 1,2.Cilt. Çev. Ali Berktaş, Kabcacı Yay., İstanbul 2009.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay., 6.B. İstanbul 1995.
- FOLTZ, Richard C. *İpek Yolu Dinleri*, Çev. Aydın Aslan, Medrese Yay., Ankara 2006.

- FRYE, Richard N. '*Orta Asya'da İslam Öncesi ve Erken İslami Kültür*', Akdeniz'den Hindistan'a Türk-İran Esintileri, Çev. Ömer Avcı, Kaknüs Yay.,s.(53-74), İstanbul 2005.
- GARTWAİTE, Gener R.,*İran Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Yay., İstanbul 2011.
- GAVİRİ, Suzan, *Zeban u Hattı Avestayi*, Tahran 1388 h.ş.
- GUEST, John S. *Yezidilerin Tarihi*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yay., İstanbul 2001.
- GÜÇ, Ahmet, *Satanizm*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.,Ankara 2002.
- _____ "*Dinlerde Mabed ve İbadet*, Ensar Yay., İstanbul 2005.
- GÜNAY, Ünver, GÜNGÖR, Harun, *Türk Din Tarihi*, Lâçin Yay.,Kayseri 1998.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Sabiiler, (Son Gnostikler)*,Vadi Yay., 2.B., Ankara 1999.
- _____ 'Mecusilik',*DİA*,(C.28, S. 279-283), Ankara 2003.
- GÜNER, Osman, *Resulullahın Ehli Kitapla Münasebetleri*, Fecr Yay., Ankara 1997.
- GÜRKAN, S. Lamia, *Yahudilik*, İsam Yay., Ankara 2008.
- HAMZAH'EE, M. Reza, *Yaresan (Ehl-i Hak)*, Çev. Ergin Öpengin, Avesta Yay., İstanbul 2008.
- HARİRİYAN, Mahmud, *Tarihi İran BastanI*, Şirketi İntişarat İلمي ve Ferhengi, Tahran 1380 h.ş.
- HINZE, Almut, 'Ahura Mazda And Angra Mainyu',Vol. 1. pp. 203-204 *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, 2004.
- HİTTİ, Philip K.,*Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*,Çev. Salih Tuğ, MÜİFV Yay.,İstanbul 2011.
- HUDAVENDİ, Mehreban, *Şinasayi Zertoşt*, İntişarat Fereveher, Tahran 1380 h.ş.
- HURŞİDYAN, Erdeşir, *Pasuh Be Porşishayi Dini Zertoştıyan*, İntişaratı Fereveher, Tahran 1387 h.ş.
- HUŞENGİ, Leyla, *Tarih u Akayid Nasturiyan*, İntişarat Basiret, Tahran 1389 h.ş.
- İNCİL Farsi-İngilisi, Published by Vom, The Nertherlands 1999.
- İZMİRLİ, İ. Hakkı, *İslamda Felsefe Akımları*, Kitabevi Yay.,İstanbul 1997.
- JONG, Albert De, 'Zarathushtra', Vol. 14, pp. 9933-9936, *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, 2004.
- KADİRDAN, Mihirdad, *Cayigahi Nuru Ateş Der Ayini Zertoşt*, İntişarat Ufuk Pervaz, Şiraz 1388 h.ş.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*,Ötüken Yay., 30.B., Ankara 2010.

- KAPLAN, Yaşar, *Günümüz Yezidiliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2011.
- KAYA, Korhan, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yay., 3.B.,Ankara 2003.
- KAYA, Remzi, 'Ehli Kitap', *DİA*, (C.10, S. 516-518), İstanbul 1994.
- KİTABI MUKADDES, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1998.
- KURANI KERİM, Farsça'ya Çev. Behrampur EBULFADL, Müessese Neşriye Şehr, Tahran 1388 h.ş.
- KUZGUN, Şaban, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2008.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, TÜMER, Günay *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 1993.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, KÜÇÜK, M. Alparslan, *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Berikan Yayınevi, 3.B.,Ankara 2009.
- LESCOT, Roger, *Yezidiler*, Çev. Ayşe Meral, Avesta Yay., İstanbul 2001.
- MAZDAPUR, Ketayun, *Zertoştıyan*, İntişarat Fereveher, Tahran 1390 h.ş.
- MANUÇEHRPUR, Manučeher, *Bedanim Serbolend Başım*, Neşri Fereveher, Tahran 1386 h.ş.
- MENSCHİNG, Gustav, *Dini Sosyoloji*, Çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yay., 2.B., Konya 2004.
- METİN DOST, Ahmet, *Baverhayi Aryaiyan*, İntişarat Çaharbağ, Isfahan 1386 h.ş.
- MİHR, Ferheng, *Felsefeyi Zertoşt*, Neşri Cami, 8.B., Tahran 1388 h.ş.
- MOLE, Marijan, *İran Bastan*, Farsa'ya Çev. Jale Amuzgar, İntişarat Tus, 6.B., Tahran 1387 h.ş.
- MOHASSEL, M. Taki Raşid, *Avesta*, Pejuheşhayi Ferhengi, Tahran 1387 h.ş.
- MURADPUR, Mitra, *Kaynak Kişi*, Tahran Merkez Ateşgede Yardımcı Mobedi
- NİKNAM, Kuruş, *Ez Nevruz Ta Nevruz*, İntişarat Fereveher, Tahran 1387 h.ş.
- OYMAK, İskender, *Zerdüştilik (İnanç, İbadet, Ayinler)*, Elazığ 2003.
- ÖZ, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Yay., İstanbul 2011.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Tefsirde Ehli Sünnet-Şia Polemikleri*, Ankara OkuluYay., Ankara 2009.
- PARRİNDER, Geoffrey, *Dünya Dinlerinde Cinsel Ahlak*, Çev. Niran Elçi, Say Yay., İstanbul 2003.

- PIERRE, C.E. Joseph, *Zerdüşt, Konfüçyüs ve Muhammed*, Çev. Heval Bucak, Avesta Yay., İstanbul 2012.
- PİRİNİYA, Hasan, *Asrı Esatiri Tarihi İran*, İntişarat Hirmend, Tahran 1388 h.ş.
- PURDAVUD, İbrahim, *Gatha*, Translated into English by D.J. İrani, Bombay 1927.
- RAZAVİ, Tahir, *Parsiyan Ehlikitabend*, İntişarat Fereveher, Tahran 1379 h.ş.
- RAZİ, Haşim, *Zertoşt Peyamber İran Bastan*, İntişarat Behçet, 9.B., Tahran 1391 h.ş.
- RİYAHİ, M. Emin, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili Ve Edebiyatı*, Çev. Mehmet Kanar, İnsan Yay., İstanbul 1995.
- SABUNİ, Muhammed Ali, *Revaiul Beyani*, Mektebetül Asriyye, Beyrut 2009.
- SARIÇAM, İbrahim, ERŞAHİN, Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, TDVM, Ankara 2011.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2008.
- SAYIM, Huzeyfe, 'Zerdüştilik'de Kozmogoni ve Yaratılış', *EÜSBD*, Sy. 16, 1, (91-101) 2004.
- ŞEHRİSTANİ, Ebul Feth Muhammed bin Abdulkerim, *El Milel ven Nihal*, Tahkik, Muhammed Abdulkadir Fadili, Mektebetul Asriyye, Beyrut 2010.
- ŞEHZADİ, Ferriboz, *Kaynak Kişi*, Yezd Kenti Mobedi
- ŞERİATİ, Ali, *Dinler Tarihi, Dinleri Anlamak*, Erdoğan Vatansever, Seçkin Kitaplar, İstanbul trs.
- ŞİRALİ, Adil, *Sabiin Rastin*, İntişarat Basiret, Tahran 1389 h.ş.
- SÖYLEMEZ, M.Mahfuz, 'İlk Dönem İslam Toplumlarında Gayrı Müslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü', *İÜİFD*, Sy. 22, (99-124), 2010.
- SUBHANİ, A.Cafer, *Rahnameyi Hakikat, (porsiş u pasuh piramunu akayidi şia)*, Müessese Ferhengi Hüneri Meşar, Tahran 1389 hş.
- SURUŞPUR, Pedram, *Peyk Encümeni Mobedan Tehran*, Neşriye Dâhili, Sy. 3, Tahran 1386 h.ş.
- TARLAN, Ali Nihad, *Zerdüşt'ün Gataları*, Sühület Matbaası, İstanbul 1935.
- TARAPOREWALA, Irach. J. S., *Zerdüşt Dini*, Çev. Nice Damar, Avesta Yayınları, İstanbul 2002.
- TIĞLI, Asiye, *Zerdüşt ve Öğretisi*, Beyan Yay., İstanbul 2004.
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yay., 20. B., Ankara 2003.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkürü Tarihi*, Yapı Kredi Yay., 3.B., İstanbul 2007.

WAARDENBURG, Jacques, *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları*, Çev. Fuat Aydın, Ensar Yay., İstanbul 2006.

YILDIRIM, Münir, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yay., Ankara 2005.

_____“Tarsus’un Dini Tarihine Tarihsel Bir Yaklaşım”, *ÇÜİFD*, 6(2) s.(101-122),(2006).

YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2006.

_____İran Mitolojisi, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012.

_____“Eski İran’da Dinler ve Dinsel İnanışlar 1’”, *DAD*, Sy.5,1(5-32) (2010 a).

_____“Eski İran’da Dinler ve Dinsel İnanışlar2’”, *DAD*, Sy.6, 2(5-26) (2010 b).

_____“Zerdüş’tün Kutsal Kitabı Avesta’,*Şarkiyat Mecmuası*, Sy.18/ (147-170) (2012).

ZEAHNER, Robert Charles, *Tulu’ u Ğurub Zerdüş’tigeri*, *Farsça’ya Çev.*, Timur Kadiri, İntişarat Mehtap, Tahran 1387 h.ş.

ZERRİNKUB, Abdulmuhsin, ZERRİNKUB, Ruzbeh, *Tarihi İran Bastan 4, Tarihi Siyasi Sasaniyan*), Sazmanı Mutala ve Tedvini Kutubu Ulumu İnsani Danişgaha, Tahran 1389 h.ş.

EKLER

EK 1. Dakhme, Yezd Kenti (www.yazdview.com)

EK 2. Piriçekek, Yezd (www.yazdview.com)

EK 3. Tarihi Ateşgede, Urmiye (Kaynak, Mihirdad Kadirdan, s.21)

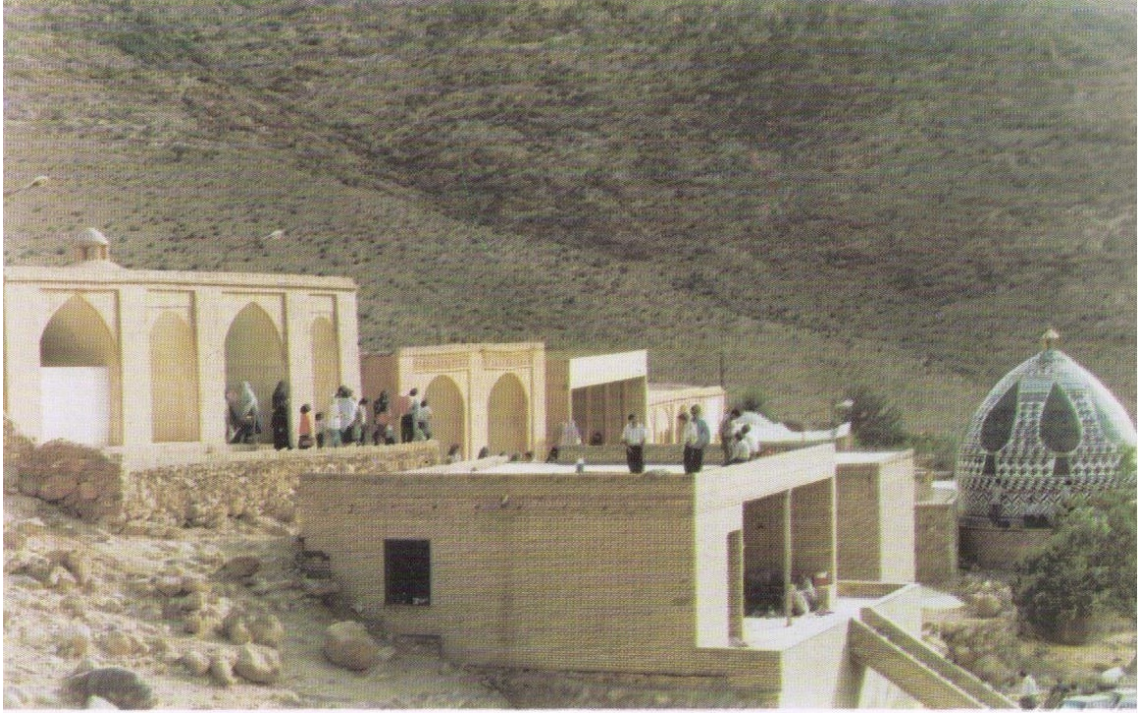
EK 4. Ahameniş Kralları mezarı, (Kaynak, Mihirdad Kadirdan, s.23)

EK 5. Çahartak Ateşgözü,(Kaynak, Mihرداد Kadirdan, s.37)

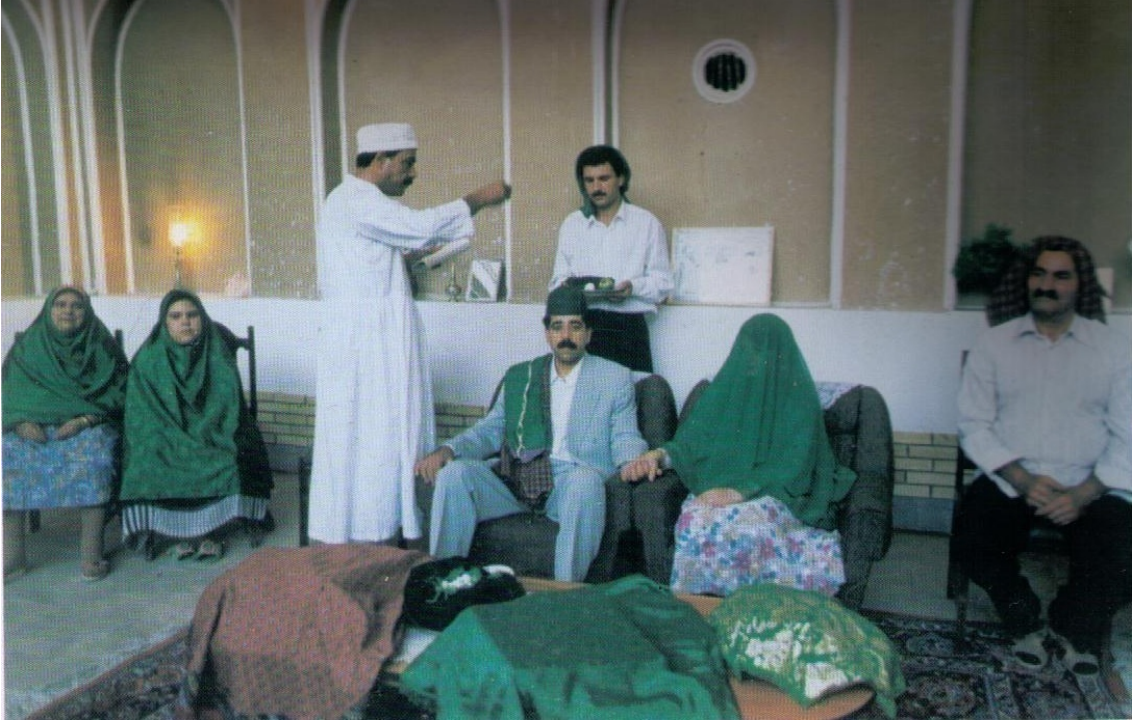
EK 6. Tarihi Kent (Kaynak: Kuruş Niknam)

EK 7. Banu Pars Ziyaretgâhi, Yazd (www.yazdview.com)

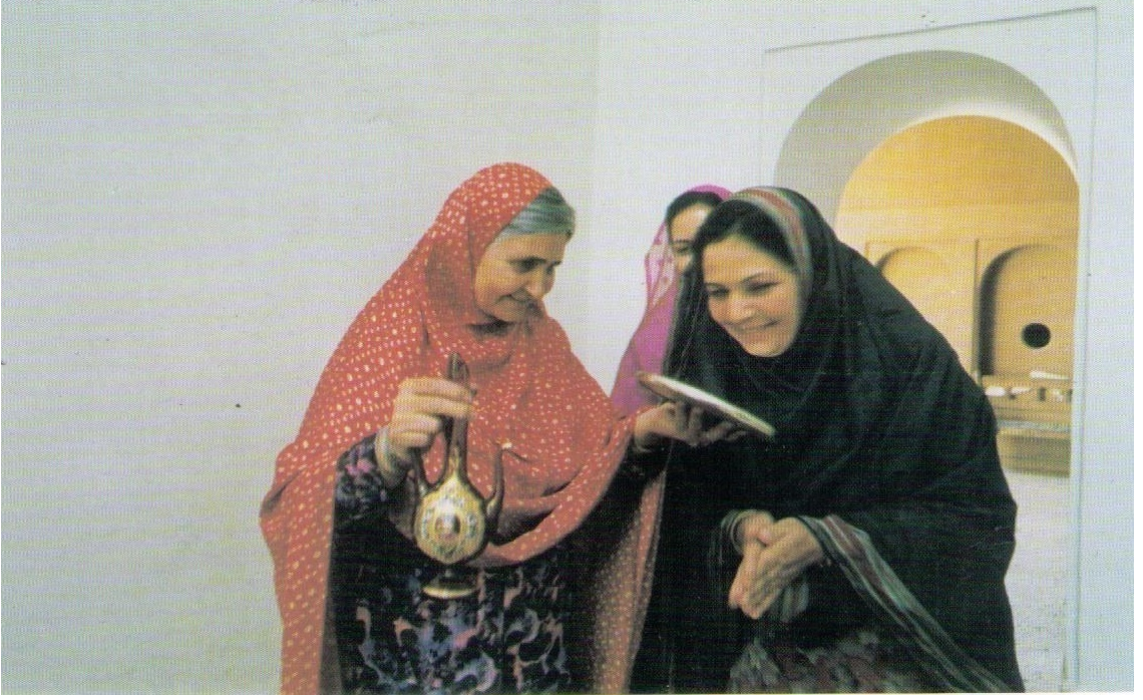
EK 8. Bayram Töreni (Kaynak: Kuruş Niknam)

EK 9. Nikâh töreni (Kaynak: Kuruş Niknam)

EK 10. Nikâh Töreni (Kaynak: Kuruş Niknam)

EK 11. Gülsuyu ve Ayna Sunusu (Kaynak: Kuruş Niknam)

EK 12. Bayram Töreni (Kaynak: Kuruş Niknam)

EK 13. Fereveher (www.yazdview.com)

EK 14. Fereveher, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 15. Geleneksel Tören Kıyafetleri (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 16. Sudre ve Kusti, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 17. Tahran Ateşgâh Kompleksi, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 18. Tahran Ateşgede Kompleksi, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 19. Tahran Ateşgedede Kapısı Üstü, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 20. Tahran Ateşgedede Kompleksi, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 21. Tahran Ateşgede Kompleksi,(Kaynak, Mahmut Polat)

EK 22. Ateşgede Sütunbaşı

EK 23. Tahran Ateşgede Kapısı, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 24. Tahran Ateşgedesi Ateş Odası, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 25. Mobed, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 26. Tahran Ateşgedesi, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 27. Yazd Ateşgedesi, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 28. Dua Eden Zerdüşti, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 29. Zerdüsti Gençlik Teşkilatı, Yazd, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 30. Sosyal Kompleks Yazd, (Kaynak, Mahmut Polat)

EK 31. Zerdüşt (www.yazdview.com)

EK 32. Bayram Töreni

EK 33. Yanan Kutsal Ateş, (Kaynak, Mihirdad Kadirdan, s.89)

EK 34 Ateş Hazırlama Aletleri,(Mihirdad Kadırdan, s.31)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Mahmut POLAT
Doğum Yeri ve Yılı : Bingöl / 13.05.1974
Telefon (Ev) : 0322 4356355
E-Posta : m-plt@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2010-2013 :Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, ADANA
1992-1997 : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ANKARA
1985-1992 : Adana İmam Hatip Lisesi, ADANA
1980-1985 : Cumhuriyet İlkokulu, ADANA

YABANCI DİL :İngilizce, Arapça, Farsça

İŞ TECRÜBESİ

2002-2013 : Kazım Karabekir İlköğretim Okulu, Bingöl
2001-2002 : Kutlugün İlköğretim Okulu, Trabzon
2000-2001 : 100.Yıl Zafer İlköğretim Okulu, Muş,
1998-2000 : Kutlugün İlköğretim Okulu, Trabzon